

Surse clasice

MARCUS
AURELIUS

GÂNDURI
CĂTRE SINE ÎNSUȘI

ediție bilingvă

HUMANITAS

CĂTRE SINE (Ad se ipsum)

De Marcus Aurelius Antoninus

CARTEA a I-a

1. De la bunicul Verus am moștenit caracterul frumos pașnic.
2. Din reputația și din amintirea ce s-a păstrat celui ce m-a zămislit¹ mi-a rămas felul de a fi rezervat și bărbătesc.
3. De la mama² am deprins pietatea și mărinimia, puterea de a mă opri nu numai de la făptuirea răului ci chiar de la încolțirea în minte a unui asemenea gând. De la mama am deprins și modul de viață simplu, mult îndepărtat de un trai îmbuibat și risipitor.
4. De la străbunicul meu³ am învățat să nu frecventez școli publice ci să mă folosesc în propriul cămin de educatori destoinici. De la el am înțeles că nu trebuie să cruț nicio cheltuială pentru atingerea unui astfel de scop.
3. De la cel care m-a crescut⁴ m-am obișnuit să nu țin nici cu Verzii, nici cu Albaștrii⁵, nici cu cei cu scuturi mici, nici cu cei cu scuturi mari⁶, să îndur greutățile cu bărbăție, să fiu cumpătat, să fac totul prin mine însumi, să nu mă ocup în același timp de mai multe treburi, să nu dau ascultare cu ușurință defăimărilor.
6. De la Diognetos⁷ am învățat să nu-mi fac griji zadarnice, să nu dau crezare celor spuse de înșelători sau de vrăjitori despre descântece sau despre izgonirea demonilor, să nu cresc păsări, nici gândul măcar să nu mă poarte către asemenea treburi, să nu resping părerea rostită răspicat și sincer⁸. Datorită lui mi-a devenit familiară filosofia, prin el mi s-a oferit prilejul să audiez mai întâi pe Banchius, apoi pe Tandasis și pe Marcianus și tot după îndrumarea lui alcătuiam dialoguri în copilărie; el m-a obișnuit să-mi doresc pentru odihnă doar un pat simplu⁹¹⁰ și cu multe altele de felul acesta, ce fac parte din felul de viață grecesc¹¹.

7. Pe lângă Rusticus¹¹ mi-am format o statornică înclinație¹² de îndreptare și de continuă îngrijire a caracterului; am învățat să nu mă las ispășit de vorbirea pasionată și meșteșugită a sofistilor, să nu mă irosesc în compunerii și speculații teoretice, să nu rostesc cuvântări sentențioase pentru a determina convingeri, să nu mă arăt bărbat activ și dispus să fac servicii, pentru a stârni iluzii deșarte; m-a sfătuit să numi apropii un fel de a vorbi retoric, poetic sau cu vorbe de duh căutate, să nu umblu prin casă în togă senatorială¹³, nici altele asemenea să nu făptuiesc; tot el m-a îndrumat să-mi compun scrisorile într-un stil curgător și simplu în felul celor scrise de el, din Sinuessa¹⁴, mamei mele, să mă aplec îngăduitor și dispus spre împăcare către cei ce mi-au greșit sau m-au nemulțumit. În vreun fel, îndată ce ei se arată dornici să se căiască; lângă el m-am deprins să cercetez totul cu rigurozitate, să nu mă mulțumesc o cunoaștere generală, superficială, să nu mă pripesc și să dau prea grabnic crezământ flecarilor. Tot el mi-a oferit prilejul să cunosc învățăturile lui Epictet¹⁵, fiindcă mi-a dăruit un exemplar din propria, sa bibliotecă.

8. De la Apollonios¹⁶, mi-a rămas spiritul independent, tăria de a lua hotărâri bine chibzuite, neșovăitoare, la cheremul întâmplării; de asemenea, să nu iau în seamă nimic altceva, nici chiar cu privire la, lucrurile de o mică importanță, decât îndemnul rațiunii, să rămân mereu același și în suferințele crâncene și la pierderea unui copil și în bolile mai îndelungate. Tot lângă el mi-a fost dat să văd, dintr-o pildă vie, în mod limpede, că același om poate să fie aspru și îngăduitor, să nu se lase stăpânit de mânie în timpul explicațiilor; am putut să-mi dau seama, fără puțință de îndoială, că un om socotește drept cele mai mărunte daruri ale sale experiența și dibăcia cu care-și împărtășea cugetările; de la el am învățat și cum trebuie primite așa-zisele favoruri ale prietenilor: nici lăsându-te

copleșit de ele, nici tratându-le cu indiferență.

9. Lângă Sextus¹⁷ am deprins omenia, am luat exemplul unei îndrumări părintești a familiei, mi-am format un ideal de viață potrivit cu cerințele naturii, o gravitate neprefăcută, obișnuința observării pătrunzătoare dar binevoitoare a prietenilor, precum și îngăduința față de oamenii simpli și de sfătuitoarii lipsiți de experiență. Am văzut că avea în raport cu toți o atitudine bine cumpănită, așa încât o discuție prietenească cu acesta era mai plăcută decât orice lingușire, el însă se bucura de cel mai mare respect, chiar din partea aceluia față de care se arăta mai îndatoritor. L-am simțit înzestrat cu putere de înțelegere clarvăzătoare, plin de inventivitate și spirit metodic, în aplicarea normelor obligatorii, pe drumul către o viață rațională; m-am obișnuit lângă el să nu arăt nicio exteriorizare a mâniei, sau a oricărei alte patimi, să mă păstrez calm întotdeauna, dar, în același timp, să fiu însuflețit de cea mai mare dragoste față de prieteni, iar dacă laud, să o fac cu discreție, fără zgomot. Lângă el am învățat să știu mult, fără să mă arăt însă atotștiutor.

10. De la Alexandru¹⁸ gramaticul am învățat să nu aduc învinuiri neîntemeiate, să nu întâmpin cu critici supărătoare, pe cei care fac vreo expunere într-un limbaj grosolan sau nepotrivit cu felul ele exprimare curent; căci, cu iscusință, el însuși pronunța ceea ce trebuia spus, propunându-l fie ca răspuns, fie ca o completare de susținere, fie ca o participare la dezbateri asupra problemei nu asupra cuvântului, fie printr-o altă intervenție, aparent întâmplătoare, dar totuși reclamată de discuție.

11. De la Fronto¹⁹, am învățat să cunosc răutatea, perversitatea și fățărnicia tiranilor, să-mi dau seama că, priviți în general, cei numiți de noi patricieni devin din ce în ce mai lipsiți de suflet.

12. De la Alexandru Platonicele²⁰, am învățat să nu răspund

niciodată nimănui, prin vorbă sau scrisoare că sunt ocupat, dacă nu mă împiedică cu adevărat o altă preocupare; să nu resping astfel, pretextând treburi urgente, obligațiile izvorâte din legătura cu aceia cu care conviețuiesc.

13. De la Catullus²¹ am deprins să nu fiu nepăsător față de acuzațiile unui prieten, chiar dacă se întâmplă să fiu învinuit fără temeii, ci să încerc să refac raporturile obișnuite. El m-a povățuit, de asemenea, să rostesc din suflet cuvinte frumoase despre educatori, în felul celor spuse cu privire la Domitius și Athenodotus și să fiu însuflețit de dragostea cea mai sinceră față de copii.

14. De la fratele meu Severus²², am învățat iubirea față de cei mai apropiați, dragostea pentru adevăr și dreptate.

Datorită lui am aflat despre Thrasea²³, Helvidius²⁴, Cato²⁵, Brutus²⁶, Dion²⁷; de la el am primit imboldul unei guvernări democratice, a unei cărmuiri întemeiată pe egalitate în fața legii, pe echitate și pe libertatea de exprimare, a unui imperiu în care să aibă cea mai mare importanță libertatea celor conduși; de la el mi-am însușit dorința statornică de prețuire a filosofiei, speranța, încrederea continuă în sentimentele nutrite de prieteni; el m-a îndemnat să nu fiu ascuns față de cei care-și arată nemulțumirea împotriva mea, să nu pricinuiesc prietenilor preocupări cu privire la ceea ce vreau sau nu vreau, ci dimpotrivă să fiu totdeauna deschis și sincer.

15. Sunt îndatorat lui Maximus²⁸ pentru stăpânirea asupra mea însumi, pentru îndemnul de a nu mă risipi în prea multe activități, de a avea bună dispoziție în toate împrejurările, chiar la vreme de boală, de a avea o purtare echilibrată, deopotrivă fermecătoare și vrednică de respect, de a înfăptui totdeauna cele propuse, trecând peste orice dificultate; am văzut că toți aveau încredere în el, atât în ceea ce spunea, fiind convinși că astfel gândește, cât și în ceea ce

făcea, deoarece înțelegeau că nu era nimic cu intenție rea; din exemplul lui am dobândit puterea să nu mă mir, să nu mă pripesc, să nu mă îngrozesc, să nu mă șovăi, să nu mă simt împovărat, să nu mă arăt încurcat, să nu fiu posomorât sau prefăcut, să nu mă las târât de mânie, să nu fiu bănuitor ci omenos, lesne iertător și sincer; el m-a învățat, de asemenea, că trebuie să arăt că am caracter drept prin natura lui, mai degrabă decât unul dobândit prin educație. Acesta n-a lăsat nimănui impresia că s-ar putea crede disprețuit de el sau să-și închipuie că el se consideră mai bun decât cineva. În plus, știa să facă glume pline de spirit și de bun simț.

16. De la tatăl meu²⁹, mi-a rămas atitudinea blândă față de oameni, calmul și răbdarea în luarea hotărârilor bine chibzuite, lipsa de preocupare pentru așa-zisele onoruri; lângă el am deprins dragostea de muncă, perseverența, obișnuința de a asculta propuneri privitoare la bunul mers al treburilor publice, precum și hotărârea de nezdruncinat de a împărți recompensele potrivit cu vrednicia fiecăruia; cu ajutorul lui am dobândit experiență asupra împrejurărilor în care este necesar un efort încordat sau când, din contra, folosește îngăduitoare destinderea; datorită lui am reușit să-mi înfrânez pornirile pătimase pentru adolescenți și mi-am format simțământul egalității sociale; i-am prețuit tactul de a nu impune prietenilor să cineze totdeauna cu el, sau să-l însoțească în călătorii, din obligație, precum și de a oferi aceeași bună primire chiar și aceluia care siliți de anumite treburi, lipseau de la Curte o vreme; am deprins, de asemenea, datorită lui, pasiunea de a examina în amănunțime și cu tenacitate, dar fără a căuta nod în papură, părerile expuse la dezbaterile problemelor de interes public, respingând soluțiile ușoare, la îndemână oricui. Am învățat de la el, cum se pot păstra prietenii, fără să-i tratez cu răceală rafinată, dar nici cu interes prea arzător, era în toate împrejurările împăcat cu

sine, dăruit cu o statornică limpezime de spirit. L-am avut model pentru desăvârșita sa capacitate de prevedere a lucrurilor, de amănunțita lor punere în ordine, fără a face nimic dramatic din aceasta; l-am văzut micșorând, pe cât era cu putință, aclamațiile și toate lingușirile față de el, veghind în continuu, atât la îndeplinirea datoriilor impuse de conducerea statului cât și la reducerea cheltuielilor pentru spectacolele publice, răbdând chiar nemulțumirile provocate de oricare din atitudinile sale. La exemplul său, m-am obișnuit să-mi alung teama superstițioasă de zei, iar în ceea ce privește pe oameni, să nu mă preocupe grija de a câștiga popularitatea cu orice preț, fie prin amabilități lingușitoare, fie arătându-mă prieten al poporului de formă, ci să fiu sobru în orice împrejurare și ferm, dar nicidecum grosolan sau amator de ciudățenii cu tot dinadinsul. De cele oferite pentru înlesnirea vieții, care mi s-au oferit din belșug de către soartă, m-a povățuit să mă folosesc fără îngâmfare, dar și fără ezitări, așa încât să mă înfrupt din ele, fără a-mi face din ele o deosebită grijă, atunci când le am, dar să nu le duc dorul, când nu le am; amintesc că nimeni n-a spus despre el că a fost sofist, sau mășcărici, sau pedant, ci bărbat matur, desăvârșit, indiferent la lingușiri, în stare să reziste și pornirilor sale și împotriva celor ale altora. În afară de acestea, nutrea o venerație deosebită față de cei care vădeau o adevărată înclinație pentru meditație și studiu, fără să fie jignitor însă în raport cu ceilalți, dar și fără să se lase atras de aceștia. Întreținea conversații plăcute, fiind atent, dar nu plictisitor. Chiar dacă se preocupa cu stăruință de propriul său trup, o făcea cu moderație, nici ca un îndrăgostit de viață, nici din dorința de a se înfrumuseța, dar nici nu se neglija, așa că datorită îngrijirii proprii, n-a avut nevoie aproape deloc, de medici, de medicamente sau tratamente exterioare. La el impresiona mai ales promptitudinea cu care deschidea drum, fără urmă de

invidie, tuturor celor cu o capacitate deosebită, de pildă, în domeniul elocinței, sau al cunoașterii legilor, sau al însușirii moravurilor, ori în alte domenii de activitate; se străduia împreună cu aceștia, pentru ca fiecare să fie prețuit după deprinderile sale. Săvârșea toate potrivit cu obiceiurile strămoșești, dar nu se străduia s-o arate cu tot dinadinsul, ci păzea cu sfințenie cele pomenite din străbuni. Nu se arăta nestatornic în păreri nici nu se agita cu ușurință, ci își petrecea timpul la fel, ocupându-se cu aceleași treburi până la sfârșit. După crizele cele mai grele de dureri de cap, revenea la ocupat lunile obișnuite, cu mintea proaspătă și pătrunzătoare. Și nu avea multe secrete, ci foarte puține și de obicei foarte rar și acestea toate numai cu privire la treburile statului. Era chibzuit și cu măsură în organizarea spectacolelor publice, în construirea edificiilor, în dărnicia către popor, precum și în alte activități asemănătoare, deoarece își îndrepta atenția asupra acelor a căror înfăptuire era necesară, nu la renumele ce și-ar fi făcut datorită celor săvârșite. Nu-i plăcea să, se îmbăieze la ore nepotrivite, nu avea mania construcțiilor, nu era prea grijuliu cu privire la felurile de mâncare, la țesătura și culoarea veșmintelor ori la înfățișarea frumoasă a sclavilor; toga sa era adusă din Lorium³⁰, de la ferma sa de pe coastă, iar multe veșminte erau din cele țesute la Lantivium³¹. De câte ori avea nevoie își procura cele necesare prin administratorul său din Tusculum³², astfel se desfășura, în general, modul său de viață. Nu era deloc aspru, lipsit de buna-cuviință sau violent, nu făcea nimic în pripă și cu efort aprig cum s-ar spune de către cineva „a muncit până a transpirat”, ci, dimpotrivă, cerceta în mod, separat, ca și cum avea destul răgaz, cu bună rânduială, fără să se tulbure și în același timp, cu agerime, chibzuind atent asupra fiecăreia din ele. Așa că i s-ar fi potrivit de minune cele spuse despre Socrate³³, cândva „că putea să se abțină sau să se înfrupte, după

voie, din bunuri de care unii nu au tăria să se lipsească sau de care se bucură peste măsură, dacă le au.” Dar tăria, stăpânirea de sine, puterea de cumpătare, în oricare din cele două situații sunt însușirile unui bărbat cu sufletul echilibrat, dar de neînfrânt, așa cum tatăl meu³⁴ a dovedit cu prilejul boalei lui Maximus.

17. Prin voia zeilor, am avut înaintași cinstiți, urmași destoinici, soră bună³⁵, îndrumători conștiincioși, sclavi buni, rude credincioase, prieteni adevărați, deci aproape tot ce se poate avea bun. Datorz zeilor că nu m-am lăsat târât în greșală față de niciunul dintre cei pomeniți, cu toate că, având un astfel de rang, datorită poziției mele, dacă întâmplarea mi-ar fi dat prilej, aș fi putut săvârși o astfel de greșală. Zeii binefăcători, însă, n-au creat prilejul unor asemenea fapte, pentru care oricine m-ar fi putut învinui. Datorită puterii divine, nu am fost crescut prea multă vreme în preajma concubinei bunicului meu³⁶, mi-am păstrat vigoarea tinereții, n-am devenit bărbat înainte de vârsta cuvenită, ba chiar am depășit această vârstă. Tot ei mi-au dat prilejul să fiu supusul unui împărat și părinte care a reușit să smulgă din mine orice urma de îngâmfare și să-mi formeze convingerea, că și viețuind la Curte, este posibil să nu te folosești de paznici purtători de lăncii, nici de veșminte deosebit de somptuoase, nici de candelabre, ori statui, sau de vreo altă întruchipare a bogăției și măririi, ci dimpotrivă, stă în puterea fiecăruia să-și aducă felul de viață cât mai aproape de acela al omului simplu, fără ca din această pricină să fie socotit mai umil sau mai nepăsător față de cum ar trebui să se comporte în situația de conducător, în interesul obștesc. Mulțumesc zeilor pentru că am un astfel de frate³⁷ care, prin felul său de a fi, e în stare deopotrivă să-mi stârnească o permanentă preocupare pentru caracterul meu, cât și să mă bucure prin respectul și dragostea sa, că nu mi s-au născut pruncii³⁸ lipsiți de

daruri naturale sau cu trupuri strâmbе, răsucite; de asemenea, că n-am înaintat prea mult în studiul retoricii, în poezie și în alte preocupări, în care probabil m-aș fi cufundat cu totul, dacă mi-aș fi dat seama că merg pe o cale ușoară. Datorez zeilor, că m-am grăbit să rânduiesc în ranguri înalte pe cei ce m-au crescut, chiar în acelea care-mi părea că și le doresc, că nu am zăbovit cu nădejdea de a putea s-o fac mai târziu, ei fiind încă viguroși. Sunt dator providenței divine că am cunoscut pe Apollonios, pe Rusticus, pe Maximus. De asemenea, că mi s-a arătat cu claritate și de foarte multe ori, imaginea unei vieți trăite potrivit cu normele naturii și în ce constă o asemenea viață, astfel încât să înțeleg că atât cât este în puterea zeilor, în funcție de darurile hărăzite, de ajutorul și de imboldul primit de la ei, nimic nu mă împiedică să trăiesc în conformitate cu legile naturii și că din propria-mi vină mă îndepărtez de o astfel de viață, fiindcă nu respect prevenirile zeilor, ba chiar s-ar putea spune, îndrumării lor. Datorez zeilor că am un trup rezistent, orice fel de viață aș duce, că n-am avut legături intime nici cu Benedicta, nici cu Theodotus, că mai târziu chiar, când am căzut în mrejele dragostei, m-am vindecat grabnic, că în numeroasele neînțelegeri avute cu Rusticus³⁹, niciodată n-am depășit măsura, astfel încât să fiu obligat să mă căiesc mai târziu. Tot prin ajutorul voinței divine, mama mea, deși a fost sortită să moară, fiind încă tânără, a locuit totuși împreună cu mine, în ultimii ani ai vieții sale; ei m-au sprijinit, de asemenea, ca ori de câte ori mi-am propus să ajut un om sărac, sau pe oricine aflat în vreo altă nevoie, să nu fiu auzit vaitându-mă că n-aș avea mijloace s-o fac și că eu însumi n-am căzut într-o atare lipsă, încât să primesc ajutor de la altul. Sunt mulțumit că am avut o astfel de soție⁴⁰, atât de ascultătoare, de iubitoare în raport cu ai săi, de sinceră și că am avut educatori vrednici pentru copii. Mulțumesc zeilor că mi-au dăruit

ajutor și prin bunele îndrumări pe care mi le-au dat prin vise, sau că m-au ajutat să nu mai scuip sânge și să-mi vindec amețeala, așa cum au făcut când eram bolnav în Kaieta, ori că nu m-am lăsat prins în mrejele sofisților, atunci când am nutrit o râvnă deosebită pentru filosofie, că nu mi-am irosit vremea cu compuneri sau cu interpretarea silogismelor, că nu m-am ocupat cu explicarea fenomenelor cerești.

Toate se datoresc ajutorului divin și soartei.

Acestea s-au scris în țara Quazilor⁴¹, pe malul râului Granua⁴².

CARTEA a II-a

1. Odată cu revărsarea zorilor, obișnuiește-te să-ți spui: „Urmează să întâlnesc unul care-și vâra nasul peste tot, ori un nerecunoscător, un îngâmfat peste măsură, un înșelător, ori unul care fuge de societate”.

Toate aceste feluri de a fi s-au ivit la fiecare din ei, ca urmare a necunoașterii binelui și răului. Eu însă, fiindcă mi-am dat seama, că binele prin natura lui este frumos⁴³, că răul prin natura lui este neplăcut și rușinos și că însăși structura celui ce se află în greșală este înrudită cu mine, nu numai prin sânge și prin sămânța care l-a zămislit, ci prin spirit, partea de esență divină comună tuturor, nu pot fi păgubit de vreunul din ei; căci nimeni nu mă poate împoșca cu rușine, iar eu nu sunt în stare să mă mânie împotriva unuia de aceeași natură cu mine, nici nu pot să-l urăsc. Întrucât ne-am născut pentru a ne ajuta în muncă, ca și picioarele, mâinile, pleoapele, întocmai ca șirurile de sus și de jos ale dinților. Prin urmare, a fi potrivnici unii altora este contra naturii, iar a te mânia și a te îndepărta de un semen înseamnă, de fapt, a fi împotriva omeniei.”

2. Deci, aceasta sunt eu: o bucată de carne, o biată răsuflare și rațiune conducătoare⁴⁴. Înlătură cărțile⁴⁵ nu te lăsa hărțuit de griji. Nu ți-a fost dat, ci din moment ce ești deja hărăzit morții, disprețuiește cele ale cărnii: sânge îmbibat cu țărână, oase, o țesătură de nervi, o împletitură de artere și vene. Observă acum suflul tău vital: aer, dar nu totdeauna același, ci dat afară și absorbit din nou, clipă de clipă. În al treilea rând, ai în vedere că este rațiunea conducătoare; chibzuiește acum la ea: ești un om bătrân, nu îngădui să-ți fie robită rațiunea, nici să fie pradă pornirilor

contrare vieții sociale, nici să cârtească împotriva a ceea ce ți-a fost hărăzit, contra celor ce se întâmplă în prezent, sau să se teamă de ce va fi în viitor.

3. Tot ce se petrece în univers este o dovadă că exista o providență divină. Tot ceea ce aparent vine de la soarta sau de la întâmplare⁴⁶ nu se petrece în afara naturii, ci este urmarea unei urzeli și a unei înlănțuriri de cauze, rânduită de providență. Toate curg dintr-un astfel de izvor, în afară de aceasta, există o forță a necesității folositoare întregului univers, din care tu însuți ești o parte. Prin urmare, tot ceea ce produce natura întregului este bun pentru fiecare parte și în același timp o și menține. Căci după cum transformările elementelor mențin universul, tot astfel îl păstrează și transformările celor compuse din elemente. Acestea să-ți fie de ajuns, de vreme ce sunt principii esențiale. Înlătură deci setea de cărți, ca să nu mori cârtind, ci dimpotrivă, cu adevărat mulțumit, senin și recunoscător din toată inima zeilor...

4. Amintește-ți de câtă vreme tot amâni de azi pe mâine și deși te-ai bucurat de înlesnirile zeilor, tu nu te-ai folosit de acestea. Este necesar să-ți dai seama măcar acum, din ce fel de univers ești o parte⁴⁷ și care este principiul călăuzitor al universului de unde te-ai ivit ca pâlpâire, mai ales că și răgazul acordat de timp este mărginit, iar dacă nu te folosești de această împrejurare, ca să-ți redobândești seninătatea, prilejul va dispărea, vei pieri tu însuți și o altă ocazie nu ți se va mai oferi altădată.

5. În fiecare clipă, gândește cu seriozitate, ca roman și bărbat, să faci tot ce-ți vine la îndemână cu o distincție gravă și neprefăcută, cu dragoste pentru semeni, cu spirit independent și cu echitate și înlesnește-ți ușurarea de toate celelalte gânduri. Îți vei dăruia ușurare, dacă vei săvârși orice activitate, cu gândul că este cea din urmă din viața ta și vei părăsi orice neglijență, patimă care abate de

la rațiune, orice prefăcătorie, iubire de sine și nemulțumire împotriva rânduielilor destinului. Vezi cât de puține sunt cele pe care, dacă le stăpânește, cineva poate trăi o viață prosperă și divină, căci zeii nu vor pretinde nimic în plus celui ce observă aceste norme.

6. Necinstește-te, o suflete, necinstește-te⁴⁸, îngâmfindu-te peste – măsură. Nu ți se va mai oferi din nou prilejul să-ți recapeți prețuirea pentru tine însuși; căci viața este scurtă pentru fiecare om, iar a ta și-a depănat firul până aproape de sfârșit. Totuși, tu nu-ți cauți fericirea în respectul pentru tine, ci o așezi în sufletele altora.

7. Te hărțuiesc în toate direcțiile niște întâmplări care se năpustesc asupra-ți din afară, dăruiește-ți un răgaz de o clipă, ca să mai înveți încă ceva bun și încetează să te zbați fără rost. Ferește-te chiar din ceasul acesta de o nouă rătăcire. Sunt neghiobi cei care se simt obosiți în viață datorită celor înfăptuite și nu-și propun niciun scop către care să-și călăuzească orice năzuință, prin urmare, orice impuls.

8. Nu cu ușurință poate să fie socotit cineva nefericit, fiindcă nu-și oprește atenția asupra a ceea ce se petrece în sufletul altuia. Sunt însă, în mod obligatoriu, nefericiți, cei care nu urmăresc îndeaproape tulburările propriului lor suflet.

9. Totdeauna trebuie să-ți aduci aminte acestea: care, este natura universului și care este a mea, proprie, cum este structura mea față de cea a universului, ce fel de parte sunt, din ce fel de univers și că nimeni nu mă împiedică să mă las călăuzit, atât în ceea ce fac cât și în ceea ce spun, de natura din care sunt o parte.

10. Theophrast⁵⁰, făcând o analiză comparată a greșelilor, așa cum le-ar îi apreciat chiar un om mai obișnuit, spune ca un adevărat filosof, că sunt mai grave erorile care se săvârșesc din cauza poftelor, decât acelea al căror motiv este mânia. Căci cel care se

mânie pare că se abate din drumul rațiunii după o oarecare suferință și cu o tainică strângere de inimă, pe când cel care se înșală ațâțat de poftă, fiindcă este înfrânt și subjugat de plăcere se arată mai desfrânat, mai lipsit de caracterul bărbătesc, în greșelile sale. Așadar, pe drept cuvânt și ca un filosof demn de acest nume, afirma că este mult mai vrednic de învinuire cel care greșește târât de plăceri, decât acela care săvârșește o eroare dintr-un sentiment de mândnire, căci, în general, acesta seamănă mai mult cu un nedreptățit, care, constrâns de durere, s-a lăsat pradă mâniei, pe când celălalt a fost împins să săvârșească o nedreptate fiindcă a fost stârnit s-o facă de pornirile sale spre plăceri.

11. Făptuiește, vorbește și gândește totul, ca și cum s-ar putea să părăsești viața chiar în această clipă. Căci, dacă zeii există cu adevărat, nu este deloc primejdios să pleci dintre oameni, deoarece, cu siguranță, ei nu te-ar arunca într-o nenorocire. Dacă, dimpotrivă, ei nu există sau nu poartă grija celor omenești, ce-mi folosește să trăiesc într-un univers lipsit de zei, de providența divină?

Dar, zeii există totuși și se preocupă îndeaproape de cele omenești, iar, pentru ca omul să nu se prăbușească în răutăți, cu adevărat socotite astfel, zeii au sădit în om, tot ceea ce îi este necesar pentru ca să atingă un asemenea scop. Și, dacă și printre celelalte ar fi fost vreun rău, zeii ar fi prevăzut și ar fi orânduit totul, încât, în cele din urmă, omul să nu cadă nici în răul acesta. Dar, ceea ce nu face mai rău pe om, cum ar putea să facă mai rea viața omului? Natura universului nu le-ar fi trecut cu vederea, nici datorită necunoașterii, nici fiindcă i-a fost cu neputință să le prevină sau să le îndrepte, dacă le-ar fi cunoscut. De altfel, zeii nici n-ar fi putut să făptuiască o greșală atât de mare, fie din neputință, fie din nepricepere, încât binele și răul să se abată și asupra oamenilor buni și asupra celor răi; moartea însă, viața, faima ori lipsa de faimă,

suferința, plăcerea, bogăția și sărăcia, toate acestea, deopotrivă, întâmpină și pe cei buni și pe cei răi dintre oameni, fiindcă prin natura lor, ele nu sunt nici frumoase, nici rușinoase, în concluzie, fiindcă ele nu fac parte nici din categoria⁴⁹⁵⁰ celor bune, nici din categoria celor rele.

12. Cât de repede sunt sortite să dispară toate, trupurile, mai întâi, în materia universală, amintirile despre oameni, apoi, în nemărginirea timpului. Astfel sunt, de pildă, cele care cad sub simțurile noastre și mai cu seamă cele ce ispitesc prin plăcere, înspăimântă prin amenințatoarea suferință sau cele care, datorită semeției deșarte, stârnesc dorința de faimă. Stă în puterea spiritelor raționale să înțeleagă cât sunt de lipsite de valoare, de vremelnice, de vrednice de dispreț, de supuse pieirii și morții. Ce sunt, acum, aceia ale căror păreri și ale căror glasuri au dat naștere faimei? Ce înseamnă, de fapt, a muri, de vreme ce, dacă ar cunoaște cineva specificul morții și cu puterea de judecată a minții ar împrăști toate cele născocite de propria-i închipuire, n-ar mai avea altă părere, decât că este un produs al naturii, iar dacă cineva se îngrozește de o lucrare a naturii, săvârșește o copilărie, cu atât mai mult, cu cât moartea nu este numai un dat a naturii, dar este și folositoare acestuia. În cele din urmă, ai în vedere, în ce fel este legat omul de divinitate, prin care parte din el și cum apare rânduită aceasta?

13. Nimic nu este mai bicisnic decât curiozitatea aceluia care se învârte pretutindeni, vrând să afle toate și „scormonind măruntaiele pământului”, după cum spune poetul⁵¹, cercetează, chiar prin presupuneri, cele ce se petrec în sufletele din apropierea lui⁵², dar nu înțelege că este îndeajuns să se apropie de geniul⁵³ aflat în sine și să-l cinstească în mod sincer, iar slăvirea acestuia înseamnă să-l păstreze neîntinat de patimi, de ușurințe nesăbuite, departe de orice nemulțumire pricinuită de întâmplările venite din partea zeilor sau

a oamenilor. Cele care vin de la zei trebuie să se bucure de cel mai înalt respect,” datorită virtuții lor, iar cele care rezultă de la oameni trebuie întâmpinate cu dragoste, datorită originii înrudite. Adesea, într-un anumit fel, sunt vrednici de milă, din cauza necunoașterii binelui și răului; acest beteșug nu este deloc mai mic decât neputința de a deosebi cele albe de cele negre.

14. Chiar dacă ți-ar fi fost hărăzit să viețuiești trei mii de ani, sau de tot atâtea ori zece mii, amintește-ți totuși că nimeni nu pierde altă viață decât cea pe care o trăiește și de asemenea, că nimeni nu trăiește altă viață, decât cea pe care o pierde. Până într-atât, deci, cea mai lungă existență poate fi socotită la fel cu cea mai scurtă, căci prezentul este egal pentru toți, chiar dacă trecutul nu este egal, iar ceea ce se pierde apare de cea mai mică importanță. Căci cu adevărat, nimeni nu poate pierde nici trecutul nici viitorul. De altfel, cum ar fi posibil să ia cineva de la vreunul ceea ce nu are? Trebuie deci să-ți aduci aminte aceste două adevăruri: primul, că toate sunt identice din vecie și că se învârt în același veșnic circuit, deci nu este nicio deosebire, dacă un oarecare le-ar privi într-o sută de ani, în două sute sau într-un timp nemărginit. Al doilea, că și cel cu o viață foarte lungă și cel, de timpuriu sortit morții, suferă o pierdere egală, deoarece prezentul este singurul de care pot fi lipsiți, fiindcă numai pe acesta îl au și fiindcă nimeni nu pierde ce n-are.

15. „Căci totul constituie părere”⁵⁴. Se vede limpede că sunt adevărate cele rostite de Monimos Cinicul⁵⁵. Este tot atât de limpede și folosul acestor cuvinte, dacă înțelesul care li se dă nu întrece hotarul adevărului.

16. Sufletul omului, din îndrăzneala nesăbuită, se necinstește, de câte ori, atât cât stă în puterea lui, devine o bubă, o tumoare a ordinii universale. A se arăta nemulțumit împotriva vreunui din evenimentele care se înlănțuie înseamnă, fără îndoială, o abatere de

la natură, în care există ca părți, structurile individuale ale celorlalte ființe. Se necinstește, de asemenea, când se îndepărtează cu dușmănie de vreun alt om, sau se îndreaptă împotriva lui, cu intenția de a-l vătăma, cum fac, de pildă, sufletele celor cuprinși de mânie. În al treilea rând, sufletul se necinstește de câte ori se lasă depășit de plăcere sau de suferință. În al patrulea rând, când se prefacă, când se dovedește necinstit și nesincer în acțiuni și vorbe. În al cincilea rând, când faptele și înclinațiile sale nu sunt îndreptate către un scop, ci se produc la întâmplare, anapoda, cu toate că și cele mai mărunte fapte trebuie să se ivească, ridicându-se spre o finalitate⁵⁶, iar pentru om, ființă rațională, finalitatea este să se supună rațiunii și legilor celei mai respectate cetăți, celei mai respectate orânduiri.

17. Durata vieții omenei este doar un punct din vecie, substanța vieții un flux care curge continuu, senzațiile, bezne, întreaga alcătuire a trupului sortită unei grabnice putrefacții, sufletul o volbură, soarta greu de ghicit, faima, îndoielnică. Cum s-ar spune, într-un cuvânt, ale trupului sunt ca o apă curgătoare, iar ale sufletului, abur și vis; viața este un război, popasul unui călător în țara străină, iar faima poartă înșine ca roadă uitarea. Cine e în stare să călăuzească pe om de-a lungul acestui drum? Una și singură călăuză: filosofia. Aceasta însă presupune îndatorirea de a păstra geniul interior al fiecăruia departe de trufia nesăbuită, nevătămat, mai puternic decât plăcerea sau suferința, fără să facă nimic întâmplare, nici cu nesinceritate sau viclenie, fără să se sinchisească de ceea ce face sau nu celălalt. În plus, încă să primească toate evenimentele și tot ce i-a fost sortit, ca venite din aceeași sursă din care el însuși s-a ivit, iar mai presus de orice, să întâmpine moartea cu suflet împăcat, nu altfel decât ca pe o descompunere în elementele din care este alcătuită fiecare viețuitoare. Și dacă pentru

aceste elemente nu este deloc înspăimântător să se transforme, fără întrerupere, unul în celălalt, din ce cauză să se îngrozească cineva datorită transformării și descompunerii tuturor? Căci este potrivit cu rânduielele naturii și nu este niciun fel de rău în cele ce se produc potrivit cu rânduielele naturii. Aceasta a fost scrisă în Carnutum⁵⁷.

CARTEA a III-a

1. Nu trebuie să se țină seamă numai de faptul că pe zi ce trece viața se consumă, sleindu-se și piere, că rămâne din ea o parte din ce în ce mai mică, ci trebuie avut în vedere și că, deși cineva ar trăi mai mult, nu este deloc sigur că, în continuare, puterea sa de înțelegere va fi îndeajuns de cuprinzătoare pentru priceperea deplină a tuturor faptelor, pentru contemplația care năzuiește la cunoașterea celor divine și a celor omenești. Căci dacă vreun om ar începe să dea în mintea copilăriei, nu va fi lipsit de puterea de a respira, de a se hrăni, de a-și face diferite închipuiri, de a se lăsa stârnit de instincte și atâtea altele de acest fel, în timp ce vor fi de mult stinse în el, capacitatea de a se folosi în mod propriu, de a-și cunoaște cu exactitate datoriile, atât ca număr cât și ca măsură, de a face deosebiri clare între diferitele aparențe, de a-și da seama dacă urmează să plece din viață și altele multe de felul acestora, care toate reclamă o gândire bine exersată. Prin urmare, graba tuturor este necesară, nu numai pentru că fiecare se apropie tot mai mult de moarte, ci mai cu seamă pentru că puterea de gândire și priceperea deplină a faptelor încetează înaintea celorlalte.

2. Trebuie observat, de asemenea, că și cele adăugate celor produse în mod firesc și potrivit rânduielilor naturii, au în ele ceva plăcut și atrăgător. De pildă, în timpul coptului, pâinea crapă în unele, părți. Totuși acestea, crăpându-se astfel, deși au alt aspect decât cel presupus de meșteșugul fabricării pâinii, ispitind într-o mare măsură, stârnesc o deosebită poftă de mâncare. De asemenea, la vremea când sunt foarte coapte, fructele smochinului pleznesc. Tot astfel, când măslinile dau în pârg, chiar cele dintâi semne ale

putreziciunii adaugă fructului ceva de o frumusețe aparte. La fel, spicele împovărate de roade ce se pleacă spre pământ, asprele încrețituri de pe fruntea leului, balele care curg din boturile căscate ale mistreților și încă multe altele, dacă le-ar aprecia cineva în raport cu particularitățile fiecăruia, cu toate că sunt departe de a fi modele de frumusețe, fiindcă însoțesc pe cele existente în mod firesc, potrivit cu normele naturii și în același timp, le împodobesc, atrag sufletul; așa că, dacă cineva are o simțire mai adâncă și o minte mai pătrunzătoare față de devenirile din univers, nu va socoti că cele adăugate, ca elemente complementare, realităților firești, nu au totuși o înfățișare cât de cât atrăgătoare. Un astfel de om nu va privi cu o încântare mai mică falcile deschise ale fiarelor în înfățișarea lor adevărată, decât pe cele, prezentate de pictori sau de sculptori, care imită realitatea. Acesta, cu ochii săi sensibili, poate să întrezărească o oarecare frumusețe și desăvârșită maturitate și la un bătrân ori la o bătrână, sau farmecul îmbobocit al copiilor. Există încă multe asemenea care, însă, nu sunt atrăgătoare pentru toți ci numai pentru acela care se află în strânsă și sinceră armonie cu natura și cu lucrările sale.

3. Hippocrates, după ce a tămăduit suferințe nenumărate, s-a îmbolnăvit și a murit, Chaldeenii, care au prezis multora moartea, au pierit, pecetluiți de mână destinului. Alexandru și Pompeius și Caius Iulius Caesar, după ce au distrus orașe întregi din temelie, de atâtea ori și după ce au secerat multe zeci de mii de călăreți și pedestri, în liniile de bătaie, ei înșiși, în ce cele din urmă, s-au dus din această viață. Heraclit, după ce-a susținut atâtea discuții, despre distrugerea universului prin foc, umplându-i-se trupul cu apa, a murit mânjit cu baligă. Democrat s-a stins mâncat de păduchi⁵⁸, pe Socrates l-au ucis alt soi de paraziți⁵⁹. Ce înseamnă, atunci, aceasta? Te-ai imbarcat, ai plutit pe mare, ai coborât pe țarm, debarcă. Dacă

ai plutit către o altă viață, nici acolo chiar, nu lipsește providența divină, iar dacă, din cauza stării de insensibilitate vei înceta să mai înduri plăcerile și suferințele, vei înceta, de asemenea și să slujești unui înveliș, mult inferior părții careia fusese atașat, fiindcă una este cuget și rațiune, alta țărână și putregai.

4. Nu-ți irosi partea rămasă din viață, făcând felurite închipuiri asupra celorlalți, de vreme ce astfel de preocupări nu au raport direct cu interesul comun. Căci dacă te vei vâri în treburile altuia, adică vei încerca să-ți închipui ce și din ce cauză face, ce spune, ce râvnește, ce uneltește și câte altele asemenea, vei uita cu desăvârșire supravegherea propriei tale rațiuni conducătoare. Prin urmare, în înlănțuirea reprezentărilor se cuvine să evităm pe cele fără scop și fără folos adevărat și mai ales curiozitatea și meschinăria. De aceea, obișnuiește-te să ai în minte numai gânduri despre care, dacă oricine te-ar întreba „ce ai acum în gând? „să poți răspunde spontan și sincer „cutare și cutare gând”. Astfel ca din răspunsuri, îndată să apară cu limpezime că toate sunt raționamente cinstite, pline de omenie, gândurile unei ființe sociale, nepreocupată de plăceri ori închipuiri atrăgătoare, care nu iubește vrajba, nici nu-i place invidia sau suspiciunea, nici altele de soiul acestora, datorită cărora ar roși, dacă ar dezvălui că au încolțit în el, iar, un asemenea om, care nu amână de azi pe mâine hotărârea de a fi printre cei mai buni, este chiar din această clipă un fel de preot, un slujitor al zeilor și folosește tot ce este sădit în el, tot ceea ce face pe om neîntinat de poftă, invulnerabil pentru toate durerile și suferința, de neatins de orice nesăbuită violență, nesimțitor față de tot ce este răutate. Un astfel de om este un luptător pentru cauza măreață de a nu se lăsa doborât de nicio patimă. Întărit până în străfundurile ființei sale de spiritul de dreptate, el primește cu tot sufletul și cu întreaga sa faptură evenimentele și ceea ce-i este rânduit de destin. El nu-și

ocupă gândul de foarte multe ori, încercând să-și închipuie ce face, ce spune ori ce gândește un altul, ci numai în clipele de necesitate publică și pentru interesul general. El reflectează fără întrerupere la orice stadiu al activității sale proprii, la cele ce sunt urzite pentru sine, din cele universale. Pe acestea le păstrează imaculate, după ce s-a convins că toate sunt bune. Căci fiecărui om îi este hărăzit un destin și fiecare om este încredințat unui destin. Totodată, el își aduce aminte că orice ființă rațională e din aceeași spiță cu el și că a fi preocupat de toți oamenii este în desăvârșită armonie cu cerințele naturii. El nu trebuie să se atașeze de părerea tuturor ci numai de a acelora, care printr-un consens unanim, trăiesc potrivit cu natura. Cei care, însă nu trăiesc în acest fel, își petrec viața gândind cum sunt în casă și în afara casei, în timpul nopții și în fiecare zi, oricum sunt amestecați cu ceilalți. Să nu punem temei pe aprecierea unor asemenea oameni, nemulțumiți nici măcar de propria lor persoană.

5. Nu săvârși nimic fără voie, ori din egoism, ori fără o atență chibzuintă și nici din dorința de a fi împotrivă. Nu-ți înfrumuseța cu zorzoane gândirea, nu fi flecar, nici pisălog. Mai mult chiar, zeul din tine să fie călăuza unui bărbat, a unui om matur, a unui om politic, a unui roman și a unui împărat, menținut pe calea cea dreaptă, întocmai unuia care așteaptă chemarea ce-l va slobozi din viață, fără să aibă nevoie de jurământ sau de o mărturie omenească. Lumină senină să fie în tine, să nu ai nevoie de cârmaci din afară, de liniștea și de echilibrul procurat de alții. Trebuie, în concluzie, să fii drept prin tine însuți, nu sprijinit prin proptele.

6. Dacă tu găsești în viața omenească, ceva mai bun decât dreptatea, adevărul, moderația, bărbăția, într-un cuvânt, ceva mai bun decât ceea ce împacă spiritul tău cu tine însuți, împăcare pe care spiritul și-o dăruiește prin tot ceea ce face potrivit cu dreapta rațiune și cu ceea ce i-a fost ursit, din lucrurile petrecute în afara

voinței sale, dar hărăzite lui – dacă, îți spun ai să vezi ceva mai bun decât cele amintite acum, întoarce-te către acesta, cu întreaga ta ființă și bucură-te ca de cea mai aleasă descoperire. Dacă, însă, nimic nu ți se pare mai bun decât geniul, care sălășluiește în tine și-a supus toate pornirile proprii, își supraveghează atent toate reprezentările, după cum spunea Socrates⁶⁰: „S-a smuls din vârtejul patimilor simțurilor”, supus el însuși zeilor și purtând de grijă oamenilor, dacă, deci, pe toate celelalte le găsești mai puțin importante și cu o valoare mai mică decât el, nu le acordă niciun loc în preocupările tale, căci odată ce te-ai lăsat târât sau ai înclinat către ele, nu vei mai putea, fără să te zbați, să atribui din nou cea mai mare grijă binelui care-ți este propriu și-ți aparține. Căci nu este drept ca cele de altă natură decât el, cum sunt, de pildă, laudele din partea mulțimii, puterea, bogăția, bucuriile izvorâte din plăceri să se înfrunte cu ceea ce este bine pentru rațiune și stat. Toate acestea, chiar dacă, pentru puțin timp, par să se potrivească cu felul tău de a gândi, te iau deodată în stăpânire și te abat din drum. Tu însă, îți spun, alege cu simplitate, liber, tot ce este mai bun și atașează-te lui. „Dar ceea ce este de folos poate fi și mai bun”.

Dacă ți se pare util ca ființă rațională, păstrează-l, dacă-l consideri folositor ca animal, îndepărtează-l și păstrează puterea ta de apreciere neîmpăclită de fumurile mândriei. Numai astfel vei fi în stare să-ți faci o temeinică cercetare.

7. Niciodată să nu prețuiești, ca și cum ți-ar fi de folos, ceea ce cândva te va constrânge să lepezi buna credință, să neglijezi simțul rușinii, să urăști pe cineva, să-l bănuiești, să-l blestemi, să fii prefăcut sau să râvnești ceva ce trebuie tănuț de ziduri și de perdele. Căci cel care dă întâietate gândirii sale, geniului său interior și venerează virtutea acestuia, nu dramatizează o astfel de purtare, nu se vaită, n-are nevoie nici de retragere în singurătate,

nici de mulțimea de însoțitori; și, foarte important, el va trăi fără a râvni prea mult viața, fără a fugi de ea. Fie că durata acordată trupului care îi îmbracă sufletul este lungă, fie că, dimpotrivă, este scurtă, pe el nu-l preocupa, fiindcă se dovedește pregătit, ca și cum ar trebui, de acum, să plece din viață și s-ar depărta de ea cu aceeași ușurință și minte limpede cu care ar putea face orice acțiune din cele ce se înfăptuiesc cu modestie și bună rânduială. Căci de-a lungul întregii sale vieți, o deosebită grijă îl stăpânește: mintea să nu adopte niciodată o atitudine nepotrivită cu o ființă rațională și politică.

8. N-ai să găsești nimic putred, nimic murdar și nici înșelător în gândirea aceluia care s-a modelat și s-a șlefuit zi de zi. Sfârșitul hărăzit de destin nu va surprinde viața lui nedesăvârșită, încât cineva să poată spune că actorul a fost scos din scenă; înainte de sfârșit, înainte de a-și juca rolul până la capăt. Mai mult încă nu se află în el nimic slugarnic, nimic prefăcut, nu este prea atașat de oameni, nici nu se ține la distanță, nu face nimic pentru care să fie tras la răspundere, nu are nimic tănuit în el.

9. Cinstește și prețuiește puterea ta de judecată. Numai ea, la urma urmei, poate opri ca în rațiunea ta conducătoare să nu încolțească vreo idee potrivnică naturii sau alcătuirii unei ființe raționale, iar alcătuirea unei ființe raționale pretinde statornicie și chibzuință, bunăvoință prietenească față de oameni, supunerea de bună voie față de zei.

10. Așadar, după cei ai înlăturat din minte pe toate celelalte, păstrează-le numai pe acestea puține și amintește-ți totodată că fiecare trăiește numai prezentul, care este doar un punct din timpul nesfârșit. Cât despre celelalte, sau au fost trăite, sau există undeva, dincolo de vălul de nepătruns al viitorului. Pe de o parte, deci, scurtă este vremea trăită de fiecare, pe de altă parte, mărunț este

colțișorul de pământ în care-și duce viața. În sfârșit, de mică durată este și faima de după moarte, căci aceasta depinde de șirul urmașilor, care fiind ei înșiși grabnic sortiți pieirii, nici măcar pe ei nu se cunosc îndeajuns cu atât mai puțin pe cei morți de mult în vechime.

11. La preceptele expuse până acum, mai adaugă încă unul: fă o determinare, chiar o descriere a oricărei închipuiri care încearcă să se înfiripe, așa încât să-ți dai seama ce este în ea însăși, în goliciumea esenței sale, s-o privești în întregul său și separat sub toate aspectele, ca să-i poți spune numele, precum și denumirea elementelor din care a fost alcătuită și a celor în care urmează să se descompună. Căci, într-adevăr, nimic nu dă o asemenea măreție de spirit ca puterea de a pune la încercare, cu metodă și în lumina adevărului fiecare lucru din cele ivite în viață, de a le privi totdeauna atât de pătrunzător, încât să-ți dai seama ce loc ocupă în univers, ce fel de utilitate prezintă, ce valoare are pentru univers, ce valoare desemnează pentru un om, locuitor al celei mai de frunte cetăți, față de care celelalte apar ca niște mărunte gospodării. Ai în vedere, totodată, ce obiect ți-a trezit interesul, din ce este alcătuit, întrebându-te, de asemenea, cât timp i se cuvine de la natură să dăinuiască lucrului care acum mi-a determinat o anumită reprezentare și de care virtute am nevoie față de el, ca de exemplu: de bunăvoință, de bărbăție, de sinceritate, de bună-credință, de împăcarea cu mine însumi, sau de celelalte virtuți asemănătoare? Prin urmare, trebuie să poți spune despre fiecare: „Această de pildă, vine de la zei, cealaltă se datorește urzelii sau depanării destinului, ori unui concurs de împrejurări sau întâmplării, aceea însă vine de la unul provenit din aceeași tulpină, de la o rubedenie, de la un concetățean, dar care totuși nu cunoaște ceea ce este, pentru el, potrivit cu rânduiala naturii”. Eu, însă, cunosc, din ce motiv mă

folosesc de aceasta, cu bună voință și cu spirit de dreptate, potrivit rânduielii naturale a comunității. Îmi propun, însă, ca scop și aprecierea a ceea ce nu este nici bine, nici rău⁶¹, dându-le preferință în raport cu valoarea fiecăruia.

12. Dacă-ți îndeplinești menirea clipei de față, urmând calea drepte rațiuni, cu ardoare, cu tărie, cu bună dispoziție, fără să te lași abătut de nicio preocupare lăaturalnică, dacă păstrezi curată partea divină existentă în tine, ca și cum ar trebui să o restitui chiar în această clipă, dacă aderi cu tărie la acest fel de viață, fără să râvnești nimic și fără să te temi de nimic, mulțumit că în clipa prezentă îți desfășori activitatea potrivit naturii și că pui o eroică sinceritate⁶², în vorbele și în toate accentele tale, vei trăi ca un om fericit.

13. Așa cum medicii au totdeauna la îndemână instrumentele și aparatele necesare chiar unor intervenții neprevăzute tot astfel și tu să ai pregătite învățăturile de temelie pentru ca să cunoști cele divine și cele omenești și să faci tot, chiar lucrul cel mai mărunț, în așa fel încât să-ți amintești întotdeauna de strânsa legătura dintre acestea două, de poziția fiecăreia față de cealaltă. Căci nu vei reuși pe deplin nici în treburile omenești fără a avea în vedere pe cele divine și cu reciprocitate, afirmația este valabilă și pentru activitățile referitoare la divinitate⁶³.

14. Nu mai rătăci în zadar, căci nu-ți este sortit să-ți recitești memoriile, nici isprăvile de seamă ale vechilor romani sau greci, nici extrasele din diferite tratate, pe care ți le-ai pregătit pentru bătrânețe. Prin urmare, grăbește-te către scop și dacă te preocupă cumva propria-ți ființă, leapădă speranțele zadarnice și ajută-te cât timp îți mai stă încă în putință.

15. Nu se știe câte sensuri pot avea cuvintele: a fura, a semăna, a cumpăra, a fi liniștit, a vedea ce trebuie să fie făcut, căci aceste

înțelesuri nu se realizează datorită ochilor, ci printr-un alt fel de viziune.

16. Trup, suflet, spirit. Senzațiile sunt ale trupului, impulsunile aparțin sufletului, principiile, spiritului. Un anumit comportament, imprimat de reprezentarea obiectelor exterioare caracterizează rumegătoarele, cel hărțuit, smucit în toate direcțiile de instincte este propriu și fiarelor sau hermafrodiților, unui Phalaris⁶⁴, de pildă, sau unui Nero⁶⁵. Călăuza gândirii raționale către obligațiile exterioare, vizibile, o au și necredincioșii în zei⁶⁶, trădătorii de patrie, precum și cei care nu se rușinează să facă totul cu ușile favorite. În concluzie, dacă toate aceste însușiri sunt comune tuturor celor ce au fost pomeniți, ceea ce rămâne ca o caracteristică proprie numai omului de bine, este adeziunea totală și acceptarea, cu mulțumire, a tuturor evenimentelor, a tot ce a fost urzit de destin pentru el. În plus să nu murdărească geniul din el situat în pieptul său, să nu-l tulbure cu mulțimea închipuirilor, ci să și-l păstreze favorabil, să i se supună cu modestie și bună-cuviință ca unui zeu, fără măcar să murmure împotriva adevărului, fără a întreprinde ceva în afara dreptății. Și chiar dacă nu cred toți oamenii și nu sunt convingși, în ceea ce-l privește, că el își duce viața cu simplitate, rezervat, modest și cu inima deschisă, el nu se îndârjește împotriva vreunuia dintre ei, nici nu se abate din drumul spre sfârșitul vieții; pe care trebuie să meargă curat, cu sufletul calm și fără griji, slobod de orice constrângere și împăcat pe deplin cu propria-i soartă.

CARTEA a IV-a

1. Ori de câte ori forța care stăpânește în tine⁶⁷, se păstrează în armonie cu rânduielele naturii, se comportă astfel față de cele ivite în cale, încât cu ușurință se schimbă în raport de ceea ce-i stă în putere să facă și potrivit cu ceea ce-i este hărăzit de soartă; căci nu arată interes deosebit pentru nicio categorie de preocupări, ci către lucrurile vrednice de dorit⁶⁸ năzuiește cu prudență, iar din obstacolul întâlnit își face material pentru un nou avânt, asemenea focului ce pune stăpânire pe toate lucrurile asupra cărora se năpustește; pe când o biată făclie îndată ar fi stinsă de oricare din aceste lucruri strălucitoarea văpaie le soarbe grabnic în sine, le mistuie și întreținută chiar din ele, se ridică triumfătoare spre înălțimi.

2. Nu desfășura nicio activitate la întâmplare și nici în alt chip, ci săvârșește totul numai adâncind preceptele care-ți desăvârșesc meșteșugul.

3. Oamenii caută pentru ei înșiși locuri retrase, case la țară, țărmuri de mare și munți. Deseori, obișnuiești să-ți dorești asemenea locuri. Preferința aceasta este de-a dreptul foarte comună, din moment ce ți se oferă prilejul să te închizi în tine însuți în orice clipă dorești. În niciun loc nu se poate retrage omul, ca să fie mai plin de liniște și mai lipsit de griji, decât către propriul său suflet, mai ales că în profunzimea sufletului omenesc sunt asemenea forțe întăritoare, încât îndată ce se îndreaptă spre ele, omul simte o desăvârșită ușurare. Și, o spun deschis, această plăcută ușurare nu este altceva decât o bună rânduială a minții. Prin urmare, dăruiește-ți în mod obișnuit asemenea retragere și reîmprospătează-le

neconținut. Să fie scurte însă și temeinice principiile din tine, pentru ca acestea, îndată ce vor sta împotriva, să fie îndestulătoare spre a îndepărta orice suferință și să te trimită înapoi fără nicio nemulțumire către activitățile spre care vei reveni. Căci, oare, împotriva cărui lucru ești nemulțumit? Cumva împotriva răutății oamenilor? Reflectează la principiul că ființele raționale au fost născute unele pentru altele, că pentru aceste ființe datoria de a se îngădui una pe alta este o parte componentă a ideii de dreptate, că oamenii, de obicei, greșesc împotriva voinței lor, iar toți, care odinioară s-au învrăjbit, s-au bănuțit ori s-au urât, străpunși de lăncii, au fost doborâți de moarte la pământ și că până acum s-au făcut cenușă. Liniștește-te, așa, dar nu te mai frământa! Oare, ești nemulțumit din cauza celor ce ți-au fost hărăzite de natura universului? Reîmprospătează-ți, neconținut în minte întrebarea cu două aspecte: „Fie că există providență divină, fie că sunt doar atomi” și din câte argumente, cu acest prilej, s-a arătat limpede că universul este ca o cetate⁶⁹. Cumva te simți încă prins de cele trupești? Chibzuiește, atunci, că rațiunea nu are atingere cu fluxul vieții care se mișcă între clipele plăcute și cele trudnice, de vreme ce, în același timp, ea se stăpânește și-și cunoaște propria-i libertate de acțiune. Gândește apoi și la câte precepte ai ascultat despre plăcere și durere, cu care ai fost de acord. Poate, te frământă biata dorință de glorie? Îndreaptă-ți atenția cugetului asupra repeziciunii cu care, peste toate se așterne uitarea, spre abisul nemărginit al timpului ce se întinde veșnic și de nestrăbătut, pe fiecare parte a eternității; gândește în continuare la deșertăciunea unei faime răsunătoare, la nehotărârea și nestatornicia părerilor celor care te laudă, la îngustimea locului în care ți se circumscrie faima! Căci pământul întreg este un punct și ungherul locuit e o mărunță parte din el, iar în acest ungher, câți și cât de vrednici cei care te laudă? Așadar,

amintește-ți de retragerea în odihnitoarea dumbravă a propriului tău eu; și nu te mai zbuciuma pentru toate, nici nu te încorda, ci fii liber, privește toate activitățile ca un bărbat, ca un om, ca un cetățean, ca o ființă hărăzită morții, iar printre cele care vor fi totdeauna în centrul atenției tale, înclină mai adesea spre aceste două adevăruri de temelie: primul, că lucrurile din exterior nu au atingere cu sufletul, nici legătură, ci rămân în afara lui nemișcătoare, că ele devin pricini, de tulburare, datorită părerii care se formează în interior despre ele, de propria închipuire; al doilea, că toate câte se văd se vor transforma într-o clipă și apoi nu vor mai fi. Gândește-te necurmat la câte din asemenea transformări ai fost martor. „Universul este o continuă transformare, viața este o părere”⁷⁰.

4. Dacă gândirea ne este comună tuturor, de asemenea și rațiunea, datorită căreia suntem ființe raționale. Fiind de acord cu acest adevăr, înseamnă că și rațiunea conducătoare, care poruncește ce fapte trebuie săvârșite și care nu, ne este comună. Primind și această afirmație, ca adevărată, rezultă că și legea ne este comună și ca urmare a celor afirmate, înseamnă că suntem cetățeni și că aparținem unui anumit organism politic, participând la treburile publice. O ultimă concluzie ne arată, dacă cele susținute până acum sunt niște adevăruri, că universul întreg apare asemeni unui oraș. Cărei alte comunități politice s-ar putea spune că aparține neamul omenesc? De acolo, deci, din această cetate comună, provin gândirea noastră, rațiunea conducătoare și legea. Sau, de altundeva, de unde? Căci, așa cum partea pământescă a mea a fost desprinsă dintr-un pământ oarecare, partea lichidă dintr-un alt anumit izvor, căldura și focul din alte surse de aceeași natură (căci nimic nu se ivește din nimic, după cum nimic nu se întoarce în nimic), tot astfel și gândirea noastră vine de undeva.

5. Moartea, într-un anumit fel ca și nașterea constituie o taină a naturii. Una este o îmbinare a acelorași elemente, în care ie va descompune cealaltă. Într-un cuvânt nu este nimic pentru ca cineva să se rușineze, căci nu este nimic care să fie pe măsura unei ființe raționale, nimic potrivit intenției pentru care a fost alcătuită o asemenea ființă.

6. Și toate acestea, potrivit naturii lor, survin din astfel de cauze, cu siguranță datorită unei necesități. Cel care n-ar dori ca lucrurile să se petreacă astfel, e ca și cum n-ar fi de acord ca smochinul să aibă sevă. În consecință, amintește-ți totdeauna următorul adevăr: că în cadrul unui scurt răstimp și tu și el veți muri și că, de asemenea, după o vreme scurtă, niciunul din numele voastre nu va dăinui.

7. Înlăturând părerea, grabnic se stinge și văicăreala provocată: „Am fost vătămat”; înlăturând plângerea, este îndepărtată dauna însăși.

8. Ceea ce nu face pe om inferior sie însuși, nu coboară nici condiția vieții omenești și nu distruge pe om nici în cele lăuntrice, nici în cele din afară ale sale.

9. Natura folosului comun a fost obligată să facă aceasta.

10. Că totul se petrece după o rânduială dreaptă, este un adevăr pe care l-ai descoperi tu însuși dacă ai face o cercetare amănunțită. Și nu spun numai cu privire la înlănțuirea firească dintre cauză și efect, ci că ele se petrec potrivit unei rânduiei drepte, ca și cum cineva le-ar fi hotărât ordinea după valoare. Prin urmare, veghează în continuare așa cum ai început: orice ai făptui, acționează cu dorința de a fi un om bun, potrivit cu felul specific în care este conceput un om bun. În orice activitate păstrează acest principiu.

11. Nu înțelege lucrurile asemenea felului în care judecă cel ce greșește în chip nesăbuit, nici nu judeca după cum vrea el, ci

privește-le în funcție de potrivirea cu adevărul.

12. Lată două înclinații pe care se cuvine să le ai totdeauna: să faci numai ce te îndeamnă rațiunea în situația ta de împărat și legiuitor și numai cu scopul de a fi folositor oamenilor; să fii gata să te schimbi dacă se înfățișează cineva ca să te îndrepte sau să-ți schimbe o părere oarecare, această schimbare să fie însă urmarea unei convingeri, de exemplu, a sentimentului de dreptate, a certitudinii unui interes comun, sau a unor motive asemănătoare și nu determinată de plăcere sau fiindcă pare aducătoare de glorie.

13. „Ai rațiune? „ „Am! „ „Pentru ce n-o folosești oare? „ „iar dacă ea își îndeplinește menirea proprie, de ce mai dorești altceva? „

14. Exiști în cadrul universului, ca o parte. Curând, vei dispărea în întregul care te-a zămislit. Sau, mai degrabă, prin transformare, vei fi reabsorbit de către rațiunea creatoare a acestuia⁷¹⁷².

15. Mai multe boabe de tămâie pe același altar. Unul cade mai înainte, altul mai târziu; de fapt, însă, nimic nu le deosebește.

16. În răstimp de zece zile vei părea un zeu acelora cărora le pari acum o fiară sau o maimuță, numai să te reîntorci la principiile și la respectul datorat rațiunii.

17. Nu te purta ca și cum ai avea de trăit zece mii de ani. Deasupra ta se înalță legea destinului. Deci, cât timp viețuiești, cât timp încă ți-este cu putință, fă-te bun.

18. Cât de multă tihnă își asigură acela care nu dă atenție la ceea ce spune, face, gândește vecinul, ci totdeauna este atent numai la ceea ce face el însuși, pentru ca tot ce realizează să fie drept și potrivit cu legea divină sau în acord cu noțiunea de bine⁷³. El nu-și rotește privirea asupra moravurilor corupte, ci alergând pe o linie dreaptă, nu se abate în nicio parte.

19. Cel care dorește cu ardoare gloria după moarte, nu-și imaginează că degrabă va dispărea pe rând, unul câte unul, fiecare

din cei care prilejuiesc amintiri despre el. Apoi, iarăși și cel care-i va fi moștenitor, până când întreaga amintire se va pierde, întocmai ca o torță ce se aprinde și apoi se stinge. Sa presupunem totuși că cei care-și vor aminti sunt nemuritori și că amintirea însăși e nepieritoare. Ce semnifică pentru tine aceasta? Și nu mai spun că pentru cel care a murit nu înseamnă nimic, dar ce înseamnă lauda oare, chiar pentru cel care trăiește? În afară de faptul că e provocată de un anumit interes... Lasă, însă, acum o valoare care nu e potrivită cu natura ta, fiindcă tu ai dobândit pentru restul zilelor, o altă rațiune⁷⁴.

20. De altfel, frumosul de orice fel ar fi este frumos prin sine însuși, se termină prin sine, iar lauda nu face parte din el. Așadar, cu adevărat cel lăudat nu devine nici mai slab și nici mai puternic. Spun acestea și despre cele ce sunt, în mod obișnuit considerate drept frumoase, adică atât despre obiectele de natură materială, cât și despre cele realizate de către diferitele arte. Într-adevăr, ceea ce este cu adevărat frumos, de ce altceva are nevoie? De asemenea, nu are nevoie de nimic altceva, nici legea, adevărul, bunăvoința, rușinea. Care din aceste virtuți se înfrumusețează prin laudă, ori își pierde frumusețea când e criticată? Smaraldul pierde din valoarea lui, dacă nu e lăudat, sau aurul, fildeșul, purpura, sabia, mugurul, arbustul?

21. Dacă sufletele supraviețuiesc, cum le încape aerul, din veșnicie, pe toate? Dar pământul, cum cuprinde cadavrele celor care au fost îngropați în el din veșnicie? După cum aici pe pământ, transformarea și descompunerea, după o oarecare durată, a acestor cadavre, face loc pentru alți morți, tot așa și sufletele care s-au înălțat în aer, după ce un oarecare timp își mai păstrează ființa, se transformă, se risipesc ca un abur, devin flacăra, în urmă sunt absorbite de rațiunea creatoare a universului și în acest fel, fac loc

sufletelor care-și stabilesc aici reședința. Astfel, se poate susține de către cineva ipoteza supraviețuirii sufletelor după moarte. Se cuvine însă să avem în vedere nu numai cadavrele celor îngropați ci și pe aceea a animalelor mâncate în fiecare zi de către noi sau de alte animale. Căci ce număr de animale s-au mistuit și într-un fel zac ca și îngropate, în trupurile celor ce le-au mâncat! Și totuși, pământul le primește, pentru că le transformă în sânge, în element aerian, sau în foc. Care este, cu privire la aceasta, înfățișarea exactă a adevărului? Trebuie avută în vedere, cu siguranță și separația între elementul material și cel formal⁷⁵⁶.

22. Nu te lăsa răsucit de vârtej! Ci în orice năzuință păstrează spiritul drept și cu privire la orice reprezentare folosește-ți puterea de înțelegere și judecată.

23. Orice-ți este potrivit ție, o, univers, mi se potrivește și mie. Nimic nu mi se pare prea devreme sau prea târziu, dacă pentru tine apare la timpul potrivit. Tot ceea ce produc anotimpurile tale sunt roade pentru mine, o natură! De la tine vin toate, toate există în tine, în tine toate se vor întoarce. Odiinuară, cineva a exclamat: „O, scumpă cetate a lui Cecrops! Tu oare n-ai putea să spui de asemenea: „O, cetate dragă a lui Zeus”⁷⁵.

24. „Preocupă-te de puține, spunea cineva⁷⁷⁸, dacă îți dorești să ai întotdeauna o bună dispoziție”. N-ar fi fost oare mai bine dacă ar fi spus să se săvârșească întâi trebuincioase, adică toate cele pretinse de natura rațională a unei ființe sociale și numai în felul în care ea prescrie. Căci un asemenea gând aduce nu numai mulțumirea de a fi făcut ceva în mod desăvârșit ci și satisfacții de a te fi mărginit la preocupări puține. Cea mai mare parte din cele ce spunem și facem nu sunt strict necesare. De aceea, dacă fiecare le-ar înlătura, ar fi cu mult mai liniștit și mai lipsit de zbucium⁷⁹. În concluzie, este o datorie ca omul să se cerceteze pe sine cu privire la fiecare dintre ele

și să întrebe: „Nu cumva nu face parte dintre cele strict necesare? „Trebuie, de asemenea, înlăturate nu numai activitățile inutile ci chiar și reprezentările care le provoacă, iar în felul acesta, nici măcar urmările închipuirilor omului nu se vor mai ivi în calea sa.

25. Încearcă să-ți dai seama în ce fel te-ar mulțumi, viața unui om virtuos, împăcat cu ceea ce-i este hărăzit de natura universului, care este, în același timp, mulțumit de propria sa activitate cinstită și-și păstrează totdeauna buna dispoziție.

26. Ai văzut cumva toate acelea? Privește-le acum și pe acestea! Nu te neliniști, ci arată-te natural și simplu. Greșește cineva? Împotriva lui însuși greșește. Ți s-a întâmplat ceva? Minunat!... încă din începuturi au fost ursite și urzite, pentru tine, de către natura universului, toate evenimentele. Într-un cuvânt, adu-ți aminte că viața este scurtă. Prin urmare, folosește clipa de față cu multă chibzuință și cu spirit de dreptate. Fii rezervat și cumpănit, dar cu naturalețe și simplitate.

27. Universul este sau un întreg bine plămădit sau o masă de materie lipsită de orice rânduială, dar totuși univers. E posibil, însă, ca în tine să existe o ordine bine stabilită și în întregul Tot să domnească anarhia? Și se poate întâmplă astfel, când toate sunt așa de distincte, așa de bine repartizate și totuși într-o conexiune atât de armonioasă?

28. Caracter posomorit, molatic, încăpățânat, animalic, brutal, indolent, neloial, caracter de șarlatan, de negustor, caracter tiranic.

29. Dacă cel care nu cunoaște existența în univers este socotit străin chiar față de univers, nu apare mai puțin străin de univers cel ce nu cunoaște devenirile din noi. Se aseamănă sclavului fugar, cel care se ține departe de obligațiile rațiunii unei ființe politice; orb este cel ce închide ochii inteligenței sale; cu adevărat sărman, de asemenea, este cel care are nevoie de ajutorul altuia și nu găsește în

el însuși necesarul pentru viață. Reprezintă un abces al universului cel care se desparte și se depărtează de rațiunea comună a naturii, din cauză că este nemulțumit și cârtește împotriva a tot ce se petrece: fiindcă toate întâmplările și evenimentele sunt determinate de aceeași natură care te-a făcut și pe tine, iar cel care-și rupe propriul său suflet de natura ființelor raționale, deși este una dintre ele, se aseamănă cetățeanului despărțit de cetate și de legile ei.

30. Cu toate că n-are tunică, acesta face filosofie, celălalt, deși n-are carte, filosofează, iar altul, pe jumătate gol, spune: „N-am pâine, dar rămân credincios rațiunii”. Altul spune și el: „Cu toate că n-am hrana științelor, atât de necesară vieții, rămân cu statornicie credincios rațiunii”.

31. Iubește meseria învățată și sprijină-te liniștit pe aceasta. Petrece-ți restul zilelor ca un om care, din întreaga sa ființă, a încredințat zeilor toate ale sale, fără să devină nici tiran, nici sclav al cuiva.

32. Fiindcă veni vorba, adu-ți aminte de vremurile lui Vepasianus. Vei vedea peste tot următoarele: oameni căsătoriți, cresc copii, se îmbolnăvesc, mor, poartă războaie, țin sărbătorile, fac negustorie, cultivă ogoarele, alții lingușesc, sau sunt trufași, nesăbuiți, oameni bănuitori, urzitori de conspirație, alții, de asemenea, dornesc moartea altora, ori unii cârtesc, nemulțumiți de prezent; sau vei vedea oameni prinși în mrejele dragostei, oameni care adună comori, ori râvnesc consulatul, chiar puterea imperială. Ei bine, această viață a lor nu mai e de mult nicăieri. Tot astfel, rotește-ți gândul asupra vremurilor lui Traian: toate vor fi la fel și s-a stins totuși și această generație. Supune unei observații asemănătoare și alte perioade de timp, despre care s-a scris chiar, ori istoria unor popoare întregi, câți oameni care s-au străduit, după scurt interval s-au prăbușit, s-au descompus în elementele

componente. Cu atât mai mult trebuie să-i revezi cu ochii gândului pe acei pe care i-ai cunoscut, care se zburciumau pentru lucruri zadarnice, dar neglijau să facă ceea ce era potrivit cu propria lor structură, să se atașeze cu fermitate de această structură și să fie mulțumiți de ea. Trebuie să ai în vedere ca preocuparea pentru fiecare activitate să fie proporțională în raport cu valoarea și importanța ei. Căci numai astfel nu vei fi dezamăgit, dacă nu te vei opri prea mult asupra unor activități de mică importanță.

33. Expresiile care în vechime erau obișnuite, astăzi sunt ieșite din uz, îmbătrânite. De asemenea, numele acelora, foarte vestiți pe vremuri par acum prăfuite de timp: Camillus, Caeso, Bolessus, Leonatus, mai târziu, după ei, Scipio, Cato, apoi Augustus, Adrian, apoi după el, Antoninus. Căci toate își pierd cu repeziciune vigoarea, capătă îndată caracter de legendă, în urmă, degrabă, le acoperă desăvârșita uitare. Și spun aceasta despre unii care au strălucit într-un chip uimitor. În rest, aceștia au dispărut odată cu ultima lor suflare și nu se mai aude vorbindu-se despre ei. De altfel, ce înseamnă o faimă nepieritoare? Deșertăciune și nimic mai mult! Prin urmare, care este ținta către care trebuie să năzuiască cu statornicie năzuințele noastre? Una singură și anume: o rațiune dreaptă, activități potrivite cu interesele comunității, o gândire, care, pe cât posibil, să nu se înșele niciodată, o predispoziție sufletească în stare să primească întâmplările din viață, ca necesare, bine cunoscute, care provin din același principiu inițial și curg din izvor comun.

34. Încredințează-te de bună voie lui Clotho⁸⁰ cu orice fel de evenimente crede de cuviință.

35. Totul este de scurtă durată și pentru cel care-și amintește și pentru cel pomenit.

36. Observă neconținut cum toate se ivesc datorită unei

transformări și obișnuiește-te să ai în gând că nimic nu-i place atât de mult naturii universului, cât dorește să schimbe toate cele existente și să facă altele asemenea. Căci, într-un fel oarecare, tot ceea ce există constituie sămânța celui care se va ivi din el. Să nu înțelegi cumva doar sămânța care rodește în pământ sau fecundează pântecul matern, căci ar fi de-a dreptul nebunie.

37. Vei muri chiar în această clipă și nu ai devenit încă un om simplu, netulburat, lipsit de bănuiala că vei fi vătămat de lucrurile din afară, nici nu te arăți binevoitor față de toți, nici nu ți-ai stabilit drept călăuză doar săvârșirea dreptății.

38. Examinează cu atenție principiile călăuzitoare ale acestora, de asemenea, pe cei prevăzători și înțelepți și vezi care sunt lucrurile nedorite și cele dorite.

39. Răul din tine nu are ca sursă rațiunea conducătoare a altuia, nu provine nici din vreo schimbare sau transformare a învelișului tău corporal. Atunci, de unde rezultă oare? își trage seva din acea parte din interiorul tău, în care se înfiripă părerea că aceasta constituie un rău pentru tine. Prin urmare, nu lăsa să se ivească o astfel de opinie și totul va merge de minune. Chiar dacă ceea ce îți este mai apropiat, adică sărmanul tău trup este tăiat, ars, face puroi, putrezește, tu păstrează netulburată partea din tine unde se înfiripă ideile despre fiecare eveniment. Adică judecă și înțelege că ceea ce întâmpină deopotrivă și pe cel bun și pe cel rău, nu constituie prin natura sa nici bine nici rău, căci ce poate să se întâmple și celui care viețuiește în afară de regulile naturii, deopotrivă ca și aceluia care trăiește potrivit cu natura, înseamnă că nu este nici în afara naturii, nici potrivit cu ea.

40. Vâră-ți în minte fără întrerupere că există numai o lume însuflețită, cu o singură substanță și cu un spirit unic; observă cum totul se produce în vederea unei singure percepții, percepția ei

însăși, cum făptuiește totul printr-un singur impuls, cum toate sunt cauze reciproce ale tuturor realităților și astfel care este înlănțuirea și conexiunea acestei lumi.

41. „Ești un biet suflet ce-și poartă moartea”, după cum a spus Epictet⁸¹.

42. Nu este niciun rău pentru lucrurile care ajung în situația de a se transforma, după cum nu poate fi niciun bine pentru cele ivite ca urmare a transformării.

43. Timpul este ca o apă alcătuită din toate întâmplările pe care le târăște ca un torent vijelios. Căci de-abia se zărește fiecare și este dusă, apoi este adusă alta și e luată, la rândul-i mai departe.

44. Orice eveniment apare la fel de firesc și de cunoscut, ca un trandafir în zi de primăvară, sau ca roadele în zilele de vară. Astfel, boala, moartea, defăimarea, uneltirile și toate câte înveselesc sau întristează pe naivi.

45. Cele ce urmează se adaugă într-o strânsă corelație celor care preced. Aceasta nu este doar un fel de enumerare a unor lucruri care au între ele o succesiune necesară ci o corelație rațională. Căci, după cum, toate cele existente sunt orânduite cu armonie, tot astfel și realitățile nu prezintă o simplă însușire, ci o strânsă și minunată conexiune.

46. Amintește-ți totdeauna cuvintele lui Heraclit⁸²; „Că moartea pământului produce apa, că din moartea apei se iscă aer, că focul se naște prin moartea aerului și invers”. Adu-ți, de asemenea, aminte de acela care uită încotro îl poartă drumul; căci oamenii se îndepărtează de factorul cu care au avut în continuu convorbiri și relații strânse, adică de rațiunea ce cârmuiește universul; că oamenilor li se par ciudate tocmai cele cu care se întâlnesc în fiecare zi; că nu trebuie să făptuim ceva sau să vorbim ca și cum am fi în timpul somnului, deși, chiar și atunci, ni se pare că acționăm sau

vorbim; că nu trebuie nici să imităm pe copiii care urmează exemplele părinților, ci simplu, cum am învățat.

47. După cum, dacă vreunul dintre zei ți-ar spune, că vei muri mâine sau și mai sigur în a treia zi, nu te-ar preocupa mai mult ce-ai face în ziua a treia, decât ce vei face mâine, în cazul când nu ești cu desăvârșire grosolan, ci cât este de mare intervalul, tot astfel să nu socotești că este o prea mare deosebire între a muri după foarte mulți ani și a muri mâine. Gândește fără întrerupere câți medici au pierit, după ce și-au încrețit frunțile de-atâtea ori în interesul celor bolnavi; câți astrologi au murit după ce au prezis ca pe un lucru foarte important moartea altora; câți filosofi care au întreținut nenumărate dezbatere asupra morții și a nemuririi, sau câți eroi, după ce au ucis mulțimi de oameni și câți tirani care și-au folosit puterea cu o sălbatică trufie, ca și cum li s-ar fi făgăduit nemurirea. Și câte cetăți au murit în întregime, ca să spun astfel, Helike⁸³, Pompei⁸⁴, Herculaneum⁸⁵ și altele nenumărate. Aducă apoi pe toți câți i-ai cunoscut, unul după altul. Unul îl îngroapă pe altul, apoi el însuși zace mort și altul îl îngroapă. Și toate se petrec într-un răstimp scurt. Prin urmare, observă cu băgare de seamă, cât sunt de scurte ca durată și cât sunt de lipsite de valoare lucrurile omenești. Ieri abia, fusese un simplu germen, mâine devine mumie sau cenușă. Așadar, mărunta parte din vreme ce ți-a fost sortită petrece-o potrivit cu natura, întocmai cum măslina cade în clipa când e coaptă, binecuvântând natura care a purtat-o în sine, arătându-se recunoscătoare pomului unde a crescut ca fruct.

48. Fii asemenea stâncii de care valurile se sparg fără răgaz. Ea, însă, le înfruntă stând dreapta, iar înspumatul clocot al apelor, împrejurul ei se potolește. Vei spune „Sunt nefericit că mi s-a întâmplat acest lucru”, când, dimpotrivă ar trebui să găiești sunt fericit, căci întâmplându-mi-se un astfel de lucru, îmi duc la bun

sfârșit viața, fără mâhnire, fără să fiu sfărâmat de cele prezente, fără a fi îngrozit de cele ce vor veni. Căci oricărui i s-ar putea întâmpla un asemenea eveniment, însă, într-un astfel de prilej, nu orice om și-ar fi continuat viața fără mâhnire. Pe Zeus, deci, de ce este el mai degrabă o nenorocire și nu o fericire? Dar tu numești cu acest termen general de nenorocire ceea ce nu reprezintă, de fapt, o neîmplinire a omului. Oare tu socotești că este o neîmplinire pentru natura omului, ceea ce, totuși nu se ivește în afara voinței acestuia, iar prin învățătură tu ai cunoscut voința și planurile specifice omului. Ori te împiedică pe tine ceva ce s-a întâmplat să fii drept, mărinimos, înțelept, echilibrat sincer, moderat, independent și să ai toate celelalte însușiri, prin a căror existență natura omenească a dobândit tot ce are propriu? Adu-ți aminte și pentru viitor, în orice prilej care te-ar împinge spre tristețe și folosește-te de sfatul următor: că orice întâmplare petrecută nu înseamnă, în ea însăși o nenorocire, dar că reprezintă, în schimb, o fericire să o suporti cu o generoasă dăruire a sufletului.

49. Este un sprijin destul de comun, dar totuși nu lipsit de putere pentru dobândirea disprețului față de moarte, readucerea în minte a tuturor celor care s-au agățat cu disperare de viață. Căci, oare ce-au dobândit mai mult aceștia, decât aceia a căror moarte a fost prematură? Fără îndoială, că în cele din urmă, zac undeva, Cadicianus, Fabius, Iulianus, Lepidus⁸⁶ sau oricare altul din categoria lor, care, după ce au împins pe mulți în mormânt, au fost ei înșiși conduși de alții la groapă. Luată în întregul ei, distanța între naștere și moarte este mică; prin câte întâmplări, împreună cu ce fel de oameni și în ce fel de sărman trup, străbatem această distanță! Prin urmare, moartea în sine nu trebuie primită cu dificultate. Privește înapoia clipei de acum, către genunea nesfârșită a timpului, iar înaintea ei o altă vecinicie de nepătruns⁸⁷! într-un cuvânt, deci,

prin ce se deosebește o viață care durează trei zile de una ce cuprinde trei generații?

50. Totdeauna grăbește către țintă pe drumul cel mai scurt. Și drumul cel mai scurt este cel care ține seamă de prevederile naturii, așa că vorbește și făptuiește totul în acord cu cea mai sănătoasă rațiune. Un astfel de reazim și o asemenea călăuză ferește pe om de orice dezamăgire, de orice prefăcătorie și lipsă de măsură...

CARTEA a V-a

1. Dimineața, când abia te desprinzi din brațele somnului, aibi în imediată atenție ideea: „M-am trezit ca să desfășor, activitățile potrivite omului! Am de gând, oare, să cârtesc, nemulțumit, dacă mă îndrept spre făptuirea treburilor pentru care m-am născut și în vederea săvârșirii cărora, ocup un loc în univers? Sau am fost destinat doar pentru ca, tolănindu-mă sub așternut, să mă încălzesc pe mine? „Ai să-mi răspunzi, poate: „Dar aceasta este mai plăcut! „ „Deci te-ai ivit pentru a te desfăta? în definitiv, nu ai apărut pentru activitate și muncă? Oare nu vezi că plantele, vrăbiile, furnicile, păianjenii, albinele, făcând ceea ce le este specific, contribuie, după puteri la desăvârșirea ordinii universale? Și după toate acestea tu nu vrei să-ți îndeplinești menirea ta de om? Nu te grăbești spre săvârșirea celor potrivite cu propria ta natură? „Vei spune: „Trebuie, însă, să mă și odihnesc! „ „Trebuie” și eu spun. Dar, ai în vedere că și pentru această odihnă, natura a fixat o măsură, după cum a fixat un timp mărginit și pentru a mânca și pentru a bea. Tu, totuși, întreci limita, depășești ceea ce ți-ar fi de ajuns. Dar în munca ta de toate zilele nu întreci măsura, ci rămâi totdeauna sub nivelul a ceea ce ai putea realiza. Desigur, tu nu te iubești, căci dacă ar fi altfel, ai îndrăgi și natura ta omenească, precum și voința și îndrumările acesteia. Alții, însă, care-și îndrăgesc meseriile, muncesc până la sleire, fără să mănânce, uneori chiar fără să se spele, pentru a-și desfășura activitatea pe care o au. Dar tu prețuiești natura ta, mai puțin decât își iubește gravorul meseria, sau dansatorul arta, mai puțin decât prețuiește iubitorul de comori argintul său, sau decât valorează cel care aleargă după faimă,

zadarnica glorie. Pentru că aceștia, atâta timp cât sunt stăpâniți cu toată ființa lor, de patimile pomenite, nu-și doresc un răgaz nici ca să mănânce, nici ca să doarmă, cu mai multă ardoare decât râvnesc să sporească, minut de minut, cele ce constituie obiectul preocupării lor trudnice. Oare ție activitățile, folositoare comunității, îți par mai lipsite de valoare sau vrednice de o sânguință mai mică?

2. Cât este de ușor să zăgăzuiești fluxul reprezentărilor și să le ștergi, fie când sunt supărătoare, fie când sunt nepotrivite cu natura ta și să păstrezi într-o desăvârșită seninătate a spiritului.

3. Consideră că ești vrednic de orice faptă și de orice vorbă în acord cu natura. Critica aspră, reproșul sau vorba unora să nu te zdruncine, ci dacă ai făcut sau ai spus ceva frumos sau bun nu le socoti nedemne de tine. Căci aceștia au o rațiune conducătoare proprie și porniri definitorii. Tu însă nu-ți abate privirea asupra lor, ci mergi înainte până la capăt, purtând de grijă să fii totdeauna de acord cu natura ta specifică de om și cu interesul comunității. Mai ales că, de fapt, calea amândurora este una și aceeași.

4. Înaintez pe drumul meu, străbătând cele potrivite cu legile naturii, până când mă voi prăbuși și voi înceta să exist, înapoiind răsufarea aerului inspirat zi de zi, căzând pe pământul, din care tatăl meu a cules sămânța ce m-a zămislit, mama a luat sângele, doica a luat laptele; pe acest pământ, din care, timp de atâția ani mă hrănesc și mă adăp zilnic, care mă rabdă, îl calc și îl folosesc în atâtea feluri.

5. Nu ți se admiră agerimea minții? Sunt însă celelalte multe însușiri, despre care nu poți spune că nu le ai, fiindcă nu ești lipsit de ele de către natură. Așa că, dăruiește-te cu desăvârșire acestora, tocmai fiindcă toate stau în puterea ta: onestitatea, gravitatea, forța de a răbda suferințele și greutățile, de a nu fi nesățios de plăceri, împăcarea cu propria-ți ursită, cumpătarea, modestia, bunăvoința,

libertatea de spirit simplitatea în atitudini, seriozitatea în vorbe și fapte, măreția sufletească. Nu simți cât de multe sunt cele cărora poți să te dăruiești, chiar din momentul de față și despre care nu ți-e îngăduit să spui ca justificare, că nu ți le-a dat natura drept zestre, ori că nu sunt de folos și totuși, din proprie voință te lași mai prejos decât ceea ce-ți este cu putință să faci. Dar, când cârtești, când te legi cu încăpățănare de viață, când lingușești, când arunci vina greșelilor tale pe seama trupului, când vrei să placi, când te lași subjugat de patimi, sau când frământăți în minte atâtea gânduri, toate acestea le faci din constrângere, fiindcă n-ai nicio înzestrare naturală? Nu, jur pe toți zeii! Căci de multă vreme ai fi putut să te îndepărtezi de toate și să nu fii învinovățit de nimeni, chiar dacă ar fi vrut, decât de o prea mare lenevire a spiritului, de o prea mare greutate de înțelegere a lucrurilor. Trebuie însă să te obișnuiești îndelung și continuu cu aceasta și să nu te complaci într-o asemenea încetineală a gândirii.

6. Un om oarecare, spre exemplu, ori de câte ori face un serviciu cuiva, s-a obișnuit să-i pună aceluia la socoteală înlesnirea făcută. Altul, cu toate că nu are această obișnuință, îl privește, totuși, pe cel ajutat ca pe un datornic și știe că a făcut un bine. Un altul, însă, nu numai că, într-un anumit fel, nici nu ia în seamă ce-a săvârșit, dar se aseamănă cu vița de vie care își poartă ciorchinii și odată ce și-a dat propria roadă nu mai pretinde nimic altceva, după cum nici calul nu cere nimic când își urmează drumul lui, sau câinele când aleargă vânatul ori albina după ce a produs mierea⁸⁸. Deci și omul nu trebuie să se laude în gura mare că a făcut un bine ci să pășească la săvârșirea altei fapte bune întocmai ca vița de vie care mereu, în anotimpul hotărât, își poartă rodnică ciorchinii. Așadar, să fie printre aceia care, dintr-un anumit punct de vedere, înfăptuiesc ceva și nu bagă de seamă ce-au făcut⁸⁹?. „Da, fără îndoială!” Dar

totuși trebuie să ții seamă ce faci! căci, se spune că este propriu pentru orice ființă socială⁹⁰ să simtă că desfășoară o activitate de interes comun și pe Zeus, să vrea ca și semenul său din comunitate să simtă. Este adevărat ceea ce spui, dar ai înțeles greșit ceea ce s-a zis acum. Din această cauză, vei face parte dintre aceia despre care am amintit la început⁹¹. Căci și aceștia se lasă înșelați de o logică în aparență convingătoare. Dacă vrei să deslușești înțelesul celor afirmate, nu te teme și din cauza fricii nu neglija nicio acțiune folositoare tuturor.

7. Rugăciunea atenienilor:,. Dă ploaie, dă ploaie, iubite Zeus, peste holdele atenienilor și peste câmpii! „Într-adevăr, o rugăciune nu trebuie rostită decât așa: cu simplitate cu spirit independent și curat.

8. La fel cum se poate spune, în mod curent: „Asclepios⁹² a rânduit acestuia călăria, celuilalt băile reci, ori unuia mersul cu picioarele goale”, tot așa se poate spune: Natura universului a rânduit acestuia boală, infirmitate, păgubirea unui bun ori altceva asemenea”. Căci în prima afirmație „a rânduit” desemnează că i s-a prescris bolnavului un anumit remediu, fiindcă era potrivit pentru însănătoșirea sa, după cum în a doua afirmație „a rânduit” înseamnă că a fost ursit unui om un anumit eveniment fiindcă era potrivit cu ceea ce i se hărăzise de către destin. Căci astfel și noi spunem că aceste evenimente ne sunt potrivite, după cum meșterii zidari zic, că pietrele dreptunghiulare rânduite în construirea zidurilor sau în piramide, se îmbină între ele, fiindcă se potrivesc una cu alta. Căci, într-un cuvânt, există o singură armonie universală și după cum universul, acest corp atât de mare este alcătuit și desăvârșit ele toate corpurile, tot așa și soarta, acest fel de cauză simplă și primară apare întregită de către celelalte cauze particulare. De altfel, ce spun acum, înțeleg și oamenii de rând,

fiindcă și ei au obiceiul să zică: „Soarta n-a adus aceasta”. Prin urmare, un eveniment i-a fost adus unuia, iar celuilalt i-a fost urșit altul. Să primim deci evenimentele și rânduielele vieții, întocmai ca pe cele rânduite de Asclepios. Cu siguranță că printre cele prescrise sunt și unele lucruri neplăcute, dar le primim degrabă și cu bucurie chiar, în speranța însănătoșirii. În același fel să socoți pentru tine, desăvârșirea și armonioasa împlinire a tuturor color plănuite sau hotărâte de natură, cum ai considera propria-ți sănătate. Primește, de asemenea, în același fel, degrabă și cu bucurie, tot ceea ce se petrece, chiar dacă unele întâmplări îți par mai împovărătoare, fiindcă ele acționează astfel, pentru desăvârșirea sănătății universului, pentru un drum fără obstacole al lui Zeus, pentru buna îndeplinire a activităților sale.

Căci ele n-ar fi fost aduse în calea nimănui, dacă acest ceva n-ar interesa în ansamblu întregul univers⁹³ fiindcă nu produce natura, la voia întâmplării, ceea ce nu corespunde întregului cârmuit. În concluzie, trebuie să suporti tot ce ți se întâmplă pentru două motive raționale: primul, că ți se întâmplă ție, îți este prescris și hărăzit, într-un fel anumit, de sus, urșit pentru tine și țesut din cele mai înțelepte cauze de destin. Al doilea, că ceea ce se întâmplă în mod diferit fiecăruia, pentru cel care cârmuiește întregul univers reprezintă o cauză a bunului său mers, a desăvârșirii și pe Zeus, chiar a propriei existențe. Căci este atinsă întreaga perfecțiune a universului dacă este întreruptă legătura strânsă și înlănțuirea atât a părților sale componente cât și a cauzelor, iar tu le întrerupi, atât cât îți stă în putință, de câte ori cârtești împotriva evenimentelor și într-un fel oarecare le nimicești⁹⁴.

9. Nu fii abătut, nu renunța și nu te lăsa descurajat dacă nu poți săvârși fiecare acțiune după dreptele îndrumări ci în momentul când ai greșit, revino și bucură-te, dacă cele mai multe din acțiunile

tale sunt cu adevărat omenești și îndrăgește acest scop spre care ai revenit; nu te întoarce însă către filosofie ca spre un educator, ci așa cum năzuiesc bolnavii de ochi către burete sau către ou, ori ceilalți bolnavi către cataplasme și prișnițe, căci în felul acesta, nu vei arăta cu laudăroșie supunerea ta față de rațiune, ci în rațiune îți vei afla cu adevărat liniștea. Amintește-ți, de altfel, că filosofia dorește numai acele lucruri râvnite de propria ta natură, tu însă tânjești după altele, care nu sunt potrivite cu natura. Și ce este mai salvator decât ceea ce dorește natura? Oare nu din această cauză, plăcerea ne face să șovăim? Ia seama, totuși, dacă nu sunt mai vrednice de dorit: măreția sufletului, spiritul de independență sinceritatea, bunăvoința, pietatea? Căci ce poate fi mai salvator decât însăși înțelepciunea din clipa când îți dai seama ce stabilitate și ce mulțumire dăruiește în toate împrejurările puterea de a înțelege și de a ști.

10. În anumit sens, lucrurile sunt ascunse într-un asemenea văl, încât chiar unor filosofi și nu puțini și nici celor mai lipsiți de însemnătate, li s-a părut că sunt cu desăvârșire de nepătruns⁹⁵. În afară de aceștia, chiar și stoicilor li se par foarte greu de înțeles. Căci corespondența dintre spiritul și percepțiile noastre este adeseori nesigură. Atunci, unde poate fi găsit ceva care să fie sigur și neschimbător? întoarce-te acum și prețuiește cele ce-ți sunt puse în față: cât sunt de vremelnice și de grabnic pieritoare, putând să se afle în stăpânirea unui desfrânat, a unei femei de moravuri ușoare sau a unui tâlhar. După aceasta, treci la comportamentul celor cu care trăiești acum, pare de nesuportat cel mai blând și mai plăcut dintre ei, ca să nu mai spun, cât e de greu pentru fiecare să se suporte. Prin urmare, în atari tenebre, într-o astfel de cloacă murdară, într-o asemenea scurgere a timpului, a substanței, a mișcării și a acelor care sunt în permanență mișcate, chiar nu pot să-

mi dau seama ce este oare vrednic să fie prețuit, sau, până la urmă, să merite să fie râvnit cu ardoare. Ba dimpotrivă, trebuie să se convingă fiecare să accepte descompunerea naturală, să nu se mânie din cauza trecerii timpului, ci să-și afle liniștea numai în aceste principii: că nu mi se va întâmplă nimic care să nu fie în concordanță cu natura întregului univers, al doilea că în mine există puterea de a nu face nimic în afara voinței Zeului și geniului meu și că nimeni nu mă silește să părăsesc această convingere.

11. Dar pentru ce oare folosesc eu sufletul meu acum? Clipă de clipă, aceasta trebuie să se întrebe omul și să se cerceteze, cât mai riguros: „Ce am eu în această parte din mine care se numește rațiune conducătoare? Și al cui suflet îl am eu acum? Nu este cumva al unui copil, al unui adolescent, ori al unei femei sărmane sau al unui țăran, ori, cumva, al unui tiran, sau al unei fiare? „

12. Poți chiar din această clipă să înțelegi ce fel de conținut au cele pe care gloata le consideră drept bunuri. Căci, dacă cineva socotește unele din realitățile înconjurătoare cu adevărat bunuri, de exemplu, înțelegerea rațională, cumpătarea, spiritul de dreptate, bărbăția, nu mai poate să-și plece urechea spre unul care ar cleveti împotriva lor, căci nu se împacă cu cele știute despre bunuri. Dar, dacă cineva ar auzi că se clevetește asupra celor care par bunuri celor mulți, va asculta și va primi cu ușurință ironia, ca și cum ar auzi cele spuse cândva de poetul comic⁹⁶. Astfel, chiar și mulțimea arată că-și dă seama de deosebirea dintre ele. Căci dacă n-ar fi așa, în primul caz, nu s-ar fi împotrivit clevetirii și n-ar fi respins-o ca nevrednică de noțiunea de bine, iar în al doilea caz, fiindcă se vorbea despre bogăție și căile către o viață îmbelșugată și către glorie, le-ar fi primit ca spuse la momentul potrivit și chiar cu mult spirit. În concluzie, treci acum mai departe și întreabă-te dacă trebuie să fie prețuite și dacă e necesar să fie considerate bunuri

unele de felul acestora, de vreme ce, deși au fost socotite convenabile se poate spune că cel care le-a dobândit „din cauza belșugului, nu mai găsește locuri unde să se ușureze”⁹⁷.

13. Sunt alcătuit din elementul formal și din cel material⁹⁸. Niciunul, însă, dintre aceste două elemente nu se *va* pierde în neant, după cum niciunul nu s-a ivit din neființă. Căci, fără îndoială, oricare parte a mea va fi rânduită, prin transformare, într-un alt element, din nou, apoi, se va schimba și el într-o nouă parte din angrenajul universului și în felul acesta, neconținut, până în veșnicie. *Eu* însumi m-am ivit ca urmare a unei asemenea transformări, precum au apărut, tot așa și cei care m-au zămislit, într-un dute-vino neîntrerupt, până în altă veșnicie. Căci nimic nu se împotrivesc unei astfel de exprimări, chiar dacă existența și devenirea universului sunt rânduite pe perioade determinate cu rigurozitate.

14. Rațiunea și meșteșugul raționamentului⁹⁹ constituie puteri îndestulătoare și pentru ele și pentru lucrările făcute în acord cu ele. Prin urmare, ele își iau plecarea dintr-un principiu primar propriu și-și urmează calea către ținta pe care și-au propus-o înainte. Decurgând din aceasta, astfel de activități sunt numite *Catorthoseis*¹⁰⁰ ceea ce semnifică deopotrivă direcția dreaptă a drumului străbătut.

15. Nu trebuie atașat omului, în măsura în care este om, nimic din cele fără legătură cu ideea de om. Căci ele nu reprezintă cerințe obligatorii pentru om, nu sunt nici implicate în natura omului, nici nu sunt o desăvârșire a naturii omenești. Prin urmare, în ele nu constă scopul hotărât pentru om și nici nu contribuie la atingerea țelului suprem care este binele. Mai mult încă, dacă vreuna din ele ar fi a omului, n-ar trebui disprețuite de către acesta, nici n-ar trebui ca el să li se împotrivescă, de vreme ce-i aparțin; nici n-ar fi vrednic

de laudă cel desprins de necesitatea lor, precum nici cel înclinat să se restrângă în folosirea vreuneia din acestea, dacă ele ar fi cu adevărat bunuri. Acum, raționând dimpotrivă, în măsura în care cineva se lasă lipsit de acestea sau de altele asemănătoare, fiind fără vreuna din ele, îndură absența, este cu atât mai mult un om de bine.

16. În felul în care, parte des, îți formezi, în imaginația ta, reprezentările unor lucruri, în același fel va fi și gândirea ta. Căci sufletul este totdeauna nuanțat potrivit cu imaginile pe care și le face. Prin urmare, colorează-l cu obișnuința unor astfel de reprezentări, ca de exemplu: „Oriunde ți-este hărăzit să trăiești, pretutindeni se poate trăi cum se cuvine”. Îți este sortit să viețuiești la curtea împărătească, chiar și acolo se poate trăi cinstit, așa cum se cuvine. Și iarăși ai în vedere ca scopul datorită și în vederea căruia a fost alcătuit fiecare este și punctul final către care este purtat; că în punctul spre care este purtat se află țelul fiecăruia; că în punctul unde se găsește scopul său, acolo este și folosul și binele fiecăruia, iar pentru o ființă rațională înseamnă buna conviețuire cu semenii săi. Încă de multă vreme s-a arătat că noi am fost născuți pentru viața în societate. Oare nu este lămurit că ordinele inferioare ale viețuitoarelor au apărut pentru cele superioare, iar acestea pentru conviețuire și colaborare mutuală? iar animalele însuflețite sunt superioare lucrurilor neînsuflețite și ființele raționale, animalelor.

17. Este o negliobie să alergi urmărind ceva cu neputință de realizat și este imposibil ca cei netrebnici să nu facă ce le este caracteristic.

18. Nimic nu se întâmplă nimănui, încât, prin natura¹⁰¹ alcătuirii sale, să nu-l poată suporta. Fiindcă aceleași lucruri se întâmplă și altuia, care totuși stă neclintit și rămâne de neînfrânt, fie pentru că nu-și dă seama ce i s-a întâmplat, fie că vrea să dea dovadă de măreție sufletească. Este cel puțin ciudat, oricum, ca neștiința și

orgoliul să fie mai puternice decât înțelepciunea.

19. Împrejurările exterioare, prin ele înșine, nu ating în niciun caz sufletul: nici nu au drum deschis către suflet, nici nu pot să-l abată din cale sau să-i schimbe atitudinea. Singur sufletul se abate sau se mișcă, iar în ceea ce privește întâmplările de importanță secundară și le modelează pentru sine, potrivit cu părerile prin care le apreciază în raport cu el însuși.

20. După un alt raționament, omul ne este cel mai apropiat nouă, deci, într-o asemenea măsură eu trebuie să le fac bine și să-i suport. În măsura însă, în care unii din ei stau împotriva treburilor specifice și potrivite mie, ei devin pentru mine asemeni unora din lucrurile indiferente¹⁰²: nu mai puțin decât soarele, decât vântul, sau decât o sălbăticiune. Activitățile mele exterioare ar putea să fie împiedicate de către aceștia; ei însă nu pot să devină o frână a pornirilor și dispozițiilor mele interioare, datorită puterii sufletului de a se determina și de a-și schimba orientarea. Căci inteligența întoarce și schimbă orice obstacol al acțiunii într-un principiu folositor și ceea ce fusese obstacol pentru acțiune devine mijloc de sprijin al acelei acțiuni, iar ceea ce fusese o piedică în calea omului devine un nou punct de plecare pentru continuarea drumului său.

21. Dintre toate lucrurile din univers prețuiește pe cea mai importantă, adică acea parte care se folosește de tot și cârmuiește totul. Cinstește, de asemenea, partea cea mai importantă din cele ce sunt în tine căci și ea provine din aceeași origine cu cea dintâi¹⁰³. Fiindcă în tine însuși, ea este partea care se folosește de toate și viața ta proprie este călăuzită de această ființă rațională.

22. Ceea ce nu este vătămător pentru cetate, nu dăunează nici cetățeanului. Prin urmare, față de toate închipuirile datorită cărora socoti că ai fost lezat, aplică această regulă limită: „Dacă întâmplarea care s-a ivit nu prejudiciază cetății, nu mă atinge nici pe

mine, iar dacă cetatea este vătămată, nu trebuie să mă minți împotriva răufăcătorului. La ce bun să-l iau în seamă?

23. Reflectează cât mai des la rezezițiunea cu care trec și dispar cele existente, precum și cele care se nasc. Căci substanța curge într-un flux continuu, la fel ca un râu; căci forțele active sunt în cursul unor transformări neîntrerupte, iar cauzele suportă mii de schimbări. Și nu este nimic statornicit definitiv, nici chiar cele foarte apropiate; rămâne doar vecia vremii care s-a scurs și genunea nemărginită a viitorului în care toate se pierd. Cum să nu fie deci socotit nebun cel care, în asemenea situații, se mândrește, se zbuțumă sau se vaită, ca unul care a fost tulburat, fie într-un anumit moment, fie pentru o perioadă mai lungă?

24. Adu-ți aminte de întreaga substanță a universului, din care faci parte ca cel mai neînsemnat element; adu-ți aminte de întreaga vecie, din care ți-a fost hărăzită o scurtă și mărunță durată, amintește-ți de urzelile soartei din care tu ești o parte atât de mică.

25. Greșește un altul cu ceva față de mine? El va vedea. El are o stare de spirit și un fel propriu de a acționa. Eu am acum ceea ce dorește natura comună a universului și fac ce vrea structura mea.

26. Partea care cârmuiește și stăpânește sufletul tău să fie nezdruncinată de orice frământare a cărnii, fie plăcută, fie dureroasă. Ai grijă să nu se apropie de această frământare a cărnii, ci mărginește și circumscrie patimile la părțile afectate. De câte ori, însă, se transmite printr-un alt mijloc de comunicare, firesc pentru corpul cu care face un întreg și ajunge până la gândire, nu trebuie să încerci o împotrivire față de senzație care este totuși de la natură, ci rațiunea conducătoare din tine să nu facă aprecierea nici că este un bine, nici ca este un rău.

27. Trăiește împreună cu zeii! iar împreună cu ei viețuiește acela care le arată necurmat că sufletul său este mulțumit cu cele hărăzite

de soartă, făcând tot ceea ce dorește geniul său pe care l-a dăruit fiecăruia Zeus, ca ocrotitor și călăuză, parte desprinsă¹⁰⁴ din puterea creatoare a lui însuși, și acest geniu este gândirea și rațiunea fiecărui om.

28. Oare te mâni cumva împotriva aceluia căruia-i put subțiorile a nădușeală? Sau, te revolți împotriva celui căruia îi duhnește gura? Ce-ar putea să facă? Așa îi este gura, astfel îi sunt subțiorile! Din astfel de locuri, în mod necesar se răspândește o asemenea duhoare. Dar omul are rațiune, se spune. Și, dacă s-ar preocupa mai mult ar putea sesiza ceea ce dăunează altora. Și ție ți-ar fi de folos o astfel de înțelegere, fiindcă și tu ai rațiune de asemenea. Pune în mișcare judecata lui, cu ceea ce ai tu rațional. Fă-l să-și vadă greșeala. Încearcă să-l previi. Dacă-ți ascultă sfatul îl vei vindeca, fără să mai fie nevoie de mânie.

Fără nimic dramatic, nici ca o curtezană sclifosită¹⁰⁵.

29. Chiar din acest moment îți stă în putere să trăiești după cum ai gândi în clipa când ești pe punctul de a pleca din viață¹⁰⁶. Iar dacă nu ți se îngăduie, atunci părăsește viața într-un asemenea fel, totuși, ca și cum n-ai încerca nicio suferință. „Este fum și plec”. De ce socotești aceasta o ispravă? Până când nimic de felul acesta nu mă alungă, rămân cu sufletul liber și nimeni nu ma va împiedica să fac ceea ce vreau, iar eu doresc ceea ce apare potrivit cu natura unei ființe sociale și raționale.

30. Gândirea universului este de natură socială. Prin, urmare, a făcut pe cele mai slabe în hatârul celor mai puternice și pe cele mai puternice ca să se acomodeze unele cu altele. Privește cum sunt rânduite unele sub altele, cum sunt dispuse, cum este asigurat locul fiecăreia după importanță și merit și cum pe cele mai puternice le-a unit; printr-o comunitate de gânduri, pline de armonie și reciproce.

31. Cum te-ai comportat până acum față de zei, față de cei care ți-

au dat naștere, față de frați, de femeie, de copii, de dascăli, de cei care te-au crescut, de prieteni de cei apropiați, față de sclavi? Întreabă-te dacă în raport cu toate atitudinile avute și se pot aplica cuvintele „Nici n-am făcut nici n-am spus ceva nedrept față de cineva”¹⁰⁷. Adu-ți aminte, de asemenea, prin câte ai trecut și câte ai înlăturat ca să te poți păstra, precum și că istoria vieții și scopul menirii tale de om¹⁰⁸ s-au împlinit, amintește-ți câte ai văzut, frumoase și bune, câte plăceri și dureri ai trecut cu vederea, câte împrejurări aducătoare de renunțare ai disprețuit și față de câți nesăbuiți ai arătat noblețe de spirit.

32. Din ce cauză sufletele lipsite de dibăcie și neștiutoare tulbură pe omul iscusit și plin de cunoștințe? Dar, care suflet este iscusit și plin de cunoștințe? Desigur, acela care cunoaște începutul, sfârșitul și rațiunea, răspândită în substanța universului și care de-a lungul veșniciei timpului, rânduiește totul prin evoluții determinate periodic.

33. Nu peste multă vreme, vei fi cenușă sau schelet, un nume, sau mai sigur, nici măcar un nume. De altfel și numele e doar un sunet, un ecou. Lucrurile prețuite mai mult în viață reprezintă zădărnicii, degrabă sunt supuse putreziciunii, nimicuri, asemenea unor căței care se mușcă între ei, unor copii antrenați în discordii zadarnice și vremelnice, care acum râd și abia după o clipă izbucnesc în plâns; buna-credință, pudoarea, justiția și adevărul... „Au fugit de pe pământul întins, spre Olimp”¹⁰⁹. Așadar, ce te mai leagă de acest pământ, din moment ce toate pe care le cunoști prin simțuri sunt lesne schimbătoare și pe urma nu mai există și chiar simțurile se dovedesc neclare, ușor înșelătoare, iar viața însăși un abur al sângelui și când, a fi prețuit printre astfel de oameni, e o deșertăciune? La ce bun, deci? Așteaptă cu seninătate, fie stingerea vieții, fie transformarea ei. Și până vine clipa potrivită a acestui

sfârșit, ce e de ajuns? Ce altceva decât să cinstești pe zei și să-i binecuvântezi, să faci bine oamenilor, să înduri unele și să înlături altele¹¹¹? Să-ți amintești că toate acestea, câte le vezi, sunt în afara cărnii și vieții tale, nici nu-ți aparțin, nici nu sunt dependente de tine.

34. Totdeauna ai putea avea o fericită scurgere a vieții, dacă ai merge pe drumul cel drept, sau dacă ai gândi și ai face totul cu o bună rânduială. Căci aceste două trăsături sunt comune și sufletului divin și celui omenesc și oricărei ființe raționale. Primul, că nu ești împiedicat de către un altul¹¹⁰¹¹¹ al doilea, că binele constă într-o dreaptă predispoziție a sufletului și în săvârșirea binelui precum și în obligația de a-și selecta orice pornire în acord cu aceste doua precepte.

35. Dacă aceasta nu este răutatea mea, nici n-a fost făcută ca urmare a ei, nici nu pune în primejdie interesul comun, pentru ce îmi nelinișteai sufletul datorită ei? Și care este dauna interesului comun?

36. Nu te lăsa târât¹¹², cu întreaga ta ființă, de închipuire ci ajută-te după putere și destoinicie, chiar dacă ele se împuținează către un nivel mijlociu și totuși nu-ți închipui că este o vătămare, căci cu siguranță constituie un obicei rău. Ci, dimpotrivă, fii asemenea bătrânului, care în momentul când pleca, a cerut sclavului titirezul, cu toate că-și amintea că e un titirez. Prin urmare, fă tot așa și în această situație¹¹³. Mai ales, fiindcă ești determinat să apostrofezi de pe tribună¹¹⁴: „Omule, ai uitat ce sunt toate acestea? „ „Recunosc că e adevărat ce spui dar sunt râvnite cu ardoare de către toți! „Deci, din această cauză trebuie să fii nebun și tu? „¹¹⁵. Căci, în ceea ce mă privește, eu pot oricând să fiu un om fericit, în orice poziție și în orice situație mi-ar fi rezervate, fiindcă, de fapt, este un om fericit cel care-și asigură un destin fericit, iar o ursită bună înseamnă

activități sufletești fără cusur, porniri frumoase și fapte bune.

CARTEA a VI-a

1. Substanța universului este ascultătoare și mlădie, iar rațiunea care o cârmuiește nu conține în sine nicio cauză a săvârșirii răului, căci nu are răutate, nu acționează aspru și nici nu este nimic vătămat de aceasta. Așadar, toate se nasc și toate se desăvârșesc după îndrumările ei.

2. Când îți îndeplinești datoria, nu-ți face nicio grijă, fie că tremuri de frig sau ți-e cald, fie că moțâi, somnoros încă, sau ai dormit din plin, fie că afli de propria-ți defăimare sau laudă, fie că poate ai să mori sau că faci altceva. Căci și moartea este una din acțiunile care folosesc la întreținerea vieții. Prin urmare, este de ajuns și în ceea ce privește moartea, dacă în momentul când se înfățișează, îți menții buna dispoziție.

3. Privește totdeauna în profunzimea lucrurilor. Să nu-ți scape din vedere nici calitatea sa specifică, nici valoarea vreunei activități.

4. Toate cele supuse simțurilor și cunoașterii noastre se vor schimba cu repeziciune, fie că se vor preface în aburi, dacă este adevărat că se unifică substanța primară, fie că se vor descompune și se vor împrăștia.

5. Rațiunea, conducătoare supremă, știe în ce fel este dispusă, ce săvârșește și asupra căreia materii își desfășoară acțiunea

6. Cel mai înălțător mijloc de răzbunare împotriva făcătorilor de rele, este să nu fii niciodată asemenea lor.

7. Dăruiește-ți desfătarea unei singure bucurii și liniștea unui singur prilej de odihnă: trecerea de la o faptă folositoare tuturor semenilor, la o alta utilă tuturor, aducându-ți aminte, bineînțeles, totdeauna de zei.

8. Rațiunea conducătoare este acea parte a omului ce se trezește și se modifică, care se realizează în felul dorit, putând să-și reprezinte după cum vrea ea, ceea ce se petrece.

9. Toate se desăvârșesc în concordanță cu natura întregului univers, așadar, nu în conformitate cu o altă natură oarecare, fie că aceasta ar conține lumea din afară, învelind-o de jur împrejur, fie că apare cuprinsă în ea, fie că, nepăsătoare, este îndepărtată de lume.

10. Ori dezordine, destrămare și împrăștiere¹¹⁶ ori unitate, rânduială și providență divină. În primul caz, la ce-aș mai vrea să-mi petrec viața într-o asemenea lume alcătuită la întâmplare, într-o astfel de confuză dezordine? Deci, de ce să mă preocup de altceva, decât de faptul că voi deveni cândva pământ¹¹⁷? De ce să mă zbućium îngrijorat? Căci orice aș face și pe mine mă așteaptă descompunerea, în al doilea caz, cinstesc pe cel care mă cârmuiește, îmi găsesc cumpăna liniștii și-mi pun nădejdea în el.

11. De câte ori te vor constrânge împrejurările să te zbućiumi din adâncurile ființei, întoarce-te grabnic spre tine însuți, nu-ți ieși din fire mai mult decât este necesar în raport de ceea ce te-a silit, căci numai astfel vei fi mai stăpân pe armonia ta interioară, mai ales, dacă revii necurmat la aceasta.

12. Dacă ai avea soacră și totodată și mamă, te-ai îngriji desigur și de soacră, dar drumul tău obișnuit te *va* purta neconținut către mamă. O astfel de semnificație au acum pentru tine Curtea și filosofia. Revino cât mai des către povățuirea celei din urmă¹¹⁸ și găsește-ți tihna într-însa, căci datorită îndrumărilor ei, cei de la Curte îți vor părea suportabili și tu lor, de asemenea.

13. Întocmai cum ne facem o părere despre felurile de mâncare și despre tot ce constituie aliment, gândind că unul reprezintă hoitul unui pește, altul al unei păsări, celălalt al unui purcoi, sau că vinul de Falera este must stors din struguri, ori că purpura e lină de oaie,

muiată în sânge, de scoică, sau privitor la ceea ce ține de iubire, că, de fapt, se reduce totul la o simplă și obișnuită frecare interioară și după un oarecare spasm, o ejecție vâscoasă^{119°}. Prin urmare, numai în măsura în care aceste reprezentări ating esența lucrurilor și le examinează riguros pătrunzând în profunzimea lor se vede cam ce fel de lucruri sunt. Tot astfel trebuie să se acționeze față de toate aspectele vieții, să ne facem o imagine vrednică de crezământ, absolut exactă asupra lucrurilor și în orice situație, dezgolindu-l pe fiecare, să ne dăm seama de vremelnicia lor, printr-o cunoaștere amănunțită, după ce le-am despuiat de tot învelișul datorită căruia aveau o valoare aparentă. De asemenea, trufia amăgitoare este primejdioasă; și, de fiecare dată, când socotești că te ocupi numai de treburile ce merită osteneala, tocmai atunci te înșeli foarte mult. Ai în vedere, deci, tot cu privire la cele afirmate până acum și cuvintele lui Crates¹²⁰ despre Xenocrates¹²¹.

14. Majoritatea lucrurilor de care se minunează gloata aparțin categoriilor generale, cele ce dăinuiesc prin coeziune sau prin natura lor, pietrele, lemnele, smochina, vița de vie, măslina: cele prețuite de către unii, cu puțin mai cumpăniți se mențin datorită suflului vital: turmele de oi, turmele de vite; cele prețuite de către cei cu o spiritualitate mai înaintată există datorită unui suflet rațional, dar nu sufletului rațional universal, ci aceluia mărginit la înclinația pentru un anumit meșteșug, ori la simpla iscusință de dobândire a unei mulțimi de sclavi¹²². Cine prețuiește, însă, sufletul rațional universal al ființelor raționale și politice, nu se mai lasă abătut de către alte preocupări; mai presus de toate el își păstrează sufletul în deplină și statornică armonie cu principiile rațiunii universale și cu interesele fundamentale ale comunității și totdeauna, cu stăruință, își dirijează până la capăt orice mișcare și activitate și colaborează cu cel de aceeași origine cu el, pentru

atingerea scopului comun.

15. Unele abia așteaptă să se nască, altele se grăbesc să dispară. Și din ceea ce există, abia s-a zărit, că o parte s-a și stins.

Scurgerea și transformarea împrăștează în continuu universul, întocmai cum neîntrerupta mișcare a timpului înnoiește pentru totdeauna nemărginita veșnicie. În acest fluviu, deci, care din cele trecătoare pe lângă noi într-o scurgere zorită, merită să fie prețuite, din moment ce nu pot fi statornice? E ca și cum cineva ar începe să se împrietenească cu una din zburătoarele vrăbii, care, abia zărită, se și șterge din privire, către zare. În același fel, însăși viața fiecăruia este doar un abur al sângelui, o respirație din aer. După cum aerul, odată inspirat, e imediat restituit, ceea ce facem în fiecare clipă, este și puterea de a respira, considerată în totalitatea ei, dobândită în momentul nașterii, ieri sau cu o zi înainte, alaltăieri și care trebuie restituită aceleiași surse de unde a fost absorbită la început.

16. Nu merită să fie prețuit, nici faptul ca elimini aer, asemenea plantelor, nici că respiri, la fel cu animalele domestice sau fiarele, nici că te impresionează unele închipuiri, sau că ești hărțuit de instincte, că-ți duci traiul în turme, că te hrănești, fiindcă aceasta este asemenea excreției resturilor mâncării. Atunci ce merită oare să fie prețuit? Să fii aplaudat? Nici atât! Fără îndoială, că nici să fii aclamat și lingușit. Căci elogiile din partea celor mulți, sunt, în realitate, un plescăit al limbilor, îndeapărtează-te, prin urmare și de biata glorie. Atunci, ce rămâne vrednic să fie prețuit? Consider că merită a fi luat în seamă faptul că omul se mișcă potrivit cu firea proprie și că se domină, tendință către care duc în același timp și studiile și artele. Căci, într-adevăr, orice meșteșug are în vedere ca ceea ce se pregătește! să fie folositor lucrului respectiv. Și grădinarul și viticultorul, care-și îngrijește vița de vie și îmblânzitorul, care dresază mânji, sau dresorul de câini caută aceasta. Și educatorii și

dascălii năzuiesc către aceeași țintă. În concluzie, un asemenea țel e vrednic să fie considerat. Și dacă stăpânești bine acest lucru, nimic din celelalte nu-ți vei mai dori. Oare nu vei înceta și din nou vei da prețuire multora din celelalte? Atunci nu vei mai fi independent, mulțumit cu propria-ți persoană, netulburat. În mod necesar, atunci, pizmuiești, ești gelos, suspectezi pe cei ce-ar fi în stare să-ți răpească aceste bunuri, uneltești împotriva acelor care au ceea ce este apreciat de tine. Într-un cuvânt, este strict necesar să fie într-o stare de tulburare și confuzie cel căruia-i lipsește vreunul din aceste lucruri. În plus, un astfel de om, de multe ori, cârtește și împotriva zeilor. Dar respectarea și prețuirea propriei tale gândiri te va face mulțumit, vei fi plăcut oamenilor și recunoscător zeilor, fiindcă vei lăuda toate cele hărăzite și rânduite de aceștia.

17. În sus, în jos, în cerc, se găsesc direcțiile în care sunt purtate elementele. Mișcarea virtuții nu este însă în niciuna din direcțiile respective, ci e ceva mai divin și înaintând pe un drum greu de imaginat, își străbate, în chip desăvârșit, calea sa.

18. Ce fel de gânduri ciudate își fac unii! Ei nu consimt să preamărească pe contemporani, dar însemnă totuși foarte mult pentru ei să fie lăudați de oamenii viitorului, pe care nici nu i-au văzut, nici nu-i vor vedea vreodată. Acest fel de a gândi este aproape ca și cum ai fi mâhnit pentru faptul că cei care s-au născut cu mult înaintea ta, n-au spus vorbe de laudă despre tine.

19. Dacă ceva pare greu de realizat pentru tine, să nu socotești că este cu neputință oricărui om; dar dacă ceva este posibil omului în general și potrivit naturii sale, consideră că acest lucru poate fi înțeles și făcut și de către tine.

20. Ne-a zgâriat cineva cu unghiile în timpul excitațiilor de gimnastică și lovindu-ne tare, cu capul, ne-a făcut o rană. Dar nu ne arătăm nemulțumirea, nici nu suntem contrariați, nici nu-l

suspectăm, mai târziu, ca pe unul care ar fi făcut cu intenție aceasta. Totuși, ne păzim de el, dar nu ca de un dușman, nici cu neîncredere, doar îl evităm cu prudență binevoitoare. În acest fel trebuie oricine să se comporte și în celelalte împrejurări ale vieții. Adică să treacă cu vederea multe neplăceri ca și cum ar veni din partea unor colegi în cursul unor exerciții de gimnastică. Căci este cu puțință să ne ferim, așa cum am spus, dar fără a fi bănuitori și a urî.

21. Dacă cineva poate să mă convingă și să mă determine a sesiza că nu gândesc și că nu lucrez potrivit cu dreptatea, mă voi schimba bucuros, căci eu caut adevărul, prin care nimeni n-a fost vreodată vătămat este, însă, atins acela, stăruitor în greșeala și în neștiința sa.

22. Eu fac ce se cuvine. Alte lucruri nu mă abat, căci ori sunt neînsuflețite, ori fără rațiune, ori au răătăcit și nu cunosc drumul.

23. De ființele neraționale și în general, de cele ce mi se opun mă folosesc înțelept, adică cu mărinimie și în mod liber. De oameni, însă, fiindcă au rațiune, mă folosesc cu bunăvoința datorată unor membri ai societății, în orice împrejurare cheamă în ajutor pe zei, fără să te preocupe întrebarea cât timp trebuie să faci acest lucru, căci sunt de ajuns și trei ore astfel trăite¹²³.

24. Alexandru Macedon și îngrijitorul catârilor săi, după ce au murit au fost aduși în situație asemănătoare, fie ridicați către aceeași germeni raționali ai universului, fie risipiți, deopotrivă, în atomi.

25. Reflectează câte evenimente, privitoare atât la cele trupești cât și la cele sufletești, se petrec simultan cu fiecare dintre noi într-o clipită a vremii: și astfel nu te vei mai minuna, dacă mult mai multe și mai exact toate evenimentele se desfășoară deodată, în acest ansamblu unic și atotcuprinzător, numit univers.

26. Dacă cineva îți pune întrebarea, cum se scrie numele lui Antoninus, oare făcând efort, vei pronunța fiecare dintre sunete? Ori, dacă se mânie cumva, îi vei întoarce patima, mâniindu-te și tu?

Nu vei pronunța numele cu calm, rar, enumerând și accentuând fiecare dintre litere? Deci, tot astfel adu-ți aminte că și în această viață, orice datorie e alcătuită dintr-un anumit număr de acțiuni. Trebuie dar, păstrând în minte acest lucru, să înaintezi până la capăt pe drumul stabilit, fără să faci zgomot în jurul persoanei tale, fără să-ți arăți nemulțumirea împotriva celor satisfăcuți.

27. Cât este de crud să nu dai libertate oamenilor să năzuiască spre ceea ce li se pare potrivit și folositor? Totuși într-o oarecare măsură, tu nu le dai această îngăduință, de câte ori te iriți, din cauză că greșesc. Căci ei sunt totdeauna atrași spre acestea, ca spre unele care par potrivite și folositoare pentru ei. Bine, dar ele totuși nu sunt așa cum par. Atunci, fără să te superi, tu ești obligat să-i înveți și să le arăți realitatea.

28. Moartea, sfârșitul tuturor senzațiilor, al convulsiei instinctelor, sfârșitul acestui du-te vino al gândului și al îndatoririlor față de trup.

29. Este rușinos că în viață trupul nu slăbește și sufleul, în acest timp, se lasă totuși, dinainte copleșit de slăbiciune.

30. Ai în vedere să nu porți în tine prea mult dintr-un Cezar, nu te lăsa pătruns de un astfel de spirit, căci așa ceva se întâmplă. Păstrează-te deci simplu, bun. Întreg și curat, demn, natural, prieten al dreptății, pios, binevoitor, duios și ferm în îndeplinirea celor ce se cuvine să faci. Luptă ca să rămâi așa cum a vrut să te modeleze filosofia Respectă pe zei, ocrotește pe oameni; viața este scurta. Singura roadă a vieții pământești, o clară și virtuoaasă dispoziție a spiritului și activitatea pentru folosul comun. Fă toate acestea, după cum se cuvine unui învățăcel al lui Antoninus. Aplică fermitatea și interesul bine susținut și viguros pentru faptele potrivite pe deplin cu rațiunea, atitudinea sa egală în toate situațiile, caracterul său venerabil, seninătatea înfățișării, distincția fermecătoare, nepăsarea

față de glorie, râvna deosebită depusă pentru înțelegerea precisă a treburilor, felul în care nu lăsa să-i scape nimic. Înainte de a studia și restudia problema, înainte de a-i înțelege în profunzime toate aspectele, amintește-ți cum răbda el pe cei care îl criticau pe nedrept, fără ca să răspundă, la rându-i cu reproșuri, cum nu se pripea la nimic și nu accepta pâra calomnioasă; adu-ți, de asemenea, aminte, cu câtă pătrundere cerceta caracterele și faptele, fără ca să fie însă dojenitor, sau sfios, bănuitor ori sofist; sau, cum se mulțumea cu puțin, de exemplu, în privința locuinței, dormitului, mesei, îmbrăcăminte și serviciului său personal; gândește-te totdeauna cât de mult iubea sinceritatea, cât era de răbdător, cum îndrăgea munca și efortul; ori, de pildă, cum rămânea până seara în aceeași activitate, datorită felului său de viață, modest și frugal, fără să fie nevoie s-o întrerupă, chiar pentru necesitățile naturale, în afara orelor obișnuite; ai în gând și cât era de statornic, de cumpănit și de plăcut în prietenii sale; puterea de a îndura să-i fie contrazise părerile și bucuria cu care întâmpina pe oricine înfățișa o soluție mai bună, cât era de pios, fără să aibă. Însă, superstiții; fă toate acestea, pentru ca atunci când îți va suna ceasul sfârșitului să ai aceeași conștiință curată, pe care a avut-o el.

31. Reîmprospătează-ți puterile și recheamă-te pe calea cea dreaptă și după ce te-ai trezit iarăși și ai înțeles că visele ți-au adus neliniști, privește din nou, în stare de veghe, cauzele tulburărilor tale, așa cum le-ai privit în vis.

32. Sunt alcătuit dintr-un trup neînsemnat și dintr-un suflet. Pe de o parte, deci, trupului îi sunt indiferente toate, fiindcă nici nu e în stare să le deosebească între ele, iar gândirii îi sunt indiferente toate activitățile care nu sunt ale ei. Pe de altă parte, activitățile care sunt ale ei toate sunt în puterea sa. Chiar și asupra acestora, totuși, ea acționează numai cu privire la activitățile clipei prezente, căci

faptele viitorului, sau cele care au trecut, acum, în clipa de față, îi sunt cu totul indiferente.

33. Câtă vreme piciorul face ceea ce trebuie și mâna ceea ce se cade, nici oboseala piciorului, nici truda mâinii nu sunt împotriva naturii.

Tot astfel și truda omului, cât timp își face datoria sa de om, pentru el, ca om, nu este împotriva naturii. Și nu constituie un rău.

34. Cât de multe plăceri au simțit tâlharii, desfrânații, ucigașii de părinți, paricizii?

35. Nu vezi cum, până la un punct, meseriașii iscusiți se pun de acord cu cei nepricepuți, dar cu toate acestea nu contravin întru nimic învățaturii propriiei lor mese... și nici nu rabdă să fie abătuți de la aceasta? Și nu ți se pare măcar ciudat, că arhitectul și medicul respectă regulile de bază ale meseriei proprii, mai mult decât ține seama omul de rațiunea lui, partea comună cu zeii?

36. Asia, Europa sunt doar unghere ale universului, toată apa pământului e doar o picătură din univers și Muntele Athos, un grăunte al universului. Toate sunt mărunte, grabnic schimbătoare și supuse pieirii. Vin de acolo, de la această comună rațiune conducătoare, fie că sunt puse direct în mișcare, fie antrenate în aceeași cauzalitate. Chiar botul căscat al leului, otrava distrugătoare și tot ceea ce face rău, spinii, noroiul reprezintă adaosuri complementare ale celor nobile și frumoase. În consecință, să nu-ți închipui că ele ar fi străine cumva de principiul venerat, ci ia totdeauna în considerare și sursa comună a tuturor lucrurilor.

37. Cine vede în prezent, a văzut totul, adică și câte s-au ivit până acum din veșnicie și câte se vor scurge în necuprinsa vreme, de acum înainte, căci toate au aceeași origine și înfățișare.

38. Cugetă cât mai des cu putință, la dependența reciprocă a celor din univers și la raportul de conexiune statornicit între ele. Căci,

într-un anumit fel, toate există într-o înlănțuire grandioasă a unora cu celelalte. În consecință, acestea există și unele față de altele, potrivit aceleiași afinități, căci fiecare lucru se alătură unul altuia, în ordine și aceasta în virtutea unei mișcări de tensiune bine rânduită, a unei concordanțe mutuale și a unității substanței.

39. Adaptează-te faptelor și evenimentelor hărăzite de soartă și iubește, dar cu sinceritate, pe acești oameni, cu care împărtășești aceeași ursită.

40. Un instrument, o sculă, tot ce este util, e socotit bun, dacă face treburile pentru care a fost construit, cu toate că autorul se află, de obicei, departe de locul unde e folosit. Cu atât mai mult, în lucrările făcute și călăuzite de către natura, puterea care le-a alcătuit există înlăuntrul lor și rămâne în ele. În consecință și mai mult se cade să fie respectată această putere și să socotești că, dacă-ți călăuzește existența potrivit cu voința sa, viața ta se va petrece, în deplin acord cu gândirea. În același fel, toate se desfășoară. În cadrul întregului univers, în concordantă cu rațiunea lui.

41. Dacă socotești că este un bine sau un rău pentru tine un lucru din cele care se produc în afara voinței tale, este absolut necesar, ca, după ce te-a izbit un asemenea rău sau ai fost lipsit de un astfel de bine, să cârtești împotriva zeilor sau să urăști pe oameni, socotindu-l că sunt sau bănuind ca vor fi pricini ale lipsurilor sau nenorocirii tale? Deci, datorită deosebirii făcute între evenimente, nedreptățim de foarte multe ori pe semeni sau pe zei. Dacă am socoti bune sau rele, însă, numai pe acelea care stau în puterea noastră, nu mai rămâne nicio cauză, nici ca să acuzăm divinitatea, nici ca să ne statornicim pe o poziție dușmănoasă față de oameni.

42. Toți desfășurăm împreună o activitate în vederea îndeplinirii unui scop, unii în deplină cunoștință de cauza și urmând un plan rațional, alții, dimpotrivă, fără chiar să-și dea seama. Așadar și acei

care dorm, spune, mi se pare Heraclit¹²⁴¹²⁵ „Lucrează și participă împreună la muncă pentru împlinirea celor ce se petrec în univers”; dar fiecare colaborează într-un fel deosebit, pe scurt, adică, chiar și cel care cârtește sau încearcă să stea împotriva evenimentelor, căci universul se folosește și de un astfel de om, fiindcă-i este necesar. Rămâne deci să-ți dai seama în ce categorie te stabilești și de ce fel de activitate te așezi. Căci acela care cârmuiește universul se va folosi de tine în modul cel mai potrivit, te va primi și te va rândui ca parte printre cei care muncesc și sunt folositori în îndeplinirea unui scop. Tu, însă, să ai grijă să nu devii o astfel de parte încât să ți se aplice versul lipsit de valoare și caraghios dintr-o tragedie, pe care-l amintește Chrysippos.

43. Soarele pretinde oare că e destoinic să săvârșească ceea ce face ploaia? Sau, Asclepios¹²⁶ se socotește vrednic să facă cele ale zeiței purtătoare de roade¹²⁷? Sau fiecare dintre aștrii, nu se deosebesc unul de celălalt și totuși colaborează la împlinirea aceluiași scop?

44. Dacă zeii au decis în privința mea și a ceea ce trebuie să mi se întâmple, bine au hotărât. Căci, nici nu este ușor să-ți închipui un zeu lipsit de puterea de a alege. Pe de altă parte, datorită cărei cauze ar fi hotărât să mă împingă spre săvârșirea răului? Ce ar fi rezultat pentru ei, sau pentru universul de care se preocupă cu cea mai mare grijă? iar dacă n-au decis, ceva în mod special pentru mine, fără îndoială ei au hotărât asupra celor universale și eu am datoria să primesc cu bucurie pe cele care se adaugă lor, ca niște urmări firești, să mă simt mulțumit de evenimentele produse. Sau, dacă n-au hotărât asupra nici unui fenomen – dar, e o lipsă de pietate să credem aceasta – atunci să nu le mai aducem jertfe, să nu mai înălțăm rugăciuni, să nu mai jurăm pe ei, nici altele să nu mai facem, adică cele pe care le îndeplinim în mod obișnuit, ca pentru niște zei, prezenți totdeauna și care viețuiesc în mijlocul nostru.

Dacă totuși, zeii n-au decis asupra nici unui lucru referitor la persoana noastră, îmi este dată mie, însă, puterea de a alege în privința mea, iar pentru mine e necesar să hotărâsc căutarea a tot ce-mi este util; iar folositor pentru fiecare, este ceea ce se potrivește cu structura și natura lui. Natura mea este aceea a unei ființe raționale și politice. Deci, mie ca Antonin, cetate și patrie mi-este Roma, iar ca om, universul. În concluzie, numai cele necesare acestor două comunități sunt pentru mine bunuri.

45. Tot ce se întâmplă fiecăruia este de folos universului. Atât este de ajuns. Acum, mai departe încă, dacă bagi bine de seamă, vei vedea, în general, că cele folositoare fiecărui om sunt utile și celorlalți; trebuie să înțelegi însă cuvântul – folos, într-un sens mai comun, aplicabil și lucrurilor de mijloc¹²⁸, adică acelor care nu constituie nici bunuri propriu-zise, nici rele adevărate.

46. La fel cum, când ți se înfățișează într-un amfiteatru sau în alte asemenea locuri, aceleași reprezentații, aceeași plictisitoare imagine, valoarea spectacolului se micșorează, tot așa, de-a lungul întregii vieți încerci un sentiment de monotonie, căci toate se mișcă în sus și în jos și decurg din cauze identice. Oare, până când?

47. Cugetă neîntrerupt, câți oameni, de câte condiții, din câte profesii și naționalități, au murit până acum. Astfel, dacă vei coborî cu gândul până în vremea lui Filistion¹²⁹, Foibos, Origanion. Întoarce-te acum cu mintea spre alte neamuri. Trebuie acum să schimbăm privirea retrospectivă spre epoca în care au trăit atâția oratori iscusiți sau distinși filosofi, Heraclit, Pythagora, Socrates, ori, într-o vreme mai veche, atâția eroi și într-o vreme mai recentă, atâția comandanți de oaste sau tirani; pe lângă aceștia, Eudoxos¹³⁰, Hipparchos¹³¹, Archimedes și alții, atât de subtili și de pătrunzători prin natura lor, cu suflet măreț, cu râvnă pentru muncă, ori alții, nelegiuți sau trufași, sau filosofi care au disprețuit viața scurtă,

supusă pieirii, a oamenilor, ca de exemplu Menippos¹³² și câți alții asemenea. Cugetă acum cu atenție, la toți aceștia, la faptul că zac vlăguți, din vremuri vechi. De ce oare este păgubitor pentru ei acest lucru? Ori, mai mult, de ce pentru aceia care nu sunt încă numiți? într-un cuvânt, într-o astfel de situație, cu mult mai vrednic de prețuire este a-ți duce viața în deplin acord cu adevărul și cu dreptatea, a păstra o atitudine omenoasă, binevoitoare chiar față de cei prefăcuți și nedreți cu care conviețuim.

48. Când vrei să simți o bucurie, gândește-te la meritele acelora cu care trăiești împreună: de pildă, la energia neobosită a unuia, la modestia altuia, la generozitatea sau la altă însușire a celuiilalt. Căci, cu siguranță nimic nu farmecă mai mult ca exemplele de virtute ce strălucesc în obiceiurile și caracterele celor cu care ne ducem traiul, mai ales dacă așa ceva se întâmplă cât mai des cu puțința.

49. Nu cumva te mâhnești deoarece cântărești doar atâtea litre¹³³ și nu ai trei sute? Sau, în același chip, că ți-e dat să viețuiești numai atâția ani și nu mai mult? Dar, după cum te mulțumești cu câtă cantitate din substanța universului ți-a fost hărăzită, tot așa trebuie să fii satisfăcut și de timpul dat.

50. Încearcă să-i convingi pe toți aceștia, chiar dacă o faci împotriva voinței lor, de câte ori rațiunea dreptății te îndeamnă astfel. Dacă ți se împotrivesc vreunul, folosindu-se chiar de violență, întâmpină-l pe acesta cu o purtare cât mai plăcută, păstrează-ți seninătatea și calmul și folosește piedica ivită în cale, drept imbold spre altă virtute;

Amintește-ți că ai întreprins acțiunea cu rezerve și că nu tinzi spre ceea ce este cu neputință. Prin urmare, către ce fel de scop năzuiești? Spre o țintă de acest fel. Foarte bine, țelul este atins. Cele pentru a căror săvârșire am fost aduși pe lume se îndeplinesc.

51. Cine este dornic de faimă¹³⁴ consideră activitatea altuia ca

propriul său bun. Cel ce iubește plăcerile privește drept bun al său, propriile sale patimi, iar cel ce are cu adevărat gândire limpede, recunoaște ca bun propriu acțiunile și faptele proprii¹³⁵¹³⁶.

52. Stă în puterea oricui să nu aibă niciun fel de părere despre cele ce i se întâmplă și să nu simtă în suflet nicio tulburare; căci faptele, prin ele înșine, nu sunt de natură să stârnească părerile noastre.

53. Obișnuiește-te să tratezi cu deosebită atenție cele spuse de acela cu care discuți și pătrunde atât cât te ajută puterile, în sufletul vorbitorului.

54. Ceea ce nu folosește roiului, nu este util nici pentru albină.

55. Dacă navigatorii ar vorbi de rău pe cârmaci și bolnavii pe medic cui altuia ar mai da ascultare? Sau, cum ar mai acționa cârmaciul pentru salvarea celor cu care navighează împreună, ori doctorul pentru tămăduirea celor îngrijiți?

56. Cât de mulți dintre cei cu care am venit pe lume o dată, în clipa de față, sunt duși dintre noi!

56. Celor care au gălbinare li se pare amară mierea, apa stârnește spaimă celor bolnavi de turbare, iar copiilor mica lor minge rotundă le pare frumoasă. De ce m-aș mânia, așadar? Socotești că o părere greșită are asupra sufletului o putere mai mică decât fierea bolnavului de gălbinare și decât otrava pentru bolnavul de turbare?

57. Nu te va împiedica nimeni să trăiești potrivit cu rațiunea naturii tale, iar în afara rațiunii universale nu ți se va întâmplă nimic.

Ce fel de oameni sunt cei cărora vor să placă unii, în vederea căror scopuri și datorită căror fapte? Cu câtă repeziciune veșnicia va învălui totul și câte a cuprins până acum?

CARTEA a VII-a

1. Ce este viciul? Acesta este ceea ce ai întâlnit de multe ori¹³⁷. Și pentru orice împrejurare să-ți fie la îndemână convingerea că viciul este ceea ce ai văzut de multe ori. Oriunde te-ai duce cu gândul, în sus ori în jos, vei găsi aceleași vicii de care e plină istoria, în vremurile străvechi, în perioadele de mijloc, în epocile mai apropiate și care și acum sunt din belșug în orașe și în locuințe. Nimic nu este nou, totul este obișnuit și de scurtă durată.

2. Cum pot fi altfel distruse părerile, dacă reprezentările care le-au provocat nu sunt înăbușite? Mai ales că stă în forța fiecăruia să reîmprospăteze astfel de reprezentări¹³⁷; se poate însă, cu privire la orice eveniment, să ai și părerea cuvenită; deci, dacă se poate, de ce să mă zbuțim? La urma urmei, cele din afara judecății mele nu au nicio legătură cu propria-mi gândire. Înțelege și vâă-ți în minte acest adevăr și fii drept. Ai posibilitatea să-ți refaci viața. Privește cu rațiune din nou, acțiunile și faptele tale cum le considerai cândva, căci aceasta înseamnă a trăi viața din nou.

3. Pofta deșartă de pompă și lux, reprezentările de pe scenă, turmele de oi, cirezile de vite, întrecerile luptătorilor cu lancia sunt asemănătoare unor oscioare zvârlite cățeilor, firimiturilor aruncate în bazine peștilor, poverilor trudnic purtate de furnici; sunt asemenea cu zborul încolo și îcoace al musculițelor înspăimântate sau cu dansul unor păpuși trase de sfori; așadar, față de aceste preocupări trebuie să păstrezi aceeași bună dispoziție, să nu fii îndărătnic și să te obișnuiești cu gândul că fiecare este vrednic de o prețuire egală cu valoarea preocupărilor sale și cele pentru care s-a străduit.

4. Referitor la ceea ce vorbești trebuie să urmărești cu atenție cuvânt cu cuvânt, privitor la porniri, se impune să analizezi cu seriozitate consecințele posibile; pe de o parte, deci, să ai în vedere imediat urmarea ce poate produce și scopul spre care tinzi, la una și semnificația cuvântului rostit, la cealaltă.

5. Oare este de ajuns gândirea mea să cuprindă aceasta? Dacă este suficient, mă folosesc de ea ca de o unealtă dăruită de natura universului pentru a înfăptui lucrarea mea; dacă nu, este de ajuns, fie că încredințez activitatea, dacă nu face parte din datoriile mele, unuia mai vrednic, care poate s-o ducă mai bine la capăt, fie că o voi îndeplini așa cum pot, luând, însă, pentru acest scop unul mai capabil, care sub îndrumarea mea să săvârșească cele potrivite și folositoare treburilor publice. Oricum, fie că o fac singur, eu însumi, fie împreună cu altul, trebuie să năzuiesc numai la aceasta, adică spre ceea ce este folositor și potrivit cu interesul comunității.

6. Atât de numeroși oameni, despre care s-au amintit atât de multe, sunt acum aruncați sub vâlul uitării; pe de altă parte, tot atâția care îi preamăreau pe aceștia sunt ei înșiși șterși din amintire din vremuri străvechi.

7. Nu te rușina că ești ajutat. Căci ți s-a hotărât să faci ce ți-a fost încredințat, asemenea unui soldat la asedierea zidurilor unei cetăți. Ce-ai face, spre exemplu, dacă, fiind șchiop singur n-ai putea să urci pe metereze, dar împreună cu un altul ai putea s-o faci?

8. Să nu-ți provoace nicio tulburare cele ce urmează să se petreacă în viitor, dacă va fi nevoie vei ajunge și acolo, purtând ca îndrumător pentru rezolvarea lor, aceleași rațiuni conducătoare de care te folosești acum pentru rezolvarea celor prezente.

9. Toate se împletesc unele cu altele, sfântă este înlănțuirea lor și aproape niciunul nu este străin sau independent față de celălalt... Căci toate sunt rânduite împreună și desăvârșesc ordinea aceluiași

univers. Fiindcă, din toate este alcătuit un singur univers, un singur zeu trăiește în toate, o substanță și o lege unică. – Rațiunea comună tuturor ființelor inteligente – și un singur adevăr, deoarece numai una, fără îndoială, este desăvârșirea celor de origine și natură identice, a ființelor care participă la aceeași rațiune.

10. Orice element material dispare într-o clipită în substanța universului și orice element formal causal este cu repeziciune absorbit spre rațiunea universală, iar amintirea oricărui lucru este înghițită grabnic de veșnicie.

11. Pentru orice ființă rațională, aceeași faptă poate fi și potrivită cu natura sa și în acord cu rațiunea.

12. Ori ești drept, ori sprijinit de către alții¹³⁸.

13. După cum membrele corpului sunt elemente în cadrul acelorași unități, tot astfel și rațiunea, deși împărțită fiecărei ființe raționale, este unică, fiind pregătită în vederea unei anumite colaborări. Dacă îți vei spune, cât mai des cu putință: „Sunt o unitate din ansamblul ființelor raționale”, adevărul celor spuse acum va fi pentru tine mult mai izbitor; dacă însă, cu ajutorul literei r, îți zici că ești doar o parte¹³⁹, n-ai să iubești din inimă pe oameni, nici nu te vei bucura cu tot sufletul când faci bine¹⁴⁰, ci îl îndeplinești, asemenea unei datorii formale, ca un om abil, nu ca o binefacere făcută ție.

14. Orice o vrea soarta, e în stare să se năpustească din afară asupra părților care pot suferi în urma unor astfel de lovituri, căci ele, adică cele aflate în suferință, o vor plânge dacă vor dori. Eu, însă, dacă nu socotesc că ceea ce s-a întâmplat constituie un rău, nici nu mă simt vătămat. Și este în puterea mea să nu gândesc astfel.

15. Orice-ar face sau orice-ar spune cineva, eu trebuie să fiu bun, întocmai cum aurul, smaraldul sau purpura și-ar spune neconținut: „Orice-ar face sau orice-ar spune cineva, eu trebuie să fiu smarald și

să-mi păstrez culoarea mea strălucitoare”.

16. Rațiunea conducătoare să nu se zbuçiume nicidecum, vreau să spun adică nici să nu se teamă, nici să nu se lase stârnită spre vreo dorință¹⁴¹. Dacă altcineva poate să se sperie sau să se întristeze, n-are decât s-o facă, fiindcă ea însăși, prin felul său de a privi lucrurile nu se va lăsa împinsă spre asemenea abateri. Trupul să-și poarte singur de grijă ca să nu îndure nimic, dacă poate, iar dacă toți suferă, s-o spună; sufletul însă, locul unde se înfiripă spaima, tristețea, care, într-un cuvânt, reprezintă focarul din care se ivesc părerile despre cele amintite, să nu sufere însă nimic, să nu încline către o asemenea părere. Rațiunea conducătoare își ajunge sieși, atâta timp cât depinde de sine, dacă nu-și face nicio nevoie, dacă nu-și creează nicio lipsă. Ea rămâne senină, netulburată și cu neputință să fie împiedicată de ceva, dacă nu se zbuçiumă singură și nu-și iscă piedici în drum.

17. Fericirea constă într-un geniu bun și o bună rațiune conducătoare. Prin urmare, ce poți tu face aici, o! închipuire? îndepărtează-te, în numele zeilor, așa cum ai venit, căci nu am nevoie de tine! Ai venit după vechiul tău obicei. Nu mai mă supăr din cauza ta, dar îndepărtează-te numai!

18. Este cineva spăimântat, datorită transformării?. Ce poate oare să existe, să devină, fără transformare? Ce este oare mai drag și mai propriu naturii universului? Tu ai fi putut să te îmbăiezi dacă lemnul n-ar fi suferit o transformare? Ai fi putut să te hrănești dacă alimentele n-ar fi fost transformate? Poate orice altceva, din cele destinate spre folosință, să se desăvârșească fără transformare? Nu vezi, așadar, că însăși propria ta transformare este asemănătoare celorlalte și deopotrivă de necesară naturii universului?

19. Toate corpurile se ivesc datorită substanței universului, ca purtate de-a lungul unui torent vijelios, fac corp comun și

colaborează cu universul, ca și membrele corpurilor noastre¹⁴² unele cu altele.

Pe câți de felul lui Chrysippos, Socrate, de felul lui¹⁴³ Epictet, nu i-a înghițit nemărginirea vremii? Fă aceeași reflecție, cu privire la tine, la orice om și activitate.

20. Mă tulbura un singur lucru, ca nu cumva să săvârșesc eu însumi ceva ce nu dorește alcătuirea omului, fie în vreun fel, în care această alcătuire nu vrea, fie că ea nu îngăduie aceasta, acum.

21. Apropiată este vremea, când vei uita toate, aproape deopotrivă, este clipa, când toate te vor uita.

22. Este o particularitate a omului, să iubească chiar și pe cei care fac erori. Aceasta se poate îndeplini, dacă în același timp, ai în minte faptul că sunt de origine identică, că ei au căzut în greșeală datorită neștiinței sau fără voia lor, că, după puțină vreme și tu și ei veți muri și mai presus de orice, că nu te-au vătămat¹⁴⁴ fiindcă n-au tăcut rațiunea ta călăuzitoare mai rea decât era înainte.

23. Din substanța universală, natura universului a plăsmuit acum un mânz, ca dintr-o bucată de ceară, sfărâmându-l apoi, s-a folosit de același material, pentru plăsmuirea unui arbore; pentru modelarea unui om, pe urmă pentru altceva, iar fiecare din acestea au dăinuit foarte puțin. Nimic ciudat când e sfărâmată o ladă, după cum nu e nimic neobișnuit când e alcătuită.

24. Este împotriva naturii posomorârea peste măsură a feții, iar când se repetă prea des¹⁴⁵¹⁴⁶, măreția chipului dispare, în cele din urmă se stinge, încât, nu-și mai poate aprinde iarăși toată strălucirea. Din însăși realitatea aceasta, încearcă să tragi concluzia că faptul se opune rațiunii. Căci dacă se pierde chiar conștiința greșelii, la ce bun să mai trăiești?

25. Natura care cârmuiește universul va transforma, în curând, toate câte le vezi. Va face altele din substanța acestora, altele iarăși și

din substanța acelora, pentru ca universul să fie mereu reîmprospătat.

26. Când greșește cineva față de tine, cugetă fără întârziere, în urma cărei păreri asupra binelui sau asupra răului, a greșit. Căci, cunoscând aceasta, vei avea milă față de el și nici nu te vei mai mira, nici nu vei mai fi mândru. Căci, ori socotești și tu că acest lucru este bun, la fel ea și el ori ai o părere asemănătoare și prin urmare, trebuie să-l ierți. Ori, dacă tu nu consideri bune sau rele, aceleași lucruri, întocmai cu opinia sa, mult mai ușor vei fi binevoitor, față de unul care se află în necunoștință și greșeală.

27. Nu cugeta asupra celor inexistente, ca și cum ar fi în clipa de față, iar dintre cele prezente, ține seama care sunt cele mai folositoare și grație părerii formate, amintește-ți cum le-ai fi căutat, dacă nu le aveai. Păzește-te însă, totodată, ca nu cumva, pentru că te bucuri astfel de ele, să le prețuiești atât de mult, încât să fii răscolit dacă n-ar mai fi vreodată.

28. Reculege-te. Este în natura rațiunii conducătoare să se împace cu sine, făptuind dreptatea și datorită acestui lucru, să-și mențină seninătatea.

29. Șterge din minte închipuirea. Încetează să te lași hărțuit de frământări. În scurgerea timpului, mărginește-te la clipa de față. Înțelege ceea ce se întâmplă, fie ție, fie altuia. Deosebește și împarte obiectele materiale, în elementul formal și în cel material. Gândește-te la ceasul din urma. Lasă de o parte greșeala făcută de omul acesta, acolo unde s-a ivit¹⁴⁷.

30. Compară-ți gândirea cu cele ce vorbești. Fă ca inteligența ta să pătrundă atât însușirea evenimentelor cât și cauzele care le nasc¹⁴⁸.

31. Fă să strălucească în tine, drept podoabe de preț simplitatea, demnitatea și indiferența pentru toate cele care ocupă o poziție de mijloc între virtute și viciu. Iubește neamul omenesc. Urmează cu

stăruință îndrumările divinității. Spunea cândva acel înțelept^{149o}: „Toate au o valoare convențională și se supun unei legități, numai atomii constituie cu adevărat o realitate”¹. E de-ajuns însă să-ți aduci aminte că totul se petrece potrivit unui imperativ. Și-așa e deja prea puțin¹⁵⁰.

32. Despre moarte: „Ori este o dezagregare, dacă lumea este alcătuită din atomi, ori constituie o stingere sau o transformare, dacă lumea alcătuiește un tot unitar”.

33. Despre suferință¹⁵¹: „Ceea ce este de neîndurat alungă pe om din viață. Ceea ce are o durată în timp, poate fi suportat”. Retrăgându-se în sine, gândirea își păstrează seninătatea, iar rațiunea, călăuza interioară, nu devine cu nimic mai rea. Cât despre părțile și organele afectate de suferință, n-au decât să se plângă împotriva acestora dacă le este cu puțință.

34. Despre faimă: „Cercetează felul de gândire al acestora: ce fel de oameni sunt, de care lucruri se feresc și ce fel de lucruri doresc. Gândește-te apoi, că, după cum grâmezile de nisip, îngrămădite unele peste altele, ascund pe cele depuse la început, tot astfel și în viață, cele ce se petrec mai întâi, grabnic sunt ascunse, de cele pe care aceeași viață le aruncă peste ele”.

35. Din Platon¹⁵²: „Omul care cuprinde cu gândirea măreția și priveliștea întregului timp, precum și a substanței universului, în totalitatea ei, crezi că va socoti viața ca pe ceva deosebit de valoros?

”

Cu neputință să fie astfel. Prin urmare, un asemenea om nu va socoti nici moartea ca pe ceva înfiorător. „Cu siguranță că nu!”.

36. Din Antisthene¹⁵³: „Este regesc să faci bine și să auzi că ești vorbit de rău”¹⁵⁴.

37. Este rușinos ca fața să fie supusă să-și modeleze aspectul și să-și rânduiască trăsăturile, potrivit cu cerințele gândirii, iar gândirea

să nu se modeleze și să nu se rânduiască potrivit cu ea însăși.

38. Nu trebuie să fii mândros contra împrejurărilor, din cauza lor să nu-ți faci nicio grijă¹⁵⁵.

39. Dă prilejuri de bucurie zeilor nemuritori și nouă¹⁵⁶.

40. Viața este secerată ca și spicele de grâu: „Unul e plin de rod, la vremea secerișului, altul nu e „¹⁵⁷.

41. Dacă zeii nu au grijă de mine și de copiii mei, chiar și aceasta are o rațiune¹⁵⁸.

42. Căci binele este împreună cu mine și dreptatea¹⁵⁹.

43. Nu te plânge și nu te frământa plin de neliniște¹⁶⁰.

44. Din Platon: „Eu însă i-aș răspunde acestuia un cu vânt drept: – Nu vorbești bine, o omule, dacă socotești că un bărbat, care este folositor chiar și printr-o activitate mărunță, se impune să țină seamă numai de primejdiile vieții și morții, dar că nu trebuie să aibă în vedere, de câte ori face ceva, doar un singur lucru: dacă felul cum procedează este drept sau nedrept, dacă lucrarea săvârșită aparține unui om bun sau unuia rău»”¹⁶¹.

45. „Căci într-adevăr, așa stau lucrurile, o bărbați atenieni, dacă un om, socotit cel mai bun, s-a rânduie într-un loc corespunzător, sau este plasat acolo de către arhonte, trebuie, după părerea mea, să se mențină acolo cu orice risc, fără ca să-l preocupe nici moartea, nimic altceva, ci numai dezonoarea”¹⁶².

46. „Dar, bunul meu prieten, reflectează că noblețea de spirit și binele nu reprezintă altceva, deci salva a fi salvat, căci aceasta nu constă în a trăi atâta sau atâta timp, ci omul, ca om cu adevărat, este necesar să lase de o parte preocupările lăturalnice, să nu iubească cu prea multă patimă viața, ci în această ordine de idei, să se confieze divinității, să creadă în cele spuse de către femei, că nimeni nu poate să scape de ceea ce îi este hărăzit și mai presus de orice să cugete la modul de a-și petrece viața, cât timp îi este dat să trăiască în modul

cel mai frumos cu puțință”¹⁶³.

47. „Aruncă-ți privirea asupra drumului stelelor, ca și cum te-ai roti împreună cu ele; și aibi întotdeauna în minte, transformarea elementelor unele în altele; căci reprezentările acestora purifică, curăță murdăria vieții trăită pământește”.

48. Lată o frumoasă gândire a lui Platon: „Cel care vorbește despre oameni, trebuie să aibă în vedere cele pământești ca și cum ar privi de undeva de sus, mulțimile de oameni, armatele, culturile agricole, căsătoriile, despărțirile, nașterile, morții, rumoarea confuză a curților de judecată, peste pământurile pustii, sau peste mozaicul popoarelor barbare, sărbătorile de bucurie, înmormântările jalnice, piețele publice, amestecul de oameni și lucruri, rânduiala lumii, formate din atâtea contrarii”¹⁶⁴¹⁶⁵.

49. Scrutează cu atenție și profunzime trecutul, apoi schimbările atât de numeroase ale felurilor de cârmuire. Astfel îți este cu puțință să prevezi și cele ce se vor petrece în viitor. Căci toate vor avea aceeași înfățișare și nu e cu puțință să iasă din ritmul și din ordinea celor ce se petrec acum. Din această cauză, prin urmare, este absolut același lucru, dacă observi viața pe o perioadă de 40 de ani sau pe o perioadă de zeci de mii de ani. Căci, oare ce anume vei vedea în plus?

50. Și: „Cele ce vin din pământ, se risipesc din nou în pământ, iar cele ce încolțesc din rodnicul sân al văzduhului, se întorc iarăși spre bolta cerească”¹⁵⁶. Aceasta este o împrăștiere a înlănțuirilor reciproce în atomi și o dezagregare de același fel a elementelor insensibile.

51. Și „Prin mâncăruri și băuturi, prin vrăjitoarești vicleșuguri, cercetau să abată al vremilor curs, încât să scape de moarte”¹⁶⁶. „Adierea trimisă de zei, trebuie să o îndurăm fără să crâcnim”¹⁶⁷.

52. Un om poate fi mai bun luptător, în dobândirea adversarului, dar nu este mai social, mai plin de modestie, mai disciplinat, mai

bine cumpănit pentru întâmpinarea evenimentelor, nici mai binevoitor față de scăpările vecinilor.

53. În momentul în care o lucrare poate fi desăvârșită, potrivit cu rațiunea, comună zeilor și oamenilor, atunci nu este nimic de temut. Căci într-adevăr, când este cu putință să se săvârșească o acțiune folositoare, dezvoltată pe o cale dreaptă, potrivită cu firea omului, atunci nicio pagubă nu poate fi presupusă.

54. Pretutindeni și fără întrerupere, stă în puterea ta, cu pietate față de zei, să fii mulțumit de împrejurările prezente, să te porți față de oamenii cu care trăiești în clipa de față, potrivit cu spiritul de dreptate, să apreciezi cu pricepere și dibăcie ideea care-ți vine în minte, pentru ca să nu se strecoare ceva de neînțeles în mod amănunțit, în cugetul tău.

55. Nu te orienta după rațiunea conducătoare a altora, ei privește drept către ținta spre care te călăuzește natura, aceea a universului, pentru toate cele ce ți se întâmplă, aceea a ta însuși, pentru cele înfăptuite de către tine. Fiecare trebuie să facă ceea ce este în acord cu firea sa proprie. Căci ființele inferioare au fost alcătuite pentru utilitatea celor raționale, după cum în toate cazurile, cele mai puțin înzestrate au fost făcute pentru necesitatea celor înzestrate, iar ființele raționale, una în folosul celeilalte. Prin urmare, trăsătura caracteristică în alcătuirea omului este sociabilitatea, iar a doua, rezistența neînduplecată față de patimile trupești; căci omul are specificul unei mișcări raționale și inteligente, care se domină și nicidecum nu este depășită de frământările simțurilor și ale faptelor impulsive, căci fiecare din aceste două sunt specific animalice. Inteligența însă dorește să aibă primatul și să nu fie stăpânită. Pe drept cuvânt se poate spune, că ea a fost născută de natură, ca să beneficieze de toate acestea. A treia trăsătură a unei constituții raționale este capacitatea de reflectare și neputința de a se înșela.

Având toate acestea, așadar, rațiunea conducătoare să pășească drept înainte, deoarece deține toate cele ale sale.

56. Trebuie, ca și cum ai murit și doar până acum ai trăit, să-ți desfășori restul zilelor ce-ți rămân, în conformitate cu natura.

57. Să iubești numai ceea ce ți se întâmplă și ceea ce este urzit de destin pentru tine. Căci ce e mai plăcut oare?

58. În orice accident al vieții, să ai în fața privirilor, pe aceia cărora li s-au întâmplat aceleași evenimente, în urma cărora au fost mâhniți, mirați sau au cântit. Unde sunt, oare, aceștia, acum? Nicăieri. De ce îți dorești și tu fii în același fel? De ce nu lași aceste zbuciumări, străine de firea ta, celor care le frământă în ei înșiși și sunt preocupați de ele? La urma urmei, de ce să nu devină accidentele din viață, prilej să te întrebi în ce fel să te servești de ele? Căci le vei putea da o bună folosință și vor fi materialul tău de lucru. Fii numai atent și dorește-ți să fii virtuos în tot ce vei întreprinde – și amintește-ți acestea două, că diferența între împrăjările în care-ți faci acțiunea, este indiferentă¹⁶⁸.

59. Privește atent în tine însuși. Înlauntrul tău este izvorul binelui, totdeauna va țâșni de acolo puterea, dacă ai sa sapi neconținut și cu stăruință.

60. Trebuie ca trupul să fie ferm, să nu se risipească nici în mișcări, nici în atitudini¹⁶⁹. Căci în modul în care se oglindește inteligența, spiritualitatea, în înfățișare, păstrând aceeași expresie și bună aparență, tot astfel trebuie, legitim, să se pretindă de la întregul trup.

61. Artă de a trăi este mai asemănătoare cu meșteșugul luptelor, decât cu arta dansului, prin faptul că se impune să înfrunți cu dârzenie și bine pregătit tot ceea ce ți se ivește în cale, chiar și evenimentele neprevăzute.

62. Observă cu atenție și fără întrerupere cine sunt aceștia a căror

aprobare și mărturie le dorești și ce fel de rațiune conducătoare au. Căci astfel, nu vei mai face muștrări celor care greșesc fără voie, nici nu vei mai avea nevoie de întărirea mărturiei lor, dacă-i vei scruta în adâncime, până la izvoarele părerilor și năzuințelor lor.

63. Se spune, că, fără voia lui, orice suflet este lipsit de adevăr¹⁷⁰. Așadar, în același fel, este lipsit și de spiritul de dreptate, de cumpătare, de bunăvoință și de orice virtute asemănătoare. Este cu totul obligatoriu să-ți aduci aminte neconținut de acest adevăr, căci astfel, vei fi mai îngăduitor.

64. Să te obișnuiești cu gândul că orice suferință nu este rușinoasă, că datorită ei inteligența călăuzitoare nu devine mai rea, nefiind distrusă sau afectată nici în latura universalității sale materiale, nici în aceea a sociabilității. Totuși, față de foarte multe lucruri neplăcute ia-ți ca ajutor și spusele lui Epicur¹⁷¹, că suferința nu poate fi de neîndurat și nici nu este vecinică, dacă-ți dai seama de mărginirea ei și dacă nu o mărești cu propria-ți închipuire. Amintește-ți, de asemenea, că există multe stări, care, deși sunt asemănătoare cu suferința, își ascund caracterul lor supărător, cum este, de exemplu, somnolența, sau uscăciunea provocată de febră, sau lipsa poftei de mâncare. Deci, de câte ori te ne mulțumește și vreuna din acestea, spune-ți că te dăruiești suferinței.

65. Fii atent ca nu cumva să arăți față de cei nesociabili, sentimente de aceeași natură, cu cele nutrite de ei față de oameni.

66. De unde știm noi că Telauges¹⁷², prin stările sale sufletești, nu era superior lui Socrate; căci nu e de ajuns că Socrate a murit în chip mai glorios, că a fost mai iscusit și mai subtil în disputele sale cu sofistii, că a petrecut o noapte pe un sloi de gheață¹⁷³, că primind poruncă să meargă la Salamina¹⁷⁴, a considerat mai nobil să se împotrivescă, sau că se plimba plin de fală pe străzi¹⁷⁵, amănunte de care cineva s-ar putea îndoi dacă sunt adevărate sau nu, ci

trebuie să îți cont mai cu seamă: ce fel de suflet avea Socrate, dacă putea să se mulțumească că este drept în că port cu oamenii și plin de evlavie față de zei, fără să răzvrătească zadarnic împotriva viciilor omenești sau să se simtă sclav al cuiva din cauza neștiinței¹⁷⁶, fără să primească din cele hărăzite de către ordinea universală, ca pe ceva străin¹⁷⁷, sau să le rabde, însă, pe acestea cu greutate și silnicie de neîndurat și fără să îngăduie inteligenței sale vreo înclinație către patimile cărnii.

67. Natura nu te-a amestecat atât de mult cu materia din care ești plăsmuit, încât să nu-ți fie îngăduit să te retragi în tine însuți, să te conturezi cu grijă, iar cele proprii să îți le îndeplinești; căci este cu putință să devii un bărbat sfânt și totuși nimeni să nu știe. Întotdeauna să-ți aduci aminte de aceasta și de aceea și anume de faptul că esența unei vieți fericite constă în foarte puține lucruri. Și întru cât ai pierdut speranța că mai poți să ajungi un iscusit susținător de dispute și un cunoscător al fenomenelor naturii, ci în această cauză să nu disperi că nu poți deveni liber, modest, sociabil și ascultător față de divinitate.

68. Drumul vieții să fie străbătut fără violență și constrângeri, chiar dacă toți critică cu glas tare cele plănuite de către tine, chiar dacă sălbăticiunile sfâșie bucată cu bucată, crâmpoțind această grămadă de carne crescută de jur împrejur. Căci ce poate să împiedice gândirea să se păstreze pe deplin liniștită, în mijlocul acestora, sau să deosebească adevărul din cele ce-o împresoară, sau să se folosească cu iscusință de cele oferite? Cu asemenea agerime a judecății să afirme tuturor încercărilor: „Aceasta ești, prin substanță, deși, după înfățișare, ai părea altceva” iar capacitatea de a folosi împrejurările să spună celei care se ivește: „pe tine te căutam”. Căci pentru mine, cele prezente vor constitui totdeauna materialul virtuții raționale și politice și în ansamblu, pentru practica proprie

omului și divinității. Căci orice se întâmplă are o strânsă legătură fie cu divinitatea, fie cu omul și nimic nu este nou, nici greu de mânuit, ci dimpotrivă, cunoscut și bun pentru a fi prelucrat.

69. Aceasta înseamnă desăvârșirea caracterului: fiecare zi să fie trăită ca și cum ar fi cea din urmă, fără să te zbuciumi, fără să fii amorțit și ipocrit.

70. Zeii nemuritori nu-și arată nemulțumirea, că într-o astfel de veșnicie, au trebuit să suporte pe oameni, așa cum au fost totdeauna, de calitate atât de inferioară lor; în plus, ei au grija acestor oameni pretutindeni. Tu însă, care ești destinat să-ți sfârșești viața peste atât de puțin timp, te abați de la o asemenea purtare, deși ești unul dintre cei netrebnici.

71. Este caraghios că nu fugi de propria-ți netrebnicie, ceea ce, la urma urmelor, apare cu puțință, dar vrei să te desprinzi de viciile altora, deși aceasta este imposibil.

72. Ceea ce, capacitatea rațională și politică¹⁷⁸ a omului, va găsi că nu este nici rațional, nici în interesul comun, consideră, pe drept cuvânt, inferior ei însăși și lipsit de interes.

73. De câte ori te comporți ca un binefăcător și altul primește bine aceasta, de ce cauți o a treia satisfacție, în afară de acestea, așa cum încearcă neghiobii și anume gloria de a fi făcut bine sau dobândirea unei recompense?

74. Nimeni nu obosește primind ceea ce îi este de folos, iar caracterul de utilitate îl dă practica conformă cu natura. Nu pregeta, așadar, să-ți fii folositor, să ajuți la rându-ți, pe alții.

75. Natura universului năzuiește să creeze o ordine a lumii, iar acum, sau toate devenirile se petrec ca o consecință, sau sunt iraționale și cele mai importante principii, prin care rațiunea conducătoare a lumii a săvârșit propria-i mișcare. Faptul că îți amintești acest lucru, te va face mai echilibrat, în multe atitudini¹⁷⁹.

CARTEA a VIII-a

1. Pentru a rămâne departe de pofta de glorie contribuie și o asemenea reflecție: că n-a fost cu puțință să-ți trăiești întreaga viață sau măcar din adolescență, ca un filosof, iar acum a devenit limpede pentru mulți alții, ca și pentru tine însuși, că ești încă departe de filosofie. De altfel, te afli într-o situație atât de confuză, încât nu-ți mai este deloc ușor să dobândești faima de filosof. Pe de altă parte, felul tău de viață contrazice chiar și o presupunere de acest gen. Prin urmare, dacă ai întrezărit cu adevărat în ce constă un asemenea mod de viață, lasă grija asupra impresiei pe care o faci și fii mulțumit să trăiești măcar ce ți-a mai rămas din viață așa cum pretinde natura ta. Înțelege, așadar, ce cere structura ta umană și nu te mai zbuțuie pentru nimic altceva. Căci ai încercat rătăcind pe atâtea căi și n-ai aflat nicăieri un mod de a trăi fericit: nici în subtilitatea raționamentelor, nici în bogăție, nici în glorie, nici în plăcerile simțurilor, nicăieri. În ce constă deci, fericirea? în îndeplinirea tuturor celor pretinse de natura omenească. Și oare cum vei îndeplini un asemenea ideal? Numai dacă vei avea niște principii sigure care să fie punct de pornire pentru toate înclinațiile și acțiunile tale. Ce fel de principii? Acelea care privesc binele și răul, adică îți ajută să înțelegi că pentru un om a fi bun înseamnă a fi drept, cumpănit, independent și că, de asemenea, nu constituie un rău cu adevărat, decât ceea ce săvârșește împotriva celor rânduite pentru el.

2. Întreabă-te totdeauna asupra fiecăreia din acțiunile tale: „Ce fel de faptă fac și ce înrâurire va avea asupra mea? Oare nu mă voi căi după săvârșirea ei? Peste puțină vreme o, să mor și totul îmi va fi

indiferent. Atunci, ce-mi mai pot dori în plus, dacă ceea ce fac în clipa de față sunt faptele unei ființe raționale și sociale, care se bucură de aceleași drepturi ca zeii? „

3. Ce-au însemnat, oare, Alexandru, Caius Caesar sau Pompeius, față de Diogene, Heraclit și Socrate? Căci aceștia cunoșteau lealitatea și în ceea ce privește principiile, ca element activ, cauzal și în ceea ce privește substanța, ca element material, iar rațiunea lor conducătoare era de sine stătătoare și totdeauna aceeași, în timp ce ceilalți pe cât de mult erau copleșiți de neștiință pe atât de mult erau subjuogați de diferite preocupări!

4. Și totuși ei nu vor face întru nimic mai puțin aceste lucruri, chiar dacă tu ai plezni de ciudă.

5. În primul rând, să nu te frământă, căci toate se petrec potrivit cu planurile naturii universului și în scurtă vreme tu nu vei mai fi nicăieri, așa cum nu mai sunt Adrian și Augustus, în al doilea rând, întorcându-ți privirea către realitate, cerceteaz-o atent, amintindu-ți că trebuie să fii un om de bine, precum și ceea ce pretinde natura unui om, fă aceasta fără să șovăi și spune-ți ca așa îți pare a fi cel mai drept cu putință. Făptuieste însă totul, numai cu bunăvoință, modestie și fără prefăcătorie.

6. Natura universului are de îndeplinit o sarcină principală să schimbe lucrurile dintr-un loc în altul, să le transforme, să le scoată apoi și din acest spațiu și să le ducă într-altul. Așadar, toate sunt rezultate ale unor transformări, așa încât nu trebuie să ne temem ca de ceva nou și neobișnuit. Prin urmare, totul este obișnuit, mai mult chiar și cele hărăzite fiecăruia sunt deopotrivă comune.

7. Orice natură este împăcată cu sine însăși când se afla pe drumul cel bun. Natura rațională merge pe un drum bun, dacă nu se înșală în reprezentările sale și nici nu-și dă îngăduința pentru acestea care nu sunt limpezi și adevărate; pe de altă parte, Când își

călăuzește toate năzuințele sale numai spre treburile de interes comun, când atracția și aversiunea sa se mărginesc numai asupra celor aflate în puterea noastră și când primește cu bucurie ceea ce i-a fost ursit de natura comună. Căci natura rațională a omului constituie parte din această natură comună¹⁸⁰ întocmai cum aceea a unei frunze reprezintă o parte din cea a plantei, cu deosebirea doar, că natura unei frunze este o parte dintr-una lipsită de sensibilitate și rațiune, care poate fi stânjenită în dezvoltarea sa, pe când firea omenească provine dintr-o natură inteligentă și dreaptă a cărei evoluție nu poate fi împiedicată de către obstacole. Ca urmare, ea distribuie fiecăruia în raport cu valoarea sa, unități drepte, din timp, substanță, formă, energie, împrejurări, ia seama totuși că nu-i vei găsi egali întru totul, unul față de altul ci numai dacă vei lua în considerare părțile unuia, punându-le în comparație cu ale celui alt.

8. Nu-ți mai stă în putere să-ți întregești cunoștințele, dar, în schimb, ești în stare să-ți înfrângi cutezanța nesăbuită; poți, de asemenea, să-ți stăpânești plăcerile și durerile. Ai posibilitatea să-ți supui pofta mărunță de faimă, dar mai ales trebuie să nu te mânie împotriva celor lipsiți de bun simț și nici împotriva celor nerecunoscători, ba chiar mai mult, să-i iei pe toți aceștia în grija ta.

9. Să nu te audă nimeni cârtind la adresa vieții de la Curte¹⁸¹ nici să nu te auzi vreodată spunând asemenea vorbe către tine însuși.

10. Căința este un fel de învinuire pe care omul și-o aduce pentru că a trecut cu vederea ceva folositor. Binele trebuie considerat util, preocupările pentru realizarea sa sunt neapărat necesare în vederea desăvârșirii omului bun și virtuos. În acest sens, omul bun și virtuos nu se va căi niciodată pentru că a trecut cu vederea, nepăsător, o plăcere, căci, de fapt, plăcerea nu este nici folositoare, nici bună.

11. Ce este oare acest lucru privit în el însuși, potrivit cu alcătuirea sa proprie? Care este substanța din el; care este partea sa

materială, elementul său causal? Ce menire urmează să îndeplinească în univers și cât timp îi este dat să dăinuiască?

12. De câte ori, cu greutate te smulgi din mrejele somnului, amintește-ți că este potrivit cu alcătuirea ta și cu firea omenească să te dăruiești activităților obștești, pe câtă vreme somnolența devine comună și viețuitoarelor lipsite de rațiune. În același timp, ceea ce este potrivit cu natura fiecărei ființe pare mai apropiat, mai legat și mai convenabil pentru structura acesteia.

13. Neconținut și pe cât este posibil, față de toate reprezentările, obișnuiește-te să le apreciezi în lumina principiilor fizicii, eticii și dialecticii¹⁸².

14. Dacă te întâlnești cu cineva, încă dinainte întrebă-te imediat:...Ce părere are acest om cu privire la bine și la rău? „Căci, dacă, cu adevărat, are o anumită opinie despre plăcere și durere, despre cauzele care le produc pe fiecare, ca și despre renume, lipsa de glorie, despre moarte și viață, nu-mi va mai părea nimic uimitor sau ciudat când face cutare sau cutare lucru și totodată îmi voi aduce aminte că el este constrâns să procedeze în acest fel.

15. Amintește-ți că întocmai cum este nefiresc să te miri că smochinul poartă smochine, tot astfel se întâmplă și dacă te miri că universul produce anumite lucruri al căror conținut îi pare convenabil. De asemenea, este neplăcut ca medicul sau cârmaciul de corabie să se uimească de faptul că bolnavul său a făcut temperatură sau că vânturile i-au fost potrivnice.

16. Amintește-ți, de asemenea, că a putea să te transformi și să dai urmare îndrumărilor celui care ar vrea să te îndrepte este asemănător întrutotul cu a fi independent. Căci energia ți se păstrează în acord cu năzuințele și cu puterea ta de judecată și este desăvârșită potrivit cu capacitatea ta de gândire.

17. Dacă săvârșirea acestei fapte stă în forța ta, de ce o faci? iar

dacă revine altuia, împotriva cui vei cârți? împotriva atomilor sau a zeilor? Și într-un caz și într-altul ai face, de fapt, o neghiobie. Nu trebuie să te împotrivești nimănui. Căci, dacă se poate. Îndreaptă cauza greșelii iar dacă aceasta nu e cu putință, înlătură însăși greșeala. Și dacă nici aceasta nu e posibil, la ce-ți folosește să te opui? Doar nimic nu trebuie făcut la întâmplare.

18. Moartea nu survine în afara ordinii universale, iar dacă, după ce moare omul rămâne aici, tot aici se transformă și se descompune în elementele specifice, care în același timp sunt și ale universului și ale lui însuși. Căci și ele se transformă și nu cârtesc, nici nu murmură.

19. Fiecare s-a ivit în lume în vederea unui scop: de pildă, calul, vița de vie. De ce te minunezi? Chiar și Helios¹⁸³ va spune: „M-am născut pentru îndeplinirea unei anumite lucrări”, la fel și celelalte zeități. Dar tu, în vederea cărui țel te-ai născut? Numai pentru desfătare? Numai pentru desfătare?! Vezi dacă poți răbda un astfel de gând.

20. La fiecare lucru, natura a avut în vedere sfârșitul nu mai puțin decât începutul și dezvoltarea sa, întocmai ca cel care aruncă o minge în sus. Căci ce bine simte oare mingea când este purtată spre înălțimi sau ce rău simte când coboară și se prăbușește la pământ? Și ce bine încearcă un strop de spumă dacă rămâne rotunjit ca un întreg sau ce rău i se întâmplă dacă se dizolvă. Același raționament, se poate aplica și când este vorba de o lampă.

21. Răsuțește-ți trupul pe toate părțile, răscolește-l și privește-l cum arată, de pildă, cum se conturează când îmbătrânește, când este bolnav sau se tăvălește în desfrâu. Viață vremelnică are, deopotrivă, cel care laudă și cel lăudat, cel care pomenește amintirea cuiva și acela a cărui amintire se păstrează. Mai mult încă, chiar într-un colț mărunț al oricărei părți a pământului, nici măcar acolo nu se pun

toți de acord, nici fiecare, chiar, nu se înțelege cu sine însuși și trebuie avut în vedere că pământul constituie doar un punct din spațiu.

22. Dă cea mai mare atenție la tot ce ți se ivește în cale: faptă, părere, înțelesul unei vorbe. Suferi pe drept cuvânt acestea, fiindcă preferi să devii mâine un om bun, decât să fii încă de astăzi.

23. Înfăptuiesc ceva? Acest ceva îl îndeplinesc punându-l în legătură cu binele oamenilor. Mi se întâmplă ceva? Primesc evenimentul, raportându-l la zei și la izvorul tuturor lucrurilor, din care se deapănă toate evenimentele.

24. Întocmai așa cum îți apare în cadă, Când te îmbăiezi, ulei, transpirație, apă amestecată cu murdărie slinoasă, toate producându-ți dezgust, la fel se ivește orice parte din viață, orice obiect care-ți stă sub ochi.

25. Lucilla¹⁸⁴ a văzut murind pe Verus¹⁸⁵, apoi a pierit și Lucilla Secunda¹⁸⁶ a privit pe Maximus murind, apoi s-a stins și Secunda. Epitynchanus¹⁸⁷ a văzut murind pe Diotinus¹⁸⁸, apoi a dispărut și Epitynchanus. Antoninus a asistat la moartea Faustinei¹⁸⁹ a murit după aceea și Antoninus. În acest fel, toate se scurg. Celer¹⁹⁰ a fost martor la moartea lui Adrian, după aceea s-a stins și Celer. Unde sunt oare acești bărbați ageri, care scrutau viitorul sau se mândreau că-l scrutează? Sau cum au fost, de exemplu și acei bărbați cu minte ascuțită, Charax¹⁹¹, Demetrius Platonicianul¹⁹², Eudaimon¹⁹³ sau oricare deopotrivă cu ei. Toate sunt vremelnice și apuse de multă vreme. Unii dintre ei nu stârnesc nicio mică aducere aminte, alții au trecut în legendă, iar alții, în clipa de față, chiar din legende sunt șterși. În concluzie, adu-ți aminte că mărunta ta alcătuire, trebuie să se descompună, sau că neînsemnata-ți suflare se va stinge, ori că vei fi luat de aici și vei fi rânduit într-un loc de pe alte țărături.

26. Bucuria omului este să facă cele proprii firii omenești, iar firii

omenești îi sunt proprii: bunăvoința către cei care se trag din aceeași tulpină, disprețul pentru ispitele instinctelor, cercetarea atentă a unor reprezentări, deși par convingătoare, înțelegerea naturii universului și a tuturor evenimentelor survenite potrivit legilor sale.

27. Sunt trei feluri de relații pe care omul trebuie să le aibă în lume: cu învelișul de carne ce-i îmbracă sufletul, față de cauza de natură divină de unde decurge tot ce se întâmplă tuturor, cu cei cu care viețuiește împreună.

28. Suferința este sau un rău pentru trup și trupul n-are decât să arate deschis aceasta, sau un rău pentru suflet; dar sufletul are puterea să-și mențină seninătatea și liniștea proprie, să nu-și formeze părerea că suferința este un rău. Căci orice judecată, impuls, înclinație sau aversiune au rădăcina în noi înșine și niciun rău nu urcă până acolo.

29. Șterge din minte închipuirile, spunându-ți neconținut: stă în puterea mea acum, ca în acest suflet să nu fie nicio josnicie, nicio poftă, într-un cuvânt nicio pricină de tulburare și considerând ce fel de natură au toate, să mă folosesc de fiecare în raport cu valoarea sa. Adu-ți aminte de această însușire hărăzită ție de natură.

30. În senat ca și în orice convorbire vorbește deopotrivă, cu demnitate și măsură, limpede și simplu, folosește un fel de a vorbi sănătos.

31. Curtea lui Augustus, soția, fiica, urmașii, strămoșii, sora, Agrippa¹⁹⁴, rudele, prietenii apropiați, amicii lui intimi, Arius¹⁹⁵, Maecena¹⁹⁶, tămăduitorii, preoții, moartea a adus sfârșitul întregii curți. Mută-ți gândul apoi și la alte morți și nu numai la pieirea unui singur om, ci la stingerea unei întregi familii, de pildă, aceea a Pompeilor; amintește-ți apoi și acest fel de inscripții: „Cel din urmă din neamul său”. Cugetă apoi, cât de mult s-au zbatut înaintașii tuturor ca să-și lase un moștenitor. Și totuși, după toate acestea,

cineva a trebuit să fie cel din urmă, iată deci, cu asemenea prilej, cum se pricinuieste stingerea neamului întreg.

32. Viața trebuie rânduită, faptă cu faptă și dacă, atât cât este cu putință fiecare este potrivită cu menirea ei, să-ți fie de ajuns. Și nimeni nu poate să te împiedice ca fiecare faptă a ta să fie corespunzătoare menirii ei. Dar vei zice: „Se poate ivi vreo piedică din afară”. În calea unei fapte săvârșite cu respectarea dreptății, cu moderație și prudență, nicicând nu se poate ivi vreo piedică. Este posibil însă, ca în același chip, să fie frânată o altă activitate. Dar dacă rabzi obstacolul cu mulțumire, dacă plin de înțelepciune, cu dăruire, îți călăuzești efortul numai spre ceea ce este îngăduit, în locul celei zădărnice de piedica ivită, ți se va oferi prilejul altei activități, în deplină armonie cu rânduiala despre care este vorba.

33. Primește totul fără îngâmfare și fii gata să pierzi cu simplitate și ușurință.

34. Ai văzut cumva vreodată o mână tăiată ori un picior, sau capul despărțit de gât, zăcând aruncate undeva, departe de restul corpului? În același fel se arată omul, care, de câte ori îi stă în putere, nu este binevoitor față de ceea ce se petrece, se desprinde de evenimente, ori întreprinde ceva împotriva interesului obștesc. Astfel te-ai desprins într-o oarecare măsură și te-ai aruncat departe de unitatea armonioasă a lumii alcătuită potrivit naturii. Căci și tu crescuseși ca o parte a unei asemenea unități și acum te-ai îndepărtat desprinzându-te din întreg. Dar chiar într-un astfel de caz, ai la îndemână o altă înlesnire, fiindcă stă în puterea ta să refaci unitatea, să te reîntorci în întregul din care te-ai smuls. O astfel de înlesnire n-a dăruit divinitatea nici unei alte părți, ca odată despărțită și tăiată să revină iarăși în unitatea anterioară. Ai deci în vedere atenția și prețuirea binevoitoare a divinității față de om, din moment ce-i dă prilejul ca numai de el însuși să depindă, să nu se

despartă de ceea ce este universal, sau, dacă totuși s-a despărțit, să fie în stare să revină, să crească din nou împreună cu ansamblul, recăpătându-și calitatea de parte a întregului.

35. După cum fiecare dintre ființele raționale a primit de la natura universului, aproape toate însușirile pe care le are însăși natura rațională a lumii, tot astfel a primit și această aptitudine. Adică, în același chip în care natura universului transformă orice obstacol întâlnit în cale și înglobează în propriul său destin tot ce i se împotrivesc, făcându-l parte din ea însăși, orice ființă rațională, de asemenea, are puterea să transforme piedica ivită în drum, într-un material propriu, să o folosească potrivit cu năzuințele sale.

36. Să nu te zbuțiești, încercând să-ți reprezinți în ansamblu, întreaga-ți viață. Nu te chinui să măsoară cu gândul, fie ca aspect, fie ca număr, toate încercările care presupui că ți se pot întâmpla; ci, cu privire la fiecare din cele prezentate, întreabă-te cu cât mai multă obiectivitate: „Oare ce este greu de îndurat în această încercare? „Cu siguranță, vei roși de rușine că ți-ai îngăduit să ai o asemenea părere. Spune-ți apoi, în continuare, că nici viitorul și nici trecutul nu le copleșesc, ci totdeauna numai prezentul; și că însăși povara prezentului își mai micșorează greutatea, dacă îl vei reduce doar la dimensiunile proprii și dacă-ți vei demonstra rațiunea că nu este în stare să reziste unui asemenea eveniment.

37. Pantheia¹⁹⁷ și Pergamos¹⁹⁸ sunt îngropați cumva în apropiere de mormântul lui Verus? Sau, cumva. Chabrias¹⁹⁹ și Diotinus²⁰⁰ își au mormântul lângă Hadrian? Întrebarea pare caraghioasă. Dar, chiar dacă ar fi fost îngropați lângă mormântul acestora, ai mai fi putut ei să-și dea seama de aceasta? Ori, dacă și-ar fi dat seama, ar mai fi putut simți vreo bucurie? Ori, chiar dacă s-ar fi bucurat, ar fi scăpat cumva de moarte? Nu le fusese oare rânduit și lor, ca tuturor, de către economia destinului, mai întâi să îmbătrânească și după

scurgerea vremii, să moară? în consecință, ce-ar fi urmat să facă mai târziu Hadrian ori Verus, de vreme ce ei totuși au murit? Se vedește, doar, că totul este duhoare, țărână îmbibată cu sânge, vârată în piele ca într-un sac.

38. Dacă poți să deslușești lucrurile cu un ochi ager și pătrunzător, cum se spune²⁰¹, privește, deslușește-le și judecă apoi ca un filosof.

39. Eu nu sesizez în structura unei ființe raționale nicio virtute potrivnică spiritului de dreptate; disting însă o virtute ce se împotrivesc plăcerii: cumpătarea, stăpânirea de sine.

40. Dacă îndepărtezi din minte părerea care te împinge să socoti că ceva te mâhnește, vei fi tu însuți neabătut și în cea mai deplină siguranță. Ce înseamnă „tu însuți”? Rațiunea! Dar, eu nu sunt tot rațiune? Fie, dar tu nu lași rațiunea să se dezvolte nestingerită. Căci rațiunea însăși nu trebuie să-și pricinuiască tristețe, iar dacă o altă parte din tine suferă un rău, o asemenea părere să o țină numai pentru sine.

41. O piedică ivită în funcționarea organelor de simțuri, ori în calea mișcării este un rău pentru natura unui animal. Un obstacol pus în fața exercitării instinctelor, este, de asemenea, un rău pentru un animal. Deopotrivă, tot ce stingherește creșterea plantelor este un rău pentru specificul și dezvoltarea vegetației. În același chip, o piedică ivită în calea gândirii este un rău pentru natura ființei care gândește. Acum, aplică astfel de puncte de vedere, propriei tale ființe. Cumva te izbește o suferință, ori o plăcere. Lasă simțurile să le înregistreze și să le răspundă. Stă ceva de-a curmezișul dorințelor tale? Dacă dorești necondiționat și fără cumpătare, e un rău pentru tine ca ființă rațională. Dacă, însă, o înțelegi în mod obișnuit, potrivit cursului firesc al lucrurilor, n-o vei simți nici ca o vătămare, nici ca un obstacol. Căci, la drept vorbind, nimic altceva decât

inteligența rațională nu poate constitui o piedică pentru cele proprii inteligenței. Nu au atingere prin niciun raport cu inteligența, nici focul, nici oțelul săbiilor, nici tiranii, nici calomnia, într-un cuvânt, „de vreme ce a devenit o sferă, rămâne totdeauna o sferă”²⁰².

42. Nu este cu putință să mă mâhnesc, din moment ce, cu voia mea, nici pe altul n-am mâhnit vreodată.

43. Fiecare om are o anumită înclinație, un anumit motiv de bună dispoziție. Eu mă simt voios ori de câte ori îmi păstrez sănătoasă rațiunea conducătoare și cu astfel de predispoziție încât să nu respingă niciun om și nici vreuna din întâmplările care survin oamenilor, ci să privească și să primească totul cu voie bună, folosind fiecare împrejurare potrivit cu valoarea ei.

44. Vezi ca momentul de față să-ți asigure un folos. Cei ce urmăresc faima în fața posterității, nu au în vedere că și oamenii vremurilor viitoare au aceeași alcătuire și calitate ca și cei de azi, pe care acum îi consideră stingheritori și că și aceia sunt muritori. La urma urmei ce poate să însemne pentru tine vâlva acestora în jurul tău, ori părerea pe care ar avea-o despre tine.

45. Prinde-mă și aruncă-mă oriunde ți-e voia. Și acolo voi păstra partea divină din mine senină, liniștită, adică împăcată cu sine, atâta vreme cât simte și lucrează cele ce se cuvin alcătuirii sale proprii. Este oare îndestulătoare vreo cauză ca sufletul meu să devină nenorocit, inferior lui însuși, meschin, să se umilească, să implore ori să se zbuciume abătut și îngrozit? Ce vei putea găsi, oare, ea să merite toate acestea?

46. Nici unui om nu poate să i se întâmple ceva care să nu fie în deplină concordanță cu natura omenească; de asemenea, nici unui bou nu i se întâmplă nimic în afara celor care convin naturii sale, în același chip, nici viței de vie ceea ce nu-i este potrivit, nici pietrei ceea ce nu-i este specific. Prin urmare, dacă fiecăruia i se întâmplă

lucruri firești și potrivite cu natura, de ce ai murmura nemulțumit? Căci natura universală n-a hărăzit pentru tine nimic ce nu poate fi îndurat.

47. Dacă te întristezi din cauza unui lucru din afara voinței tale, de fapt nu aceasta te mâhnește ci părerea ta proprie asupra lui. Stă în puterea ta, chiar din acest moment, să ștergi cu desăvârșire o astfel de părere, iar dacă te întristează ceva din cele legate de dispoziția ta interioară, cine te oprește să modifici gândul care te-a călăuzit spre aceasta? De asemenea, dacă te mâhnește faptul că nu ai săvârșit un lucru care ți s-a părut rațional, de ce nu preferi să-ți îndeplinești decât să te mâhnești? Dar – vei spune – mi-a stat împotriva ceva mai puternic decât mine. În consecință, nu mai fi mâhnit, căci pricina pentru care nu l-ai făcut nu vine de la tine. Dar, viața nu are preț, dacă nu realizez un astfel de lucru. Atunci, ieși din viață, fără amărăciune, cu aceeași voie bună cu care moare cel ce a făcut acel lucru și totodată, iartă cu plăcere și bunăvoință pe cei ce ți-au stat împotriva.

48. Adu-ți aminte că rațiunea conducătoare devine de neînfrânt când se îndreaptă către sine, se mulțumește cu ea însăși și nu face nimic în dezacord cu sine, chiar dacă pare că se abține în mod irațional. Care este, deci, puterea ei, ori de câte ori omul elaborează o judecată bine chibzuită și acționează deliberat și cu prudență! Din această cauză gândirea descătușată de patimi devine o adevărată fortăreață și omul nu are în el însuși un loc mai întărit și mai sigur, în care dacă se refugiază, pentru restul zilelor sale rămâne de neînfrânt. Cel care n-a văzut acest refugiu este cu adevărat un neștiutor, iar cel care l-a văzut, dar nu s-a retras încă în el, este cu adevărat un nefericit.

49. Nu-ți spune niciodată mai multe, decât cele ce-ți sunt anunțate de către primele tale reprezentări. De pildă, ești informat

că un oarecare te vorbește de rău. Aceasta ți se anunță. N-ai fost avertizat că ai fost și vătămat. Văd că-mi este copilul bolnav. Văd. Nu văd însă că ar fi în primejdie. Așadar, mărginește-te la primele reprezentări, nu adăuga nimic dinlăuntrul tău și astfel nimic nu ți se va întâmpla. Sau, mai degrabă, adaugă faptul că ești un om care înțelege tot ce se petrec în univers.

50. Castravetele este amar? Aruncă-l! în drum sunt măcăcini? Ocolește-i! Este de ajuns. Nu mai adăuga întrebarea: „De ce s-au făcut acestea în lume? „Fiindcă vei fi luat în răs de către cei care studiază natura, după cum ai fi luat în răs de către un cizmar, sau de către un tâmplar, dacă le-ai aduce muștrări că vezi în atelierul lor, talaș, surcele, crâmpoie rămase de la cele alcătuite de ei. Și totuși aceștia au locuri unde să le arunce. Natura universului, însă nu are nimic în afară de sine: dar ceea ce poate fi minunat în meșteșugul naturii este faptul că, delimitându-se pe ea însăși, transformă pentru sine, tot ce are în ea, care părea distrus, învechit și nefolositor și că din acestea creează altele noi; astfel, ea nu se folosește de nicio substanță din afară și nici nu are nevoie de vreun loc în care să arunce ceea ce este mai vechi, mușcăit sau putred. Așadar, se mulțumește doar cu spațiul propriu, cu natura și cu propria ei iscusință.

51. A. Nu fii delăsător în treburile tale, nu fii certăreț și încurcat în discuții, nu rătăci cu închipuirile tale, nu te închide în tine, totodată însă nu te repezi prea febril, nici nu te lăsa prea mult prins de activitățile tale în cursul vieții.

51. B. Te omoară, îți sfâșie carnea în bucăți, te urmăresc cu defăimări și blesteme! Ce însemnătate pot să aibă acestea pentru posibilitatea pe care o are gândirea de a se păstra curată, rațională, cumpătată, dreaptă. De exemplu, dacă cineva, care stă lângă un izvor limpede și dulce, îl blestemă, acest izvor nu încetează să-și

arunce jerba-i de apă cristalină și chiar dacă ar arunca în apa lui nămol și murdărie, izvorul le împrăștie în grabă, le spală și nu-și tulbură nicidecum limpezimea. Așadar, tu cum vei avea oare în tine un izvor care să nu sece niciodată? Numai dacă vei veghea asupra libertății tale sufletești și vei fi în același timp, binevoitor simplu și demn.

52. Cel care nu știe ce este universul, nu știe nici în ce loc se află el însuși, iar cine nu știe pentru ce-a fost născut, nu știe nici cine este el însuși, nici ce este universul, iar cel care trece cu vederea una din acestea nu poate spune nici pentru ce s-a născut. Deci, cum ți se pare omul căruia îi place să respingă laudele celor care aplaudă și nu știu nici în ce loc se găsesc, nici cine sunt ei înșiși?

53. Vrei să fii lăudat de către un om care se blestemă de trei ori pe ceas? Vrei să plăci unui om care pe el însuși nu se aprobă? Și oare se place pe sine, acela care se căiește aproape pentru tot ceea ce face?

54. Nu respira numai din aerul aflat de jur împrejur, ci soarbe din inteligența universală înconjurătoare. Căci această putere a gândirii nu este răspândită și nu pătrunde, într-o măsură mai mică, în acela care poate s-o soarbă, decât în cel ce-l respiră.

55. Luat în general, viciul nu dăunează universului. Luat în parte, ca viciu al unuia singur, nu vatămă pe celălalt, ci reprezintă o primejdie adevărată numai pentru acela, căruia i s-a dat puțința să se depărteze de viciu îndată ce ar dori.

56. Voința semenului meu este pentru mine tot așa de indiferentă ca și aspirația sau corpul acestuia. Căci, dacă suntem născuți unul pentru celălalt într-o mare măsură, rațiunile noastre conducătoare au, fiecare, domeniul și autoritatea sa proprie; fiindcă altfel viciul semenului meu ar putea constitui pentru mine un rău, dar divinitatea n-a hotărât ca propria mea nefericire să fie provocată de un altul.

57. Soarele parcă se revarsă de sus și deși se răspândește pretutindeni, nu se risipește până la sleire. Căci, de fapt, această împrăștiere este o tensiune. De aceea și razele sale au fost numite extensiuni²⁰³, de la verbul grec care înseamnă a se extinde. Și cum s-ar putea explica ce este o rază? Dacă cineva ar privi lumina venită de la soare, care pătrunde într-o cameră întunecoasă, printr-o crăpătură îngustă, ar vedea că ea se propagă în linie dreaptă, că parcă se sprijină pe corpul solid ce-i întrerupe drumul, despărțind-o de aerul de dincolo, dar rămâne acolo, nici nu alunecă, nici nu cade. Așadar, în același fel, se impune să fie și răspândirea și difuzarea gândirii, ea nu este o scurgere și o sleire, ci o tensiune; prin urmare, nu trebuie să se nască o ciocnire violentă, năprasnică între ea și piedicile ivite în cale, nici să nu se prăbușească, ci să se statornicească și să lumineze pe cel care o primește. Cine nu se lasă călăuzit de gândire, se va lipsi de lumină²⁰⁴.

58. Cel care se teme de moarte este înspăimântat sau de pierderea în întregime a senzațiilor, sau de ivirea altora. Dar, dacă nu vor mai fi senzații, nici el nu va mai simți vreun rău, iar dacă va primi senzații diferite întrucâtva, va deveni el însuși o altă ființă și deci nu va înceta să viețuiască.

59. Oamenii sunt născuți unul pentru altul. În concluzie, ori fă-le educația, ori rabdă-i.

60. Săgeata se mișcă altfel decât gândirea, dar când își fixează atenția și se consacră unei cercetări, nu mai puțin decât săgeata, se mișcă cu repeziciune și în linie dreaptă, direct, spre scopul propus.

61. Înaintează cu agerime până la rațiunea conducătoare a fiecăruia și îngăduie să pătrundă în ființa ta, până la călăuza ta rațională.

CARTEA a IX-a

1. Cel care face o nedreptate este lipsit de pietate. Fiindcă, prin însușirile date lor de natura universului, ființele raționale sunt născute unele în folosul altora, astfel încât să se ajute reciproc, în raport cu valoarea fiecăreia și să nu se vatăme în niciun fel. Este deci limpede, că cel care calcă voința naturii universale, este lipsit de pietate față de cea mai veche dintre divinități. Și cel care minte arată lipsă de respect față de aceeași divinitate. Căci natura universului este natura tuturor celor care există, iar cele care sunt, se află în strânsă legătură cu cele care urmează să se ivească. Mai departe, această divinitate numește adevăr și ea constituie cauza primă a tuturor adevărilor. Cine minte cu voia lui, în măsura în care înșală, în aceeași măsură săvârșește o nedreptate. Cel care minte fără voia lui, în măsura în care se face potrivnic naturii universului și tulbură ordinea universală, devine un luptător împotriva acesteia. Și, cu natura universului se luptă acela care este împins spre cele potrivnice adevărului, chiar împotriva voinței lui; căci, din partea naturii universului, el a primit toate însușirile, de care însă, neținând seamă la vreme, acum nu mai este în stare să facă deosebire între minciună și adevăr. Și cel care urmărește plăcerile ca pe niște bunuri și fuge de dureri ca de niște rele, se arată, de asemenea, lipsit de pietate.

Căci, în mod necesar, cel ce face parte din acest soi de oameni, nemulțumit, cârtește deseori împotriva naturii comune, zicând că nu împarte cu o cumpănă dreaptă, în raport cu vrednicia, cele hărăzite bunilor și răilor, de vreme ce, foarte des, cei răi se bucură de plăceri și dobândesc toate lucrurile producătoare de plăcere, iar

cei buni sunt din toate părțile izbiți de suferințe sau de întâmplări care provoacă suferință. Mai departe și cel înspăimântat de suferințe, în unele prilejuri se va înspăimânta chiar și de cele ce se vor petrece în univers. În acel moment, chiar și un astfel de om vedește lipsă de pietate. De asemenea, în măsura în care nu se va opri de la săvârșirea unor nedreptăți, făptuiește o impietate și cel care urmărește cu ardoare plăcerile. Așadar, este o datorie față de toate cele pentru care natura arată un interes egal (căci dacă n-ar fi fost preocupată în aceeași măsură de foarte, nu le-ar fi creat) ca cine vrea să urmeze și să se adapteze naturii în chip desăvârșit, să aibă aceeași părere asupra tuturor evenimentelor și să le acorde un interes și o preocupare egală. În concluzie, cel care, însuși, nu arată deplină indiferență față de suferință și plăcere, față de moarte și viață, față de faimă și lipsa de faimă, întâmplări folosite de natură într-o măsură egală, e limpede că este tot atât de lipsit de pietate, iar eu spun că natura le acordă același interes, în loc să spun că se produc în mod egal și statornic, în virtutea unui impuls primar al Providenței, potrivit înlănțuirii tuturor evenimentelor precum și a acelor împrejurări adăugate fenomenelor originale. Ele se mișcă potrivit acestui plan, dintr-un străvechi început, către orânduirea de ansamblu a universului, cuprinzând în sine unele rațiuni ale celor ce se vor ivi, determinând cât mai riguros cu putința puterile germinatoare ale realităților primare, ale transformărilor și ale urmărilor acestora, așa cum vor fi.

2. Este firesc ca omul cu adevărat generos să plece dintre oameni, fără să fi simțit gustul minciunii, al oricărui fel de fățarnicie, fără să fi cunoscut desfătarea desfrâului sau fumul amăgitor al mândriei, a-ți da suflarea cea din urmă, sătul până la dezgust de toate cele pomenite, înseamnă o a doua plutire pe apele destinului²⁰⁵. Sau dinainte ai ținut să te statornicești lângă viciu și experiența ta de

viață nu te convinge să fugi de molimă. Căci distragerea puterii de gândire este o molimă cu mult mai grea decât orice schimbare sau infectare a învelișului de aer răspândit împrejur. Fiindcă aceasta este o molimă a animalelor ca animale, iar cealaltă este o molimă a oamenilor, ca exemplare ale umanității.

3. Nu disprețul moartea, ci primește-o cu mulțumire, întrucât și ea este unul din evenimentele dorite de natură. Căci, după cum, a fi adolescent, a îmbătrâni, a crește, a fi în plină vigoare, a-ți da dinții, tuleiele din barbă, a zămisli, a fi însărcinată, a naște, a avea păr cărunt și toate celelalte asemenea lor, sunt niște activități ale naturii, pe care le aduc etapele diferite ale vieții tale, la fel și moartea, risipirea ființei tale, reprezintă un act firesc. De aceea, de vreme ce raționează, o trăsătură proprie omului este să se comporte față de moarte, fără o aversiune violentă și fără să o disprețuiască, ci, dimpotrivă să o aștepte ca pe un fapt natural. Și, după cum aștepti ca fătul să iasă din pânțelele femeii tale, tot astfel fii gata să întâmpini ceasul când sufletul tău va fi smuls din învelișul său de carne. Și dacă mai vrei o povață obișnuită, ce-ți va merge la inimă și te va face, în cel mai înalt grad, să te acomodezi cu ideea morții, înseamnă să întreprinzi o cercetare amănunțită a lucrurilor de care urmează să fii despărțit, precum și a felurilor obiceiuri ale acelor de către care sufletul tău nu va mai fi multă vreme neliniștit. Fără îndoială, că va trebui să fii cât mai puțin pornit împotriva lor, mai mult, ai obligația să le porți de grijă și să-i suporti cu amabilitate îngăduitoare, aducându-ți aminte, în același timp, că nu vei fi despărțit de oameni eu aceleași principii cu tine. Căci acesta ar fi singurul motiv, ce ar putea să se împotrivescă și să te determine să rămâi în viață, dacă totuși ar fi vreunul: dacă ți-ar fi fost hărăzit să viețuiești împreună cu oameni care și-au însușit aceleași principii ca și tine. Acum însă, vezi cât este de mare oboseala iscată de

dezbinarea între cei care trăiesc împreună, încât ajungi ca să zici: „De-ai veni mai degrabă, o moarte, ca nu cumva să mă uit pe mine însumi!”

4. Cine greșește, greșește împotriva lui însuși, acela care face o nedreptate se nedreptățește pe sine, deoarece devine rău.

5. Adeseori săvârșește o nedreptate și cel care nu îndeplinește un anumit lucru, nu numai cel care face ceva.

6. Este de ajuns să ai în clipa de față o părere sigură, întemeiată pe înțelegere, să desfășori activitatea prezentă în interesul tuturor, să ai în prezent dispoziția de a primi cu mulțumire orice eveniment provocat de o cauză din afară.

7. Alungă închipuirea, stăpânește-ți impulsurile, înăbușă dorințele, păstrează-ți rațiunea conducătoare stăpână pe ea însăși.

8. Unul este sufletul hărăzit ființelor iraționale și altul sufletul inteligent destinat ființelor raționale, după cum unul este pământul pentru toate cele pământeste, una lumina pe care o vedem și unul aerul pe care-l respirăm, pentru tot ce este însuflețit și cu vedere.

9. Toate cu o parte comună între ele se străduiesc să se apropie de cele cu origine asemănătoare. Ceea ce este pământesc se apleacă spre pământ, tot ce reprezintă lichid se prelinge într-o scurgere comună; același lucru se petrece și cu ceea ce aparține aerianului, astfel încât este nevoie de forță ca să le împiedice să se apropie. Focul urcă spre înalt, din cauza focului elementar. Și tot ce constituie foc aici pe pământ este atât de dornic să ardă împreună cu focul elementar, încât orice material puțin mai uscat se aprinde cu ușurință, fiindcă are în el mai puține elemente care ar putea împiedica aprinderea. Ca urmare și ceea ce reprezintă o parte dintr-o natură inteligentă comună, năzuiește să se apropie de cele ce sunt de aceeași origine, cu aceeași râvnă sau chiar cu mai multă. Căci cu cât ceva se simte superior față de celelalte lucruri, cu atât este mai

pregătit să se unească și să se contopească cu cel de origine comună. Fără îndoială că și printre viețuitoarele fără rațiune, degrabă s-au încheșat, roiuri de albine, turme de oi, cirezi de vite, cârduri de păsări, creșterea puilor și diferite chipuri de iubiri. Pentru că aveau suflete în ele și le îndemna râvna să viețuiască împreună într-un grad mai înalt, așa cum nu se întâmplă între plante, nici între arbori, nici între stânci. Între ființele raționale astfel s-au alcătuit comunități politice, prietenii, legături de apropiere, înțelegeri, iar în timp de război, tratatele și armistițiile. De asemenea, printre ființele raționale superioare există o unitate, deși într-un anumit fel sunt separate, așa cum este, de pildă, între astre. În același fel și năzuința aceasta către superior poate stârni atracția între ele, chiar, dacă sunt despărțite. Privește ce se petrece, însă, în acest moment. Căci, acum, numai ființele inteligente au uitat înțelegerea mutuală și atracția reciprocă una față de cealaltă, precum și puterea de a se scurge împreună spre același liman, care nu se mai vede. Dar, deși ele fug una de cealaltă, rămân totuși în alcătuirea de ansamblu, deoarece îi stăpânește forța naturii. Tu însuși vei vedea ceea ce spun, dacă vei observa cu atenție. Căci cu mai multă ușurință vei găsi un lucru pământesc lipsit de legătura cu alt lucru pământesc, decât un om despărțit definitiv de alt om.

10. Și omul și divinitatea și universul poartă fiecare rodul său. Fiecare îl poartă în anotimpurile potrivite, iar, dacă, obișnuința folosește în mod firesc termenul cu privire la viața de vie și la plantele de același fel, aceasta nu înseamnă nimic. Rațiunea își poartă rodul său și în interesul social și pentru sine însăși. Și din ea se nasc celelalte roade, de același fel cu rațiunea.

11. Dacă se poate, îndrumează-l; dacă nu se poate, amintește-ți că bunăvoința ți-a fost dată tocmai pentru acest scop; căci zeii înșiși sunt binevoitori cu oamenii de felul acesta. În unele cazuri, chiar îi

ajută pentru păstrarea sănătății, pentru dobândirea bogăției, a gloriei. Astfel, deci, sunt zeii: buni și îndatoritori; stă în puterea ta să fii la fel, dacă nu stă în puterea ta, spune, atunci, cine te împiedică.

12. Străduiește-te, dar nu ca un rob trudnic, nici ca unul care urmărește să fie compătimit sau admirat, ci dimpotrivă dorește-ți numai un singur lucru: și când te miști și desfășori o activitate și când întrerupi, pentru odihnă, orice întreprinzi fă așa cum socotește că trebuie să acționeze rațiunea unei ființe politice.

13. Astăzi am scăpat din toate cele ce-mi creau dificultăți. Ba, mai mult chiar, am înlăturat tot ce-mi provoca greutate, căci tot ce era stânjenitor nu era în afara mea ci în propriul meu fel de a gândi, adică înlăuntrul meu.

14. Toate lucrurile sunt obișnuite, fiind cunoscute prin experiență, sunt pieritoare ca timp și grosolane în ceea ce privește materialul. Așadar, toate, acum, au rămas la fel ca pe vremea acelora pe care i-am îngropat de mult.

15. Lucrurile stau înaintea ușilor ființei raționale, așa cum sunt în ele înșile, fără să cunoască nimic despre ele, fără să se dezvăluie în vreun fel²⁰⁶. Prin urmare, cine ne dezvăluie ceva cu privire la ele? Nimeni altcineva decât rațiunea conducătoare.

16. Pentru o ființă socială și politică, răul și binele nu constau în senzațiile încercate ci în forța ei de acțiune²⁰⁷ după cum nici virtutea sau viciul unei astfel de ființe nu constau în ceea ce simte ci în tăria cu care acționează.

17. Piatra aruncată în sus nu simte niciun rău când cade din nou spre pământ, după cum niciun bine când este înălțată atât de sus.

18. Pătrunde până la rațiunea conducătoare a oamenilor și vei vedea ce fel de judecători te înspăimântă și mai ales ce fel de judecători sunt asupra lor înșiși.

19. Totul se află într-o continuă transformare și consumare

permanentă, tu însuși ești în continuă schimbare, într-un anumit fel, mergi spre distrugere și întregul univers este dus în acest flux împreună cu tine.

20. Greșeala altuia trebuie părăsită acolo unde a fost săvârșită.

21. Sfârșitul unei activități, încetarea năzuințelor sau a părerilor, deci un anumit fel de moarte, nu au nimic rău în ele. Acum, îndreaptă-ți atenția asupra diferitelor vârste ale vieții: de exemplu, asupra copilăriei, adolescenței, tinereții, sau bătrâneții. Căci și această trecere dintr-o etapă în alta constituie un fel de moarte. Ori, este ceva înfricoșător într-o astfel de trecere? Mergi mai departe și fixează atenția asupra zilelor petrecute după sfatul bunicului, a celor trăite sub povățuirea mamei, amintește-ți apoi perioada în care ai viețuit sub îndrumarea tatălui și după ce-ți vei revărsa atenția asupra multor altoi-variații, transformări, încetări a unor stări, întreabă-te: „Sunt oare acestea, ceva înspăimântător? „Vei înțelege astfel că nici încetarea sau transformarea întregii vieți nu au în sine nimic vătămător, nimic înfricoșător.

22. Grăbește apoi pașii ghidului și cercetează propria ta rațiune conducătoare, pe aceea a universului și pe cea a unui om oarecare. Pe a ta ca să dobândești și să-ți menții o judecată dreaptă, cinstită. Pe aceea a universului pentru ca să-ți dai seama din ce întreg ești o parte. Pe aceea a unui om oarecare ca să înțelegi dacă faptele lui au ca temei neștiința sau știința și totodată pentru ca să ai în vedere că ai aceeași origină cu el.

23. După cum tu însuși ești o parte care întregește un sistem politic și social, tot astfel fiecare acțiune a ta trebuie să tindă să fie un element ce întregește viața politică și socială. Așadar, dacă vreuna din acțiunile tale nu vor avea raport, fie imediat fie îndepărtat, cu acest scop al interesului comun, va fi o acțiune care va pricinui zbuциumul întregii tale vieți, provocându-i o adevărată

spărtură și de asemenea, îți va răpi posibilitatea, ție și vieții tale, de a fi unitară; ea va deveni o înfruntare și o abatere, întocmai cum, în adunarea poporului, cel care acționează după capul lui, devine un element potrivnic armoniei sociale.

24. Pretutindeni nunii copilărești, jocuri²⁰⁸ de copii, sărmâne respirații care înalță cadavre²⁰⁹: pentru ca evocarea casei morților să izbească cu și mai multă limpezime²¹⁰.

25. Întoarce-te acum și cercetează forța activă și creatoare a elementului cauzal și după ce ai mărginit efectele. Sale în cadrul elementului material, observă-l în continuare cu atenție; mărginește apoi timpul, ca durată, cât îi este dat, de la natură acestuia, ca să reziste în forma sa caracteristică²¹¹.

26. Ai îndurat mii de nenorociri, fiindcă nu te-ai mulțumit cu rațiunea ta conducătoare care făcea treburile pentru care a fost alcătuită. Destul însă, cu toate acestea.

27. De câte ori un altul te critică sau te urăște sau alții rostesc răspicat anume cuvinte împotriva ta, mergi imediat către măruntele lor suflete, pătrunde adânc înlăuntrul lor și vezi ce fel de oameni sunt. Vei vedea că nu e necesar să te zbuțumi pentru ca aceștia să aibă neapărat vreo părere despre tine. Trebuie să fii binevoitor față de ei, totuși, căci potrivit cu legea naturii sunt niște prieteni. Chiar și zeii le dau ajutor pe toate căile, prin vise, prin oracole, pentru a-i face să dobândească acele lucruri pentru care depun interes.

28. Acestea sunt mișcările, ciclice ale universului, în sus, în jos, din vecinicie către vecinicie. Și fie că inteligența universală dă impuls fiecăruia și dacă acesta este adevărul, primește și tu însuți impulsul ei, fie că este un impuls primar, dat odată pentru totdeauna, după care se mișcă toate celelalte ca o urmare²¹² firească, fiecare într-un anumit fel. Căci într-un sens, toate sunt atomi, elemente care nu se mai pot împărți. În cele din urmă, dacă există

divinitate, toate merg bine, iar dacă totul se petrece la voia întâmplării, tu nu te lăsa cârmuit de hazard²¹⁴. Chiar din această clipă, pământul va acoperi toate ale noastre; după aceea el însuși se va transforma, apoi și acestea se vor transforma până-n vecinicie, apoi altele, iarăși și iarăși până la infinit. Cine cugetă la această frământată învolburare de transformări succesive și alternări și la iuțea cu care se petrec va simți un dispreț adânc pentru tot ce este muritor.

29. Cauza universală este un torent; pe toate le târăște cu sine. Cât sunt de vremelnice și fără valoare aceste dezbateri politice, care, după cum s-ar părea, rezolvă într-un chip înțelept, afacerile omenești; curat o învălmășeală de țipari! Omule, oare ce ai de făcut? Fă, ceea ce în această clipă îți pretinde natura. Pune-te în mișcare și nu-ți întoarce privirea de jur împrejur, ca să vezi dacă te observă cineva. Nu spera să instaurezi Republica lui Platon, ci, dimpotrivă, fii mulțumit dacă cel mai mic lucru progresează și consideră că chiar dobândirea acestui rezultat nu este ceva neînsemnat. Căci cine oare schimbă principiile acestor oameni? Și în afară de schimbarea principiilor ce altceva rămâne decât sclavia unor oameni care se vaită deși se prefac că sunt convinși. Pregătește-te acum și vorbește-mi despre Alexandru, despre Filip, despre Demetrius din Phaleron²¹³²¹⁴. Se va vedea dacă aceștia au știut ce dorește natura comună și dacă s-au călăuzit pe ei înșiși potrivit cu voința acesteia; iar dacă au făcut-o numai pe eroii de tragedie, nimeni nu m-a condamnat să-i imit. Opera filosofiei este simplă, modestă și conștiincioasă, nimeni să nu mă împingă spre semeață fanfaronadă.

30. Privește ca de pe o înălțime aceste nenumărate mulțimi omenești, miile de serbări religioase, călătoriile pe mare de pretutindeni, pe vreme de furtună năprasnică sau pe timp liniștit, ai după aceea în vedere felurimea acestor ființe care au venit pe lume,

trăiesc împreună, se sfârșesc laolaltă. Cugetă, de asemenea, asupra vieții din vremurile străvechi, asupra vieții ce va fi trăită de cei care vin după tine, sau asupra traiului, de acum, printre națiunile barbare. Cugetă, deopotrivă câți nu cunosc nici măcar numele tău, câți îl vor uita cu repeziciune, câți din cei care poate acum te laudă, sunt gata să terfelească; vezi, așadar, cum nici amintirea, nici faima, nici altceva de felul acesta nu merită prețuire.

31. O liniște netulburată a sufletului în ceea ce privește întâmplările pricinuite de o cauză din afară. Spirit de echitate și justiție în cele ce sunt săvârșite, ca urmare a unei pricini izvorâtă din tine însuși; ceea ce înseamnă că năzuința și fapta trebuie să se înscrie în aceasta finalitate: activități desfășurate în interesul societății, căci acestea sunt pentru tine potrivite cu natura.

32. Poți face să dispară multe deșertăciuni tulburătoare pentru tine, de vreme ce toate își au izvorul în părerile tale; în felul acesta, îți vei deschide un câmp întins și liber pentru ca să poți cuprinde cu puterea ta de înțelegere și cunoaștere întregul univers, pentru a contempla, sub toate aspectele, nemărginirea timpului veșnic, ca să poți concepe fulgerătoarea transformare a fiecărui lucru, parte cu parte, pentru a vedea cât este de scurtă distanța în naștere și dezagregare, o genune de veacuri înaintea nașterii și după dezagregarea în elemente, de asemenea, același abis al timpului nesfârșit.

33. Toate câte le vezi, degrabă se vor fărâmița în țărână, iar acei care vor fi martori ai acestei fărâmițări la fel de grabnic vor pieri ei înșiși. Și astfel vor fi deopotrivă cel care a murit la cea mai înaintată vârstă a bătrâneții cu cel care a avut o moarte prea timpurie.

34. Ce fel de rațiune conducătoare au acei oameni, pentru ce fel de lucruri s-au străduit, căror țeluri și-au dăruit dragostea și prețuirea lor? Presupune ca poți privi dezgolate sârmanele lor

suflete. Cât de mare le este îngâmfarea când li se pare că vatămă pe cineva bârfind, sau ca sunt folositori lăudând²¹⁵.

35. Pierderea nu este nimic altceva decât transformare. Datorită acestei transformări se bucură natura universului, potrivit cu voința căreia toate lucrurile, produse de la începutul veacurilor în același chip, precum și celelalte care se vor naște în același fel, până-n veșnicie, au fost bine făcute. Așadar, de ce spui că toate lucrurile au fost și vor fi rele, că niciun fel de putere nu s-a găsit între atâția zei, care să fie în stare să îndrepte aceste stări de lucruri în vreun fel și că universul a fost condamnat să fie copleșit de nenorociri neîntrerupte?

36. Descompunerea materiei de temelie din fiecare lucru, da apă, pulbere, oscioare, murdărie! Sau iarăși, făcând o comparație, stâncile de marmură sunt ca niște ghebe învârtoșate ale pământului; aurul, argintul sunt depuneri sedimentare, veșmintele niște fire de lână: și purpura e sânge și țoale celelalte sunt asemenea, iar sărmana ta răsufflare este un alt element de același fel, deoarece prin transformare, se schimbă dintr-unele într-altele neconținut.

37. Destul cu această viață nenorocită, cu murmurul ei cântitor, cu șiretlicuri de maimuță. Ce te frământă? Ce-ți pare neobișnuit din toate acestea? Ce te scoate din fire? Cumva elementul cauzal activ? Privește-! Ori poate temelia materială? Privește-o și pe aceasta; în afara lor nu există nimic iar față de zei, fii mai sincer, mai virtuos, măcar din clipa de față. Trei ani, dacă vei fi avut în vedere acest lucru sau timp de o sută de ani, este același lucru.

38. Dacă cineva a păcătuit, răul este acolo, în el însuși. Totuși, poate n-a greșit.

39. Ori tot ceea ce se petrece provine, ca dintr-un corp unic dintr-o singură sursă inteligentă și atunci partea nu trebuie să stea împotriva unor evenimente, în interesul întregului, ori totul este

format din atomi și atunci întregul univers nu e nimic altceva decât confuzie și dezagregare. Atunci, pentru ce te frământă? Spune-i călăuzei tale interioare care este rațiunea? ai murit, ai pierit, ai devenit fiară sălbatică, te-ai schimbat într-un comediant ipocrit, ai devenit animal de turmă și paști asemenea acestuia.

40. Fie că zeii nu au nicio putere, fie că au totuși, aceasta este întrebarea. Dacă nu au, atunci de ce ridici altare, aduci jertfe și te rogi? iar dacă zeii au putere, de ce nu crezi că e mai bine să te rogi lor, ca să-ți dăruiască puterea, de a nu te mai îngrozi lucrurile care te înspăimântă acum, să nu mai râvnești lucrurile pe care le dorești acum, să nu te mai întristeze cele ce acum îți pricinuesc mâhnire, căci este cu adevărat mai de preț decât să te rogi să se petreacă sau să nu se petreacă vreunul din evenimentele care survin. Fiindcă, oricum, dacă zeii prin acțiunile lor, pot să vină în ajutorul oamenilor, ei pot să ne dea ajutor și pentru atingerea unor asemenea scopuri. Dar, poate cândva, vei avea de gând să spui: „Zeii au făcut ca acestea să fie în puterea mea”. De ce nu cauți atunci să te folosești numai de ceea ce stă în tăria ta, cu inițiativa unui om liber, în loc să te frământă umilit ca un sclav, din cauza celor care nu se află în forța ta și-ți pricinuesc o povară? Și apoi, în cele din urmă, cine ți-a spus oare că zeii nu-și unesc puterea lor cu oamenii, chiar și pentru acele lucruri care se găsesc în tăria noastră? începe așadar să-l rogi întâi privitor la acestea și vei vedea. De pildă, unul se roagă așa: „Cum aş putea să mă culc cu această femeie? „Tu însă să te rogi numai astfel: „Cum să fac să nu râvnesc să mă culc cu această femeie Altul se roagă astfel: „Cum să scap de acest om nesuferit? „Tu însă, fă-ți doar această rugăciune: „De n-aş avea nevoie să mă lipsesc de acesta.” Se roagă cineva: „De nu mi-aş pierde copilăşul! „Tu însă; înalță doar această rugăciune: „De nu m-aş teme că-l pierd! într-un cuvânt în acest fel îndreaptă rugăciunile tale spre zei și vezi după

aceea ce se petrece²¹⁶.

41. Epicur spune așa: „în timpul bolii, discuțiile mele nu s-au învârtit în jurul suferințelor acestui corp sărman, nici n-am flecărit, spune tot el mai departe, față de cei care veneau să mă vadă, ceva de felul acesta, ci, împreună cu ei, am dus la bun sfârșit punctele de vedere principale privind științele naturii, dezbătând mai ales următoarea întrebare: „Cum poate să rămână netulburată inteligența, cât timp este într-o biată bucată de carne omenească și este afectată de frământările acesteia, cum poate să-și păstreze bunul specific sieși, gândirea? Și, spunea tot el, nici medicilor nu le-am dat ocazie să se mândrească, de parcă ar fi făcut cine știe ce, ci viața se scurgea bună și cinstită”²¹⁷. În această privință, deci, urmează-l exemplul, fie în timp de boală, dacă te îmbolnăvești cumva, fie în orice altă împrejurare a vieții. Căci este o convingere comună pentru toate școlile filosofice să nu te îndepărtezi de principiile filosofiei în nicio împrejurare și prin urmare, niciodată și să nu flecărești cu oamenii simpli nedepriși încă bine cu natura și cu legile ei, precum și datorია de a fi atent numai la ceea ce făptuiești acum și la mijlocul prin care vei făptui.

42. Ori de câte ori ești izbit în față de obraznicia cuiva, întreabă-te îndată: „E cu putință ca să nu fie obraznici în univers? „Nu e cu putință! Ca urmare, nu pretinde ceva imposibil. Căci și cel în cauză este unul dintre obraznicii pe care de voie de nevoie îi rabdă universul. Acest fel de a gândi să-l ai și față de cel viclean, de cel lipsit de bună-credință, precum și față de orice altfel de păcătos, în același timp, adu-ți aminte că e cu neputință să nu se ivească și aceste feluri de oameni, fiindcă așa vei fi mai binevoitor față de fiecare dintre ei. Este deopotrivă de folositor să gândești cu repeziciune cu ce virtute anume a înzestrat natura pe om împotriva acelei greșeli. Căci natura a dăruit ca leac față de cel neștiutor

blândețea și o altfel de putere, față de o altfel de greșeală. Într-un cuvânt, ție îți este dat să instruiști pe cel care rătăcește drumul. Căci orice om când greșește se înșală asupra scopului propus și astfel se abate din cale. Și la urma urmei, oare prin ce te vatămă greșeala? îndată vei descoperi că niciunul dintre cei ce ți-au pricinuit supărare n-a izbutit să facă totuși vreo greșeală datorită căreia inteligența ta e pe punctul să-și piardă calitățile. Ceea ce e rău pentru tine și prin urmare, vătămător își are temeiul în judecățile tale. Căci ce este rău sau nefiresc dacă un om lipsit de educație face cele potrivite cu unul lipsit de educație? Bagă de seamă să nu fie mai degrabă nevoie să te învinovățești că nu te-ai așteptat ca un astfel de om să greșească așa cum s-a întâmplat. Căci tu aveai mijloace dăruite de rațiune ca să presupui că este cu puțință ca un anumit fel de om să facă o eroare într-un anume mod și totuși, fiindcă ai uitat un asemenea gând te-ai mirat, dacă a greșit. Și mai cu seamă, ori de câte ori te plângi împotriva unuia fără bună-credință sau a unui nerecunoscător, întoarce-te cât mai cercetător asupra ta însuși. Căci în mod vădit e greșeala ta, dacă ai avut încredere că un om cu o asemenea înclinație este în stare să respecte buna-credință, sau dacă, făcându-i o înlesnire, nu ai dus-o la capăt cu toată inima, nici în așa fel încât să gândești nemijlocit că numai din însăși fapta urmează să culegi roadele. Ce mai dorești, de vreme ce ai făcut bine unui om? Nu ești mulțumit că ai realizat ceva potrivit cu propria ta natură, pretinzi cumva vreo răsplată? Ar fi ca și cum ochiul ar cere ceva în schimb fiindcă vede sau picioarele fiindcă pășesc? Căci, după cum acestea au fost făcute având menirea lor, fiecare împlinindu-și lucrarea potrivit cu structura lor particulară și săvârșesc ceea ce le este propriu, tot astfel și omul, ori de câte ori face bine sau ceva folositor în vreun fel treburilor de interes public, a făptuit un lucru pentru care a fost alcătuit,

păstrându-și în acest chip însăși firea lui de om.

CARTEA a X-a

1. O, suflete, oare vei fi tu vreodată, bun simplu întreg și unitar, dezgolit, mai dezvăluit privirilor, decât corpul care te cuprinde de jur împrejur? Oare vei încerca tu cândva predispoziția spre dragoste, înclinația spre duioșie? Vei fi tu vreodată complet plin, fără să-ți lipsească nimic, să regreti ceva, fără să râvnești nimic nici din cele însuflețite, nici din cele neînsuflețite, care să-ți servească pentru domolirea poftii de desfătare? Nu vei simți nicidecum nevoia prelungirii timpului ce ți-a fost dat să trăiești, pentru a te înfrupta mai mult din plăceri, nici a vreunui loc, a unei regiuni, a unui aer mai bun de respirat, sau a unei mai bune înțelegeri între oameni? Și iarăși întreb, când te vei mulțumi oare cu situația ta din clipa prezentă? Oare te vei bucura vreodată fericit, de tot ceea ce vezi acum împrejur, sau te vei convinge că toate îți sunt la îndemână că-ți merg bine, că prin voia zeilor ai totul în preajma ta, că toate cele plăcute acestora sunt bune și câte vor dăruia ei, pentru izbăvirea acestei ființe desăvârșite²¹⁸, bună, frumoasă și dreaptă, care zămislește și păstrează împreună toate, care conține și cuprinde în sine totul, absorbind tot ce e sortit dezagregării în vederea zămislirii unor corpuri noi, asemănătoare celorlalte? Vei fi tu în stare să conviețuiești într-o societate cu zeii și cu oamenii, fără să cârtești împotriva lor și fără a fi învinuit de ei?

2. Observă ce-ți cere natura, ca și cum ai fi cârmuit numai de către aceasta²¹⁹! îndeplinește-le și adaptează-te lor, dacă astfel nu este înjosită firea ta ca ființă. Observă, în continuare ce-ți cere, ca ființă, natura și adaptează-te tuturor acestor cerințe, dacă firea ta, ca ființă rațională nu se înjosește. Și apare de-a dreptul firesc că o ființă

rațională este și una politică și sociabilă. Dacă folosești aceste reguli, nu te mai preocupa de nimic altceva.

3. Tot ceea ce se petrece se întâmplă în așa fel încât, prin alcătuirea ta naturală, fie că le poți îndura, fie că nu. Deci, dacă ce ți se ivește poate fi îndurat de către natura ta de om, nu mai murmura, ci suportă-le așa cum îți îngăduie însușirile tale proprii. Dacă evenimentele petrecute sunt de o asemenea factură încât nu pot fi îndurate de către puterile tale naturale, nici atunci nu fii nemulțumit, fiindcă și acestea, sleindu-ți forțele, ele înșile se consumă. Amintește-ți, de asemenea, că, prin structura naturală, poți să înduri tot ce după opinia ta socotești suportabil, potrivit cu impresia că ceea ce faci este folositor pentru tine și că așa se cuvine.

4. Dacă cineva se abate din drum, învață-l cu bună voință și blândețe și arată-i că se află pe o cale greșită, iar dacă nu izbutești, învinuiește-te numai pe tine însuși sau măcar atât.

5. Tot ceea ce ți se întâmplă a fost pregătit pentru tine încă din vecinicie, o strânsă înlănțuire a cauzelor a urzit încă din infinitul timpului întreaga ta existență precum și evenimentele din cursul acesteia.

6. Fie că privim universul ca pe-o îngrămădire de atomi fie că-l înțelegem asemenea unei naturi, trebuie să fie statornicit de la bun început că eu sunt o parte a acestui univers cârmuit de natură; în al doilea rând, că într-un anumit fel, am legături foarte strânse cu părțile de aceeași origine. Așadar, dacă-mi amintesc aceasta, nu mă va nemulțumi nimic din cele hărăzite mie din univers, din moment ce reprezintă o parte a universului iar ceea ce folosește întregului nu poate fi vătămător acesteia. Pe de altă parte, universul nu are în sine nimic care să nu-i fie folositor. Aceasta este o trăsătură comună tuturor ființe lor, iar natura universului are în plus puterea de a nu produce ceva vătămător pentru sine, constrânsă de o cauză din

afară. În concluzie, potrivit cu această mențiune că și eu sunt o parte dintr-un asemenea univers, totdeauna voi fi mulțumit de ce se petrece, iar în măsura în care mă simt foarte apropiat de ființele cu aceeași origine, este firesc să nu întreprind nimic în afara interesului public; mai mult chiar, voi avea în vedere pe toți de origine identică și plămadă cu mine, îmi voi îndrepta fiecare năzuință a mea spre ceea ce este util pentru comunitate și mă voi îndepărta de tot ceea ce îi este potrivnic. Săvârșind până la sfârșit acestea, în mod necesar viața va avea un curs fericit și îmbelșugat, după cum ai putut observa că are o desfășurare fericită viața cetățeanului care pășește înainte făptuind acțiuni folositoare concetățenilor săi și care primește cu plăcere tot ce i-a fost hărăzit de către cetate²²⁰.

7. Este o necesitate pentru părțile universului, adică pentru cele care, prin natură, sunt cuprinse în univers, să fie nimicite. Cuvântul nimicire trebuie înțeles cu semnificația că ele se transforma unele în altele; dar dacă, prin natură, aceasta este și rău și necesar pentru părți, universul n-ar fi cărmuit în bune condiții, de vreme ce părțile înclină să se transforme unele în altele, din moment ce au fost alcătuite, înainte de orice, pentru a fi nimicite. Aceasta ar însemna, fie că natura și-a propus să facă râu părților cuprinse în sine însăși, lăsându-le cu atâta ușurință pradă răului, determinându-le să acționeze astfel din necesitate, fie că anumite fapte se petrec în afara puterii de cunoaștere a naturii. Amândouă aceste ipoteze nu pot să convingă, iar dacă cineva, lăsând la o parte natura, ca principiu eficient, privitor la aceste transformări, ar socoti că ele sunt firești, ar fi vrednic de râs, ca, în timp ce transformarea părților universului îi apare ca naturală, în același timp se minunează sau își arată nemulțumirea ca în fața vreunui eveniment petrecut împotriva regulilor naturii!... Și aceasta cu atât mai mult cu cât dezagregarea înseamnă o eliberare a părților din care a fost alcătuit fiecare. Căci

reprezintă fie o împrăștiere a părților din care a fost alcătuit, fie o transformare, o întoarcere a ceea ce este tare spre pământ, a ceea ce este volatil, deci a sufletului, către atmosferă. Astfel, acele părți sunt reintegrate de către rațiunea universului, fie consumându-le prin foc, la intervale de timp determinate, fie reîmprospătându-l printr-o succesiune de transformări fără sfârșit²²¹. Nu trebuie să-ți închipui cumva, că ceea ce este solid sau volatil se afla în corpuri încă de la prima lor zămislire. Căci toate au început cursul dezvoltării de Curând, de ieri sau de alaltăieri, din alimente și din aerul pe care-l inspiră. Așadar, se transformă ceea ce au primit între timp, nu ceea ce a adus mama pe lume. Presupune, de asemenea, că prin aceste elemente se desăvârșește legătura ta strânsă cu însușirea specifică; ceea ce, de altfel, după cum socotesc eu, nu este potrivit la cele susținute până acum²²².

8. După ce ți-ai statornicit aceste nume²²³: bun, modest, neprefăcut sincer, prudent, binevoitor, mărinimos, ai grijă cu toată atenția ca nu cumva să le dezici vreodată, iar dacă vreodată vei fi despuiat totuși de aceste nume caută degrabă să te întorci către ele, ca să le recapeți din nou. În același timp, însă trebuie să-ți aduci aminte că denumirea de „prudent”, vrea să însemne pentru tine, oprirea atentă și cercetarea amănunțită a fiecărei probleme, cu obligația de a nu fi neglijent; că termenul „binevoitor” semnifică primirea cu voie bună a celor hărăzite de către natura comună; că termenul „măreție sufletească” reprezintă ridicarea părții inteligente deasupra frământărilor, fie plăcute, fie aspre, ale cărnii, a preocupărilor pentru o mărunță reputație, deasupra morții și deasupra tuturor, oricât de multe sunt, de felul acestora. Ca urmare, dacă te vei menține la nivelul acestor nume, fără să râvnești ca ele să-ți fie acordate de către alții, vei fi altul și vei pași către o viață diferită. Căci a rămâne încă, așa cum ai fost până acum,

pângărit și sfâșiat într-un asemenea fel de trai. Înseamnă a arăta o nemăsurată grosolănie și un atașament prea mare pentru viață, înseamnă a fi asemeni celor ce luptă cu fiarele în arenele de circ, care, pe jumătate sfâșiați, mânjiți de sânge și acoperiți de răni, imploră să fie cruțați până a doua zi, deși, în aceeași stare vor fi dați pradă acelorași gheare și colți. Așadar, ridică-te la nivelul acestor nume și dacă te poți păstra stăpânul lor, menține-te și vei trăi simțind o asemenea liniște ca și cum ai fi fost strămutat în insulele fericiților²²⁴. Iar dacă simți că te prăbușești, că ai ajuns la capătul puterilor, îndreaptă-te cu îndrăzneală către un colțișor oarecare, unde să devii din nou stăpânul tău, sau pleacă din viață cu totul, fără nici o mânie, cu simplitate, liber și cu modestie, făcând în viață măcar aceasta în mod desăvârșit, că o părăsești în felul acesta. Și ceea ce îți va ajuta. În cel mai înalt, grad, ca să păstrezi în minte aceste nume, este obișnuința de a-ți aduce totdeauna aminte de zei și mai cu seamă de faptul că zeii nu doresc să fie lingușiți ci au în primul rând dorința ca toate ființele raționale să li asemene; că ei vor ca fiecare să-și îndeplinească menirea și după cum rostul smochinului este să facă roade pe potriva lui, a câinelui să împlinească cele firești, a albinei să facă munca potrivită, a omului este să săvârșească ceea ce este propriu firii omenești.

9. Reprezentarea unui mim²²⁵, războiul, groaza, amortizarea, trudnica sclavie²²⁶, vor șterge, zi după zi, din sufletul tău, toate sfintele principii, pe care ți le-ai imaginat, fără să le sprijini pe temeinica observare a naturii și le părăsești acum. Așadar, este o datorie să privești și să săvârșești toate treburile, astfel încât, în același timp, ducând la bun sfârșit cele pretinse de împrejurări, să rămână activă puterea ta de cercetare și studiu, iar datorită cunoașterii științifice a fiecărui obiect să-ți păstrezi o încredere continuă, care să nu fie zărită, dar nici să nu rămână ascunsă²²⁷.

Când vei încerca oare bucuria că ești un om simplu? Când vei prețui, cu adevărat, măreția pe care ți-o dă demnitatea? Când vei gusta mulțumirea produsă de cunoașterea atentă a fiecărui obiect, adică ce este fiecare obiect în substanța sa, ce loc anume are în univers, cât i-a fost dat de natură să dăinuiască, de asemenea, care sunt părțile alcătuitoare, de către cine poate să fie stăpânit, în puterea cui stă să dăruiască aceste lucruri și cine e în stare să le îndepărteze?

10. Un păianjen se mândrește că a vânat o muscă, un om că a prins un sărman iepure, un altul că a reușit să pescuiască o biată zglăvoacă, un altul că a vânat un porc mistreț, altul fiindcă vânează urși, iar altul Sarmați²²⁸. Dacă le-ai cerceta în amănunțime felul de a gândi nu i-ai socoti pe toți aceștia niște tâlhari?

11. Caută să-ți însușești o metodă de cercetare, pentru observa cu ajutorul acesteia, felul în care lucrurile se transformă unele în altele, pune-o în aplicare fără întreruperi și deprinde-te cu un ager exercițiu al minții asupra acestui aspect al vieții²²⁹, căci nimic altceva nu este în stare să producă o atât de desăvârșită, măreție a sufletului. S-a despuiat de veșmântul său corporal cel care a înțeles că va trebui să părăsească toate acestea și să plece dintre oameni, încredințându-se în întregime, în ceea ce privește acțiunile sale, spiritului de dreptate, iar pentru toate celelalte evenimente, naturii universului. Ca urmare, ceea ce se va spune sau se va gândi cu privire la el, ori ceea ce se va întreprinde împotriva lui, nu vor putea nici măcar pătrunde în gândirea sa, deoarece ei se va mulțumi cu aceste două lucruri: să îndeplinească în spiritul dreptății toate acțiunile sale prezente și să iubească ceea ce îi este hărăzit în clipa de față, din urzelile destinului. El lasă deoparte truda, strădaniile și nu-și mai dorește nimic altceva decât să pășească pe o cale dreaptă cu ajutorul legii și să urmeze zeilor care pășesc drept.

12. De ce oare este nevoie de nesiguranță și bănuială, devreme ce-ți este cu putință să observi ce se cuvine să faci: iar dacă dintr-o privire ai zărit. Înaintează cu voie bună pe drumul acesta, fără să te abați, fără să te întorci; iar dacă nu zărești drumul, oprește-te și folosește-te de indicațiile celor mai buni sfătuitori, iar dacă ți se împotrivesc alte obstacole, pășește înainte totuși, potrivit cu mijloacele pe care le ai în momentul de față și în mod rațional, păstrând ceea ce-ți apare ca drept. Atingerea acestui scop este pentru tine cel mai mare bun, iar neatingerea lui pentru tine înseamnă prăbușirea. Cel care urmează totdeauna îndrumările rațiunii este în același timp calm și vioi, senin și statornic.

13. De îndată ce te trezești din somn, întreabă-te dacă va aduce ceva deosebit pentru tine faptul că cele drepte și bune sunt săvârșite de un altul. Nu va prezenta nicio importanță. Oare, ai uitat că aceștia care se umflă în pene, fiindcă laudă și critică pe alții, sunt aceeași oameni trufași când dorm și mănâncă? Ai uitat ce fac, de ce se feresc, ce urmăresc cu tot dinadinsul, ce-și însușesc pe furiș, ce răpesc cu forța și nu folosind mâinile și picioarele, ci cu ajutorul părții celei mai prețioase din ei, aceea care dă naștere, oricând vrea cineva, bunei-credințe, cumpătării, adevărului, regii și unui geniu bun²³⁰.

14. Omul bine educat și conștiincios spune naturii, cea care dă și reprimește totul în sine: „Dă ceea ce voiești și primește înapoi tot ce dorești”. Și spune aceasta nu cu îndrăzneală sfidătoare, ci dimpotrivă, numai cu supunere și cu gânduri bune față de natură.

15. Scurt este puținul ce-ți rămâne de trăit din viață. Trăiește, deci, ca și cum ai fi într-un munte. Că te afli aici sau acolo²³¹, nu este nicio deosebire, de vreme ce pretutindeni în univers, omul este ca într-o cetate. Lasă oamenii să vină, să vadă, să recunoască în tine pe unul care trăiește cu adevărat potrivit regulilor naturii, iar dacă nu

pot să-l suporte, mai degrabă să-l omoare, căci e mai bine decât, să trăiască așa cum vor ei.

16. La urma urmei, nu trebuie să se discute prea mult despre cum trebuie să se comporte cineva ca să devină un om de bine, ci doar să devină un astfel de om.

17. Fă-ți o imagine a întregii veșnicii a timpului, la fel a substanței, apoi, în ansamblul ei și dă-ți seama că, în parte, toate par asemenea unei smochine față de proporțiile nemărginite ale substanței, iar privite din punctul de vedere al timpului, par o răsucire de sfredel.

18. Observă și examinează cu rigurozitate fiecare dintre obiectele ce-ți vin în față, vei înțelege că se află deja în curs de dezagregare și de transformare, că este ca și putred și în curs de descompunere și în plus că oricare din acestea a fost făcut de natură spre a fi din nou nimic și transformat.

19. Încearcă să-ți închipui cum sunt, acești oameni când mănâncă, sau dorm, când se înmulțesc, ori elimină resturile de mâncare sau în alte activități. Închipuie-ți apoi ce fel de oameni sunt când își dau aere de bărbăți, se sumețesc, sunt dificili de suportat, sau își atribuie importanță datorită unui rang superior. Imaginează-ți, în continuare, pe lângă câți s-au umilit cu slugărnicie, cu puțin timp înainte, datorită căror scopuri și în ce fel de situații voi fi după puțină vreme.

20. Ceea ce oferă fiecăruia natura universului folosește fiecăruia și, de asemenea. În momentul când natura i-l oferă.

21. Pământului îi place ploaia sublimului văzduh²³² iar universul întreg preferă să facă ceea ce este rânduit să se săvârșească; voi spune așadar universului că voința mea este aceeași cu a lui, că iubesc împreună cu el ceea ce-i place lui. Nu este oare același lucru ca și cum am spune uneori că universul este obișnuit²³³ ca totul să se

facă.

22. Ori trăiești aici, în locul în care te găsești și acum ești deja deprins, ori te-ai retras undeva în altă parte, în afară și aceasta a fost dorința ta, ori mori și astfel menirea ta este îndeplinită. În afara acestor alternative nu există alta. În concluzie, nu-ți pierde seninătatea și curajul.

23. Să-ți fie limpede că și acest loc este asemeni unui ogor retras de la țară. Tot așa de limpede să-ți fie că așa cum există aici toate, sunt și pentru cei de pe vârful unui munte și pentru cei de pe țărmul mării ori de unde vrei. Și astfel vei găsi adevărate cuvintele lui Platon la fel cum sus pe munte prin stihii și-ar mulge turma de rumeștoare, în mijlocul unui țarc²³⁴.

24. Ce este pentru mine, în clipa de față, călăuza mea interioară rațiunea? În ce fel o folosesc eu în acest moment? În vederea cărui scop îmi servește în clipa de față rațiunea mea călăuzitoare? Nu cumva acum, este ea lipsită de chibzuință? Nu s-a dezlipit oare sau nu s-a abătut de la viața socială? Nu este amestecată cumva și atât de mult contopită cu sârmanul meu înveliș de carne, încât se zbuiciumă împreună cu el, luând parte la frământările lui?

25. Acela care se îndepărtează de stăpânul său este un fugar și un dezertor. Deoarece stăpânul nostru reprezintă legea, cel care înfrânge legea este un dezertor și un fugar. Este deopotrivă un dezertor și acela care se mâhnește, se mânie, se teme sau nu acceptă să se fi întâmplat cândva, în clipa prezentă sau în viitor, vreun eveniment din cele. Rânduie de cărmuitoarea universului, adică de lege. Împărțind tuturor evenimentele prin care trebuie să treacă. Ca urmare și cine se arată nemulțumit, se mânie sau se sperie este un dezertor de la datoria sa.

26. După ce-a împrăștiat în mitră sămânța, tatăl se retrage, o altă cauză preia sămânța, lucrând asupra ei, desăvârșește restul și astfel

se zămislește copilul. O astfel de floare, dintr-o asemenea sămânță! După aceea, în continuare, copilul înghite prin gâtlej hrana, din nou o alta cauză intervine, ca element formal, asimilează această hrană, îndeplinește celelalte acțiuni și se produc organele de simțuri, impulsuri, instinctele, într-un cuvânt viața, puterea și toate celelalte capacități ale omului, atât de multe și de variate. Așadar, să contemplăm toate câte se ivesc sub formă de efecte, într-o taină desăvârșită, căutând să întrezărim forța care le dă naștere, întocmai cum zărim puterea ce înalță sau doboară totul: chiar dacă n-o vedem cu ajutorul ochilor, totuși nu mai puțin lămurit.

27. Ar trebui să ai în vedere ca toate întâmplările s-au petrecut altădată întocmai cum se desfășoară acum, mai departe, ar trebui să cugeți ca și de acum înainte urmează să se producă în același fel. Adu-ți, de asemenea, în centrul atenției toate dramele și scenele pe de-a întregul asemănătoare celor de acum, cunoscute fie prin experiența de viață proprie, fie din istorisii foarte vechi: de pilda, toată curtea lui Hadrian, toată curtea lui Antoninus, întreaga curte și suită a lui Filip, Alexandru, Cressus, căci și atunci toate se desfășurau ca și acum, numai ca personajele erau altele.

28. Ține seama că omul când se întristează datorita evenimentelor pe care le întâmpina, arătându-se nemulțumit, învrăjbit cu propria lui soarta, este la fel cu un purcel hărăzit sacrificiului care se zbate și guița; la fel e și acela, care atunci când e bolnav, întins în patul sau în singurătate și tăcere se deplânge și neputința de care suntem îngrădiți. Gândește-te că numai ființei raționale i-a fost dat sa se supună de buna voie celor ce survin, iar, a se supune e o necesitate categorica pentru toți.

29. Zăbovește asupra fiecăreia dintre acțiunile săvârșite, examinează-le una cate una, luate în parte, apoi întreabă-te dacă moartea este înfricoșătoare, fiindcă te lipsește de ele.

30. Când te lovești de eroarea cuiva, reculege-te imediat, întoarce-te asupra ta și adu-ți aminte, cum chiar și tu ai greșit mereu asemănător. De pildă, faptul că ai socotit argintul drept un bun, sau plăcerile simțurilor, sau mărunta glorie și altele multe, fiecare după chipul sau. Căci, dacă totdeauna îți vei propune asemenea preocupări, vei uita cu repeziciune mânia, mai ales dacă adaugi și remarcă: este constrâns, ce mai poate să facă? Ori, dacă-ți sta în putință, îndepărtează de lângă el, tot ceea ce-l constrânge.

31. Dacă reflectezi asupra lui Satyrion²³⁵ închipuie-ți un socratic: fie pe Eutyches, fie pe Hymenos, dacă gândești asupra lui Euphrates imaginează-ți pe Eutycheon sau pe Silvanus; dacă rechemi în gându-ți pe Alkiphronos închipuie-ți pe Tropaiophoros²³⁶. Considerând pe Xenophon gândește la Criton²³⁷ sau la Severus; și, privindu-te, imaginează-ți unul dintre împărați. Astfel, pentru fiecare imaginează-ți pe cineva asemănător. Apoi, pune-ți întrebarea: acum, oare unde sunt aceștia? Nicăieri și pretutindeni. Vei trage astfel concluzia că totdeauna cele omenești sunt fum și nimicnicie, mai cu seamă dacă ai să-ți amintești că ceea ce s-a transformat odată, nu va mai exista în nemărginită scurgere a vremii. Așadar, de ce tinzi mai mult decât îți indică drumul tău? De ce nu-ți este de ajuns că poți duce până la capăt scurta durată a existenței după rânduiala convenită? De ce materie și de ce principii vrei să-ți eliberezi gândirea? Până la urmă, ce altceva sunt toate acestea, decât niște exerciții ale rațiunii care a cercetat cu ingeniozitate, în modul cel mai riguros și potrivit cunoașterii naturii lor, toate cele ce se petrec în viață? Perseverează, deci, până îți însușești acest fel de a gândi, întocmai cum un stomac viguros asimilează toate alimentele, după cum focul schimbă în văpaie și luminează tot ce se aruncă în el.

32. Să nu aibă nimeni motiv ca să spună despre tine, cu dreptate,

că nu ești modest și simplu sau că nu ești bun. Dimpotrivă, fă să rămână de minciună oricine va presupune ceva neplăcut despre tine, fiindcă totul se găsește în tăria ta. Căci cine oare poate să te împiedice să fii bun sau modest și simplu? Tu singur ești cel care hotărăște, mai degrabă să nu mai viețuiască decât să nu aibă asemenea însușiri. Fiindcă nici rațiunea chiar nu te îndeamnă să mai trăiești, dacă nu ești un astfel de om.

33. Ce este oare vrednic de făcut sau de spus, pentru o cât mai sănătoasă trăire, față de substanța materială a vieții noastre, adică față de diferitele sale împrejurări? De altfel orice ar fi, ție îți stă în putere să faci sau să spui, prin urmare, nu căuta un pretext că ești împiedicat de ceva. Nu înceta să te vaiti, mai înainte de a simți că ceea ce este viața molatică și senzuală pentru cei care gustă plăcerile simțurilor, reprezintă pentru tine obligația de a face în orice împrejurare ivită, toate cele potrivite și naturale firii omenești. Trebuie, deci, să fie privite ca niște adevărate plăceri toate faptele ce pot fi îndeplinite conform cu propria natură omenească. Și aceasta stă în puterea omului, totdeauna și pretutindeni. De altminteri, nu-i este dat cilindrului să-și facă întotdeauna propria-i mișcare, nici apei, nici focului, nici altora câte sunt cârmuite de natură sau de un suflet fără rațiune, căci se ivesc piedici și obstacole numeroase. Gândirea însă ca și rațiunea pot să pășească croindu-și drum prin orice greutate iscată în cale, corespunzător alcătuirii lor naturale și propriei lor voie. În consecință, pune-ți totdeauna în fața ochilor ușurința cu care rațiunea pătrunde prin toate împrejurările, întocmai cum focul se înalță, piatra cade și cilindrul se mișcă în planul său înclinat și nu mai râvni nimic în plus. Că celelalte obstacole, fie că se ridică în calea trupului hărăzit morții, fie că (în afară de cele pricinuite de păreri sau de îngăduința rațiunii însăși) nu nimicesc ființa rațională și nici nu-i fac vreun rău, în niciun fel. Și

o dovadă că nu vatămă este că ele pot fi îndurate fără ca omul să devină mai rău. Căci între toate celelalte ființe organizate, oricine suferă vreun rău, devine mai rău, prin însuși faptul că a suportat acel rău. În cazul omului însă, fiindcă trebuie neapărat spus, omul devine mai bun și mai vrednic de laudă, în momentul în care folosește bine greutățile ivite în cale. Într-un cuvânt, adu-ți aminte că nimic nu lezează cetățeanul născut cetățean, dacă nu prejudiciază cetății, că nu păgubește cetatea, ceea ce nu atinge legea, ori niciuna din aceste pretinse nenorociri, nu dăunează legii – și, fără îndoială, ceea ce nu vatămă legea, nu vatămă nici cetatea, nici pe cetățean.

34. Pentru cine se însuflețește de adevăratele învățături și cuvântul cel mai scurt și cel mai obișnuit este de ajuns ca să-i aducă aminte să se lipsească de mâhnire și de spaimă, de exemplu: „Vântul împrăștie pe pământ frunzele... tot astfel și generațiile oamenilor”²³⁸. Sărmane frunze, asta este seminția ta. Sărmane frunze și aclamațiile vrednice de crezare, ca și cei ce te laudă în mod sincer; sărmane frunze, de asemenea și ceea ce ți se aruncă și ți se pune pe seama-ți din partea vrăjmașilor sau învinuirile și ironiile făcute în taină. Și în același fel, sărmane frunze sunt cele care vor duce faima peste generații, căci toate acestea „sunt plăsmuite de anotimpul primăverii”²³⁹, după care vântul le doboară și le risipește, iar pădurea dă naștere la altele în locul lor. Așadar, vremelnicia este comună tuturor. Tu însă te ferește de ele sau le urmărește cu stăruință pe toate, de parc-ar fi veșnice. Mai este încă puțin, însă și vei închide ochii, iar pe cel care te-a purtat către groapă, un altul îndată îl va boci și pe acesta.

35. Ochiul sănătos trebuie să vadă toate lucrurile care pot fi privite și să nu spună: „Aș vrea să le văd numai pe cele verzi”, fiindcă aceasta este o lipsă caracteristică bolnavilor de ochi. Căci un organ sănătos al auzului sau un simț sănătos al mirosului, trebuie să

fie deschise să primească tot ceea ce poate fi auzit și mirosit. La fel, un stomac bun, trebuie să aibă, în mod statornic, aceeași acțiune, asupra tuturor alimentelor, întocmai cum are moara asupra celor hotărâte pentru măcinat. Prin urmare, o gândire sănătoasă trebuie să fie pregătită să înțeleagă toate evenimentele. Deci, gândirea care-și va spune: „Scăpați pe urmașii mei”, sau „lăudați-mă, orice-aș face”, este asemenea ochilor dornici după culoarea verde sau dinților care caută numai ceea ce este fraged.

36. Niciun om nu este fericit până într-atâta, încât să nu aibă lângă el, chiar și în clipa când trage să moară, câțiva care, totuși, primesc nefericita întâmplare²⁴⁰ cu bucurie, iar când unii vor spune „a fost un om bun și înțelept”, tot se va găsi baremi unul și în ultimul moment, care va spune despre cel mort: „în sfârșit vom răsufla ușurați că am scăpat de acest pedagog cicălit”, sau „deși nu se purta aspru cu noi simțeam cu toate astea că în taină ne condamnă”. Cam acestea se spun despre omul virtuos. Multe sunt pricinile pentru care cineva ar vrea să scape degrabă de noi. Păstrează, deci, pentru totdeauna în minte această convingere și în clipa când tragi să mori, îți vei da mai ușurat ultima suflare, zicând: „Plec dintr-o asemenea viață”, unde înșiși prietenii mei, aceia pentru care m-am zbatut și m-am luptat atâta, pentru care am înălțat atâtea rugăciuni și mi-am făcut atâtea griji, doresc să mă îndepărtez, nădăjduind că, cu acest prilej, vor avea vreo înlesnire. Prin urmare, la ce bun s-ar strădui cineva ca să petreacă, aici pe pământ, un timp mai îndelungat? Cu toate acestea, dintr-un astfel de motiv, nu te arăta mai puțin binevoitor față de ei, ci păstrează-ți neschimbată firea ta obișnuită, fii afectuos, grijuliu, binevoitor, nu trebuie să mori ca unul ce se zbate să se întoarcă iarăși în această viață, ci să ai o moarte frumoasă, prin care spiritul se desparte liniștit de trup, în acest fel trebuie să părăsești lumea, ca și cum pleci

de lângă aceștia într-o vacanță. Într-adevăr, natura te-a legat și te-a făcut una cu acești oameni, dar acum tot ea este cea care te dezleagă. Mă las, deci, desprins ca din mijlocul unor prieteni, nu înverșunându-mă împotriva morții și fără nicio urmă de violență. Căci este și aceasta un eveniment dintre acelea care se petrec potrivit cu legile naturii.

37. Pe cât îți stă în putere, fă-ți obiceiul ca sa te întrebi, față de orice acțiune săvârșită de cineva: „Către ce scop își călăuzește el această acțiune? „Și totdeauna începe cu tine, deci, în primul rând cercetează-te cu minuțiozitate.

38. Adu-ți aminte că ceea ce-ți mișcă firul vieții și te aruncă dintr-o pasiune în alta este imaginația din lăuntrul tău. Ea provoacă elocința, ea singură face să se iște părerile și fiindcă trebuie să se spună, cârmuiește pe om însuși. Tu însă nu trebuie să te simți contopit cu acest înveliș, care înconjoară ca o crustă, nici cu feluritele organisme plăsmuite în jurul lui. Ele sunt ca niște unelte, cu singura deosebire că apar legate de tine printr-o conexiune organică. De altminteri, în afară de cauza care le mișcă și Le cârmuiește, aceste părți nu au o utilitate mai mare pentru om, decât are suveica pentru țesătoare, pana pentru scriitor, sau biciul pentru căruțaș.

CARTEA a XI-a

1. Înșușirile specifice ale unui suflet rațional sunt: se autoanalizează, se modifică cu ușurință, se autodetermină așa cum voiește, își culege roadele (căci roadele plantelor și produsele asemănătoare ale animalelor sunt culese de alții.) și oricare ar fi termenul hotărât vieții sale, el își îndeplinește scopul său propriu. Căci nu este la fel ca la un dans, la o piesă de teatru, sau la vreo altă activitate asemănătoare, rămasă nedesăvârșită, dacă ceva, o întrerupe, ci, dimpotrivă, oricând i s-ar întâmplă sfârșitul, în fiecare parte a vieții sale sufletul rațional își îndeplinește planul propus, din plin și fără deficiențe, astfel încât, să poată spune: „Eu mi-am îndepărtat toate grijile mele.” Mai mult, ci călătorește în jurul întregului univers și al vidului ce-l înconjoară, cutreiera cu gândul configurația sa, iar cu mintea năzuiește spre veșnicia fără de margini. Mai departe, o ființă rațională cuprinde cu înțelegerea sa renașterea periodică a universului o cercetează sub toate fețele sale și mai ales, înțelege că cei care vor veni după noi nu vor vedea nimic nou, după cum viețuitorii dinaintea noastră n-au văzut ceva deosebit; ci dimpotrivă, într-un anumit sens, un om în vârsta de patruzeci de ani, dacă are un dram de minte, a văzut trecutul precum și viitorul, în virtutea unor simple analogii. O alta caracteristică a sufletului rațional este și dragostea pentru vecinii săi, adevărul, modestia, pudoarea precum și aceea că nu respectă, în adevăratul înțeles al cuvântului, pe nimeni mai mult decât pe sine însuși, ceea ce constituie tot o cerință a legii universale. În acest fel, o judecată cu adevărat dreaptă nu se deosebește prin absolut nimic de rațiunea justiției.

2. Cu siguranță vei gusta mai puțin o melodie chiar fermecătoare, un dans sau o demonstrație de gimnastică, Când vei descompune aria cea armonioasă, în sunetele care o alcătuiesc și când te vei întreba asupra fiecăruia, dacă este în stare să-ți subjuge sufletul; vei renunța, de rușine, la părerea avută înainte; apoi, vei proceda la fel și cu dansul, analizându-l în raport cu fiecare mișcare, vei face apoi același lucru cu o demonstrație de gimnastică, într-un cuvânt, amintește-ți că, în afară de virtute și de cele care aparțin și se raportează la virtute, în toate celelalte, trebuie să pătrunzi, analitic, parte cu parte, ca să ajungi astfel, printr-o cercetare riguroasă să le disprețuiești. Folosește apoi această metodă, asupra întregii vieți²⁴¹.

3. Ce fel de suflet este acela pregătit, chiar dacă din acest moment ar trebui să fie dezlegat de trup, sau să se stingă, sau să se risipească, sau să-și continue existența! Înțeleg această pregătire însă, astfel încât să plece din viața, în urma unei deliberări proprii, nu pur și simplu dintr-o rezistență încăpățânată, așa cum fac creștinii, ci din motivare rațională cu o demnitate gravă, ca să convingă și pe altul, dar fără să facă pe tragedianul²⁴².

4. Am îndeplinit ceva în interesul societății? Deci mi-am făcut un serviciu! Să ai în gând întotdeauna aceasta și nu înceta niciodată să faci asemenea lucru.

5. Care este rezultatul înțelepciunii tale? Sa fii bun. Și cum se ajunge, în chip desăvârșit, la acest scop, decât studiind principiile fundamentale, atât cele referitoare la natura universului, cât și la propria structura și alcătuire a omului.

6. Mai întâi tragediile au adus în scena învățăminte din istoria omenirii arătând că aceste evenimente s-au pe trecut potrivit unei ordini naturale, că nimeni nu trebuie să se tulbure din cauza acestor întâmplări, Când se petrec pe scena mai mare a lumii, de vreme ce, au fost fermecați de ele, Când se desfășurau pe scena unui teatru. Se

poate observa deci, că era necesar ca ele să aibă un asemenea deznodământ și că a trebuit să le suporte chiar cei care au strigat: „Oh. Cithaeron^{243!} „Se spun, de către poeții tragici, unele adevăruri de cel mai mare folos, spre exemplu, mai ales acesta: „Dacă eu și copiii suntem neglijați de către zei și această neglijența are o cauză rațională”, sau „nu trebuie să-ți faci sânge rău din cauza evenimentelor”, sau iarăși „seceră viața întocmai ca pe un spic copt de grâu”²⁴⁴, și cât de multe adevăruri de acest fel. După tragedie, a fost adusă pe scenă comedia veche, care a adoptat o mai mare libertate de exprimare, în scopuri educative și care datorită sincerității de afirmare a lucrurilor, a dat, nu fără un real folos, multe lecții de modestie oamenilor. Pentru un scop de același fel, Diogene²⁴⁵, chiar, a luat din vechea comedie această caracteristică. Reflectează apoi ce și-a propus comedia mijlocie, după cea veche și în cele din urmă, pentru ce i-a succedat și aceleia, noua comedie, care, după scurtă vreme, a alunecat spre o ingenioasă imitație a moravurilor. Că s-au spus unele adevăruri folositoare și de către aceștia, nu contestă nimeni; dar întreaga activitate creatoare a acestor poeți și dramaturgi, către ce scop oare și-a orientat privirea?

7. Cât de limpede apare, că nu este o altă situație de temelie a vieții, mai convenabilă, într-un asemenea chip meditației filosofice decât cea în care trăiești acum!

8. Nu se poate tăia o mlădiță dintre crengile cu care se învecinează, fără să fi fost desprinsă din tot arborele. La fel și omul, separat de un altul, de fapt, s-a prăbușit din întreg ansamblul vieții sociale. Pe câtă vreme, însă mlădiță este tăiată de altcineva, omul singur, se rupe de lângă vecinul său, fiindcă-l urăște și-l respinge. Nu-și dă seama însă, că în același timp, s-a desprins din ansamblul sistemului social și politic. Mai este însă acest dar al lui Zeus, cel care a conceput și sistematizat viața socială și anume, faptul că ne

este cu putință ca din nou să creștem împreună cu cei învecinați, să redevenim iarăși o parte care completează și desăvârșește universul. Dar dacă se produce prea des, această izolare determină serioase dificultăți celui care o separă, în calea reintegrării și restabilirii în unitate. Căci, după cum spun grădinarii, nu este deloc asemănătoare mlădița, care dintru început crește împreună cu trunchiul arborelui, continuând să trăiască și să respire prin acesta, cu acea mlădiță, care, odată tăiată este altoită din nou, în arbore. La fel și omul va crește împreună, va fi una cu tulpina dar nu-l va mai străbate totuși, nealterată, seva aceleiași afinități.

9. După cum, atunci când înaintezi pe un drum ce urmează îndrumările rațiunii, acei care îți stau împotriva nu te pot abate de la o activitate sănătoasă, tot astfel să nu poată împuțina în inima ta, bunăvoința față de ei. Tu deci, din contra, păstrează-ți deopotrivă aceste două atitudini, adică nu numai judecată și activitate echilibrată și statornică, ci chiar amabilitate față de aceia care își propun să-ți pună piedici ori te tulbură în vreun alt chip. Căci a le provoca neplăceri și dificultăți este o slăbiciune, după cum tot o slăbiciune înseamnă a te lăsa abătut de la treburi sau a îndepărta ceea ce îți produce groază. Căci deopotrivă dezertează și-și părăsesc ponturile, atât acela care se lasă înfricoșat, cât și înstrăinatul de cel care prin natură îi este de același neam și prieten.

10. Nicio fire nu este mai prejos decât arta, de vreme ce artele imită realitatea care reprezintă lucrarea naturii. Dacă acesta este un adevăr, cu atât mai mult natura, mai desăvârșită decât toate și mai cuprinzătoare deoarece le înglobează pe toate, n-ar putea să fie lipsită de iscusința artistică. Ori, întrucât în vederea realizării unor valori superioare, artele creează și lucrări de valoare mai mică, de bună seamă că și natura comună poate face la fel. Aici își are originea justiția și spiritul de dreptate, iar din aceasta virtute își trag

izvorul toate celelalte. Dar justiția însăși și tot ceea ce este drept nu vor fi păstrate cu strictețe, dacă ne preocupăm prea mult de lucrurile de mijloc, dacă suntem ușor de înșelat, pripiti sau nestatornici²⁴⁶.

11. Dacă lucrurile din pricina cărora te frământă, fie că le urmărești cu zel, fie că încerci să scapi de ele, nu vin către tine, trebuie, într-o oarecare măsură, să te în drepti tu către ele. Scutește-ți deci părerea de vreo tulburare datorită lor, fiindcă îndată și ele vor rămâne încremenite, iar tu nu vei mai fi văzut, nici urmărindu-le cu stăruință, nici căutând să scapi de ele.

12. Sfera sufletului își păstrează mereu aceeași formă, deci asemenea sieși, Când nu năzuiește la nimic, nu se repliază contractându-se înlăuntrul său, nu se risipește și nici nu se constrânge în sine însuși, ci strălucește datorită unei lumini, cu ajutorul căreia întrezărește totdeauna adevărul, în toate lucrurile precum și în interiorul său²⁴⁷.

13. Oare, mă va disprețul cineva? îl privește. Eu însă, voi avea în vedere să nu fiu găsit vrednic de dispreț, nici datorită celor ce fac, nici datorită celor ce spun. Mă va urî, oare, cineva? îl privește. Eu, însă, voi rămâne binevoitor și blând față de toți și voi fi gata oricând să-i arăt, chiar aceluia care mă urăște, că este în greșeală: dar aceasta n-o voi face într-un mod jignitor, nici ca și cum aș vrea să demonstrez că abia-l suport, ci cu o atitudine plină de noblețe și de bună-credință, întocmai ca, odinioară, acel Focion²⁴⁸, dacă și sentimentele acestuia nu erau și niște ironii plătuite. Căci sentimentele de acest fel e necesar să se afle în adâncurile inimii, iar omul trebuie privit de către zei, ca unul care nu se arată cuprins de o statornică mânie, nici ca unul care se vaită pretutindeni pentru suferințele sale. Care este pentru tine răul dacă faci totul propriu firii tale, dacă primești cu liniște, acum, ceea ce convine naturii

universului, tu ființa omenească a cărei menire este să înlesnească săvârșirea a tot ceea ce poate fi de folos societății.

14. Cu toate că în realitate se disprețuiesc totuși, se arată îndatoritori unii față de alții și deși, de fapt, năzuiesc să se subjuge reciproc, se umilesc, totuși, unii în fața altora.

15. Cât de putred de respingător și de ipocrit este acela care afirmă: „Prefer să am față de tine o purtare cinstită și directă! „Ce faci omule? Nu trebuie să spui acest lucru înainte. Adevărul va ieși, de la sine la lumină. Este o datorie ca o astfel de vorbă să fie înscrisă pe fruntea ta, ca un asemenea cuvânt să strălucească imediat și direct în ochii tăi, așa cum în privirea celor care iubesc cu pasiune, cei îndrăgiți citesc totul numaidecât și cunosc sentimentele încercate de aceștia. Ca urmare, omul simplu, cumpătat și bun trebuie neapărat să fie în felul aceluia ce împrăștie un miros atât de puternic, încât cineva aflat în apropiere, vrea nu vrea, îl simte îndată ce trece pe lângă el, iar simplitatea și modestia prefăcută pare asemenea unui pumnal trac încovoiat²⁴⁹. Nimic nu este mai rușinos decât prietenia lupului²⁵⁰. Înainte de orice, fugi, mai ales de o astfel de prietenie. Omul bun, binevoitor și modest are în ochii săi aceste însușiri și nu le ascunde.

16. În suflet se găsește și această putere, să-și trăiască viața cât mai frumos cu putință, dacă nu acordă interes celor care, prin natura lor sunt dezinteresate. Și nu le va acorda atenție dacă le va cerceta pe fiecare, atât analitic, cât și în ansamblul lor, amintindu-și că niciunul din ele nu ne poate stârni o părere și niciunul nu e în stare să ajungă până la noi²⁵¹; ele sunt, dimpotrivă, împietrite, noi dăm naștere unor păreri asupra lor și în felul acesta le reținem, cu toate că avem posibilitatea să nu le întipărim sau, dacă s-au strecurat cumva, pe furiș în noi, să le ștergem numaidecât. În cele din urmă, trebuie să iei aminte că o asemenea supraveghere va fi de

scurtă durată și că viața însăși se va sfârși foarte Curând. De altminteri în ce fel sunt neplăcute toate acestea? Fiindcă, dacă sunt potrivite cu natura, bucură-te de ele și fă în așa fel încât să-ți aducă înlesniri, iar dacă apar împotriva naturii, tu caută ce corespunde naturii și străduiește-te cu toată graba către acestea, chiar dacă sunt potrivnice părerilor mulțimii, fiindcă oricărui om care-și caută binele propriu, trebuie să i se acorde îngăduință.

17. Cugetă de unde a venit fiecare lucru, din ce elemente este alcătuit, în ce altceva se transformă, cum va fi după schimbare și că nu va fi încercat niciun rău, datorită acesteia.

18. Și cel dintâi gând trebuie să fie: Care este poziția și aportul meu cu oamenii, că am fost zămislit unii în folosul altora: potrivit unui alt punct de vedere, că m-am născut ca să stau în fruntea lor, așa cum stă berbecul în fata turmei de oi și taurul înaintea cirezii. Pornește însă și mai de sus, adică de la acest principiu: Dacă universul nu înseamnă o îngrămădire de atomi, atunci natura conduce totul, iar dacă acesta este adevărul, cele mai rele dăinuie pentru folosința celor mai demne, iar acestea, fără îndoială, există unele în folosul celorlalte²⁵².

În al doilea rând, cu privire la oameni, cum sunt când se așează la masa, când stau în pat, precum și în alte împrejurări; mai ales, apoi ce fel de păreri socotesc drept temeiuri obligatorii și cu câtă semeție oarbă le pun în aplicare și pe acelea. În al treilea rând, reflectează că, dacă oamenii fac anumite lucruri potrivit cu dreptatea, nu ai motive ca să fii nemulțumit, iar dacă cele ce săvârșesc sunt necorespunzătoare dreptății, atunci este limpede că le îndeplinesc fără voie și din neștiință. Căci întocmai cum, în mod obiectiv, orice suflet este lipsit de cunoașterea adevărului²⁵³ tot astfel este lipsit și de capacitatea de a se purta față de fiecare din semenii săi potrivit cu valoarea și cu meritul sau. Aceasta constituie pricina pentru care

oamenii îndură fără voia lor aproape, ca să fie socotiți nedreți, lipsiți de recunoștință, lacomi, într-un cuvânt, în stare sa greșească față de semenii lor. În al patrulea rând, ia aminte că greșești de foarte multe ori, că ești întru totul la fel cu ceilalți, că, deși te oprești de la comiterea unor greșeli, ai totuși înclinația către săvârșirea lor, chiar dacă datorită lipsei de îndrăzneală, dorinței de faimă sau vreunui alt viciu de felul acesta, te abții de la făptuirea unor orori asemănătoare. În al cincilea rând, reflectează că nu totdeauna poți să-ți dai seama dacă ei greșesc cu adevărat deoarece multe se produc potrivit unui plan general de desfășurare al unor activități particulare; în sfârșit, reflectează și că trebuie sa cunoști multe amănunte înainte de a face o afirmație întemeiată pe argumente, privitoare la faptele altora. În al șaselea rând, bag de seama ca, ori de câte ori ești peste măsură de indignat, sau ești însuflețit de simțăminte neplăcute trebuie să cugeți că viața omenească este scurtă, ca peste puțină vreme o să fim cu toții întinși în sicriu. În al șaptelea rând, gândește-te că nu activitățile acestor oameni ne tulbură, căci asemenea practici își au izvorul în rațiunile lor călăuzitoare, ci, dimpotrivă, părerile proprii despre acele fapte. Ca urmare, smulge din rădăcină o astfel de părere, hotărăște să înlături predispoziția de a le socoti vătămătoare pentru tine. Astfel, însăși mânia va pleca de lângă tine. Oare cum ai putea s-o îndepărtezi? Socotind că nu este neplăcut. Fiindcă, fără îndoială, dacă singurul rău²⁵⁴ este neplăcutul numai, tu însuși ai fi săvârșit multe greșeli, de nevoie. Ai fi devenit un tâlhar, în stare de orice rău. În al optulea rând trebuie să înțelegi că mâniile și mâhnirile provocate de aceste acțiuni stârnesc în noi tulburări mai grele chiar decât acțiunile care irită sau întristează. În al nouălea rând, reflectează că bunăvoința și omenia apar cu neputință de-ajuns, dacă sunt înnăscute, când nu este un surâs prefăcut, o fățarnicie. Căci, ce rău, oare îți va putea

face chiar cel mai violent și mai nesăbuit, dacă tu, cu statornicie, rămâi binevoitor față de el și când se ivește prilejul, îl sfătuiești cu blândețe și dacă, chiar în clipa când i se oferă ocazia să-ți facă rău, îl înveți: „Nu fiul meu, natura ne-a creat pentru alte lucruri. Nu eu voi fi cel păgubit fiul meu, ci îți aduci ție însuși pagubă. Sau, dacă după aceea îi arăți cu iscusință, ca și cum ar veni vorba întâmplător și cu totul general, că lucrurile stau altfel, că nici albinele nu fac așa și nici animalele, atât cât sunt de multe, căroro natura le-a merit să trăiască în turme. Observațiile însă nu trebuie făcute cu ironie, nici cu ton jignitor, ci cu afecțiune adevărată, fără să stârnească în sufletul-i vreun resentiment. În același timp, se cuvine ca orice recomandare să nu pară rigidă, pedantă și nici să nu fie făcută cu dorința de a stârni admirația celor de față, ci adresându-i-o numai lui, chiar dacă mai sunt împrejur și alți oameni.

Adu-ți neconținut în minte aceste nouă principii călăuzitoare, ca pe niște daruri primite din partea muzelor și începe odată pentru totdeauna să fii om. Bagă însă de seamă, în egală măsură, nici să nu te mâni împotriva lor, nici să nu-i lingusești, căci amândouă aceste feluri de a fi sunt contra interesului social și sfârșesc prin a produce pagubă și vătămare. Ai totdeauna în minte convingerea neabătută că nu este deloc o purtare bărbătească, când târât de mânie, te lași tulburat de patimi și că dimpotrivă, blândețea și bunăvoința sunt mai firești pentru un caracter bărbătesc, după cum sunt și mai potrivite pentru o natură cu adevărat omenească. Mai departe, ai în vedere că este mai multă forță, mai mult nerv, mai multă bărbăție în acela care stăpânește aceste calități decât în cel care se lasă subjugat de mânie și de necazuri. Căci în ce măsură omul se simte mai legat de eliberarea sa de sub domnia patimilor, în aceeași măsură devine mai apropiat de putere, fiindcă după cum tristețea este o trăsătură a celor nevolnici, la fel și mânia reprezintă o caracteristică a acestora

căci și unii și ceilalți se arată răniți și robiți cu totul de pomenitele simțăminte și aduși în situația să se predea în fața vieții.

Și acum, primește, dacă vrei, al zecelea dar, din partea lui Apollo, cârmuitorul muzelor: înseamnă o nebunie să crezi că nu este firesc ca oamenii răi să greșească, deoarece aceasta atinge imposibilul; iar ca să fii de acord, că acești oameni fac erori astfel împotriva altora, dar să socoti că împotriva ta nu trebuie să greșească, vădește un fel de a fi nemilos și despot.

19. Trebuie urmărite neconținut și cu strictete patru abateri ale rațiunii tale conducătoare și îndată ce sunt descoperite trebuie șterse cu desăvârșire, glăsuind astfel către fiecare: această toană nu este cu adevărat necesară, această închipuire este vătămătoare pentru societatea în care trăiești, cuvântul care urmează să-l spui nu are originea în gândirea ta și trebuie să socotești că a spune ceva ce nu provine din propria sa gândire este pentru fiecare om, una din cele mai mari absurdități. A patra abatere pe care se impune să ți-o reproșezi este că îngădui ca partea mai divină din tine să se lase înfrântă și subjugată de partea mai puțin prețioasă și muritoare adică de trup și de formele sale necioplite.

20. Suflul tău vital, ca și toate elementele de natura focului, contopite în tine, deși în mod natural năzuiesc să se înalțe, se supun ordinii universale și își păstrează locurile pe care le dețin, acolo, în cadrul alcătuirii generale a trupului. De asemenea, toate elementele de natură pământeană sau lichidă din alcătuirea trupului tău, se ridică deasupra nivelului lor obișnuit și rămân statornice, într-o poziție care nu le este firească, cu toate că, în mod normal, înclină să cadă. În concluzie, deci, chiar și elementele se supun legilor generale ale universului, de vreme ce, după ce le-a fost rânduită o anumită poziție și un anume rost în cadrul întregului, rămân în acel loc silite de puterea acestor legi, până când le vine din nou, de sus,

semnalul dezagregării.

Atunci, oare, nu este ciudat ca numai partea conștientă din tine să fie neascultătoare și să se considere nemulțumită și mâniată din cauza poziției sale? Și, cu toate acestea, nimic nu i-a fost impus acesteia cu forța, ci dimpotrivă i-au fost rânduite numai cele ce i se potrivesc, după legile naturii. Ea. Însă, departe de a le suporta, se lasă purtată într-o direcție potrivnică. Căci, orice tendință către nedreptate, abuzuri, mânie, durere, teamă nu înseamnă nimic altceva decât o abatere de la legile naturii. Și ori de câte ori rațiunea chinuitoare își manifestă nemulțumirea față de înlănțuirea evenimentelor, își părăsește propria sa poziție. Căci fie a fost alcătuită pentru sfințenie și pentru venerarea zeilor, nu mai puțin decât pentru dreptate. Căci aceste virtuți fac parte din imaginea unei desăvârșite vieți sociale, fiind mult mai de frunte²⁵⁵ chiar decât actele de justiție.

21. Omul care nu are unul și același scop în tot timpul vieții, de-a lungul întregii sale vieți, nu poate să fie unul și același. Afirmatia nu este îndestulătoare însă, dacă nu adăugăm și recomandatia care și în ce fel trebuie să fie scopul acesta. Căci, după cum nu toți au aceeași părere despre lucrurile socotite bunuri de către majoritatea oamenilor, ci numai despre un anumit fel de bunuri, adică despre acelea referitoare la interesul lor comun, tot astfel interesul social și politic trebuie să fie propus ca scop esențial, iar acela care își îndreaptă toate năzuințele sale spre acest esențial, va face ca toate activitățile sale să fie întru totul asemănătoare și ca urmare a acestui lucru, va fi totdeauna el însuși.

22. Compară șoarecele de munte, sălbatic și șoarecele de pe lângă casă, frica și agitația vrednică de milă a acestuia din urmă.

23. Socrates numea părerile multora din locuitorii din Lamia, gogorițe de speriat copiii²⁵⁶.

24. La spectacolele lor publice, lacedemonienii așezau băncile pentru oaspeți, în locuri umbroase, ei, însă se așezau unde se nimerea.

25. Cu privire la faptul că nu mersese la el când l-a chemat, Socrates i-a spus lui Perdiccas²⁵⁷; „Pentru nupieri prin cea mai crudă dintre morți, adică aceea de a primi o favoare fără a fi în stare să fac în schimb o altă favoare²⁵⁸.”

26. În scrierile filosofilor din Efes se găsea și recomandarea ca neconținut să fie amintit oricare dintre oamenii din vechime, care, la vremea sa, s-a îndeletnicit cu practicarea virtuții.

27. Filosofii Pitagoreici²⁵⁹ ne-au recomandat tuturor, ca în faptul zilei, la ivirea zorilor, să ridicăm privirile către cer, ca să avem totdeauna în minte aceste corpuri, care își fac, în același chip, cele specifice lor înșile, ducând la bun sfârșit aceleași munci, ca să avem în minte desăvârșita lor ordine, limpezimea pură a acestora și goliciunea lor, căci strălucirea astrelor nu este ascunsă în niciun vâl.

28. Închipuiește-ți în ce fel arăta, cândva Socrates, încins cu o piele simplă de miel, atunci când Xantipa i-a luat cămașa și a plecat cu aceasta în oraș, precum și ce-a spus prietenilor săi care se rușinau și se retrăgeau din calea lui, când l-au văzut îmbrăcat în acest fel²⁶⁰.

29. Nu vei fi în măsură să dai îndrumări, în ceea ce se referă la scris sau la citit, înainte să fi fost îndrumat la rândul tău. Acest aforism este cu atât mai mult adevărat pentru viață.

30. Ai fost născut sclav, deci nu ai îngăduință să vorbești acum²⁶¹.

31. Inima mea dragă se veselește în sine²⁶².

32. Ei vor blestema virtutea, proferând cuvinte grele²⁶³.

33. A căuta o smochina în vreme de iarna este o treabă de om smintit; tot așa este și acela care-și căuta copilul, când nu i se mai oferă prilejui²⁶⁴.

34. Când un om își mângâie și își îmbrățișează copilul, spunea

Epictet²⁶⁵ trebuie să-și spună lui însuși „Mâine poate va muri”. „Acestea sunt doar niște prevestiri rele”. „Nu este niciun fel de prevestire rea, spune mai departe acesta, ci numai semnificația unei lucrări a naturii, nu cumva și faptul că spicele trebuie secerate, este tot o prevestire rea?! „...

35. Aguridă, strugure copt, sau stafida, toate sunt niște transformări, nu pentru a nu mai fi nimic, ci dimpotrivă, pentru a deveni ceea ce nu sunt încă acum.

36. De asemenea, o afirmație a lui Epictet: „Nu s-a născut încă un hoț al liberului arbitru”²⁶⁶²⁶⁷.

37. Spunea mai departe același filosof: „Trebuie să se găsească o tehnică cu privire la acordarea consimțământului, iar în partea care se referea la impulsuri, că trebuie să se observe ca acestea să fie îngădite de anumite condiții: să fie totdeauna potrivite cu interesul comunității și în raport cu valoarea specifică fiecăruia, cât despre poftă, ele trebuie totdeauna și pretutindeni respinse, dar această capacitate de respingere nu e necesar să fie folosită față de niciunul din lucrurile din puterea noastră”²⁶⁵.

38. Prin urmare, disputa nu se referă la un subiect întâmplător, ci la tema „a fi sau a nu fi nebun” spunea iarăși Epictet²⁶⁸.

39. Socrate spunea, „Ce doriți? Să aveți suflete raționale, sau iraționale? „ „Suflete raționale! „ „Și anume, ce fel de suflete raționale? Sănătoase sau bicusnice? „ „Sănătoase! „ „De ce nu căutați atunci, să le aveți? „ „Fiindcă deja le avem!”. „Atunci de ce vă războiți și de ce puneți vrajba între voi? „²⁶⁹.

CARTEA a XII-a

1. Toate aceste bunuri pentru care te-ai rugat în repetate rânduri ca să le obții, ai putea să le dobândești chiar din aceasta clipă, dacă din proprie voință nu ți le-ai refuza. Cam acesta ar fi mijlocul prin care ai putea să le obții: dacă părăsești orice umbră a trecutului, dacă îți încredințezi viitorul providenței divine și îți călăuzești existența prezentă²⁷⁰ numai spre pietate și dreptate. Către pietate, pentru ca să iubești ceea ce ți-a fost hărăzit de destin, căci natura a urzit această soartă pentru tine și te-a zămislit pentru această soartă. Către dreptate, pentru ca să spui adevărul, în mod liber fără ocolișuri sau vorbe înflorate și pentru ca să-ți desfășori activitatea, potrivit cu legea universală și în raport cu valoarea fiecărei fapte. Să nu-ți fie piedică pe drumul către scopul acesta, nici viciile altora, nici părerile lor, nici crimele acestora și nici chiar simțămintele acestui biet înveliș de carne care te acoperă. Căci partea care suferă va vedea ce are de făcut. Așadar, dacă în clipa când vei fi aproape de plecarea din viață, lăsând deoparte toate celelalte, vei prețui numai rațiunea ta conducătoare și partea divină din tine, dacă nu te temi, nu că ți se întrerupe firul vieții, ci doar că n-ai început încă să viețuiești potrivit cu natura, vei fi un om vrednic de universul care te-a zămislit; atunci vei înceta să mai fii străin în patria ta, să te mai urnească evenimentele zilnice ca niște lucruri neprevăzute, vei înceta să te mai simți dependent de unul sau altul din aceste sentimente.

2. Zeul vede toate rațiunile conducătoare ale oamenilor, dezgolite de învelișurile materiei, de coaja ei de carne, de toate necurățeniile care o învăluie²⁷¹. Fiindcă divinitatea, numai prin inteligența sa

însăși, comunică numai cu acele părți care-și au izvorul în propria ei substanță, de unde s-au revărsat în anumite corpuri. Dacă te vei deprinde să faci acest lucru fără întrerupere, vei determina dispariția multor din frământările care te copleșesc acum. Căci, cine nu bagă în seamă sărmana carne ce-l învelește, prins de iureșul vieții se va mai preocupa oare, fie de straietele pe care le poartă, fie de locuință, fie de reputație, fie de orice asemenea dichisuri, de fapt simple forme și aparențe?

3. Trei sunt părțile din care ești alcătuit: corpul, răsuflarea care întreține viața și inteligența²⁷². Primele două din acestea, în măsura în care trebuie să le porți de grijă, sunt ale tale. Însă, numai cea de-a treia îți aparține în sensul propriu al cuvântului și în mod definitiv. Dacă însă, îndepărtezi din tine, adică din gândirea ta, toate câte fac sau câte spun alții, toate câte ai făcut sau ai spus, toate pentru care te vei zbuciuma, la gândul că urmează să se petreacă în viitor, toate câte le întâmpină bietul trup ce-ți este înveliș de jur împrejur, sau răsuflarea care-ți dă viață, care a fost împreună cu trupul de către natură și-ți este atașată independent de viața ta; dacă vei lăsa deoparte toate câte, curgând de jur împrejur, le învolutează din afară vârtejul, astfel încât puterea ta de gândire, despărțită de cele pe care i le-a impus destinul²⁷³ să viețuiască, în întregime, curată și eliberată de sine însăși, înfăptuind ceea ce este drept, primind cu voie bună toate evenimentele petrecute și mărturisind adevărul; spun, așadar, dacă îndepărtezi de rațiunea ta conducătoare tot ce este adus de înclinațiile patimilor și de urmările lor, toate influențele timpului care va veni sau ale timpului scurs, tu vei deveni asemenea sferei lui Empedocle²⁷⁴ „sferă desăvârșită rotundă care este mândră de surâzătoarea ei statornicie” bagă însă de seamă să te străduiești să trăiești numai clipa prezentului sau cu alte cuvinte momentul de față și atunci vei trăi ceea ce-ți rămâne din

viață, până în ceasul morții, fără nicio tulburare, cu destoinicie, plăcută, totdeauna potrivită cu binele geniului tău lăuntric.

4. Foarte des am fost uimit, gândindu-mă de ce fiecare om, cu toate că se iubește, incomparabil mai mult decât pe oricare altul, pune totuși un temei mai mic pe propria sa părere despre sine, decât pe părerile altora. Să presupunem acum de pildă, că un zeu oarecare sau un dascăl conștient de valoarea sa și aspru, stând alături de un om, i-ar porunci să nu se înflăcăreze și să nu reflecteze nimic dacă acest gând nu poate fi dat la iveală, adică proclamat cu glas tare, chiar în clipa când s-a iscat în minte, omul în cauză nu s-ar împăca, nici măcar pentru durata unei zile cu o astfel de poruncă. Ca urmare, încercăm un sentiment de rușine mai mult datorită vecinilor și a părerii lor despre noi, decât suntem afectați de noi și de propria noastră opinie despre noi înșine.

5. Cum oare zeii, care au orânduit toate într-o ordine desăvârșită și cu atâta dragoste pentru oameni, au neglijat tocmai acest singur lucru și anume că unii oameni, cu totul virtuoși, care au fost apropiați de divinitate în cel mai înalt grad, încât, prin slujbe sacre și prin practicarea celor sfinte, au stat într-o strânsă legătură cu zeii, de îndată ce au murit, n-au fost rechemați la viață ci au rămas stinși pentru totdeauna. Mai departe, dacă lucrurile stau astfel, să știi în mod foarte clar că dacă lucrurile trebuia să se petreacă în vreun alt fel, ei ar fi rânduie altfel. Prin urmare, dacă aceasta ar fi fost drept, ar fi fost și cu puțință, iar dacă ar fi fost în acord cu legile naturale, natura însăși l-ar fi produs, iar din faptul că nu se petrece așa, fiindcă într-adevăr nu se întâmplă astfel, formează-ți convingerea că n-a fost necesar să se producă în acest fel. De altfel, vezi, că încercând să faci o asemenea cercetare, intri într-o dispută asupra dreptului cu zeii; ori noi n-am avea o astfel de controversă cu zeii, dacă aceștia n-ar fi fost foarte buni și drepecți totodată. Și dacă acesta

este adevărul, cu siguranță că ei n-ar fi neglijat, în chip nedrept și lipsit de rațiune să se preocupe de toate cele ce fac parte integrantă din buna rânduire a universului.

6. Obișnuiește-te și cu acele lucruri din pricina cărora deznădăjduiești, părându-ți-se că depășesc puterile tale. Fiindcă, într-adevăr și mână stângă, cu toate că e neputincioasă la alte treburi, din cauza lipsei de practică, frâul calului îi stăpânește cu mai multă vigoare decât mână dreaptă, tocmai fiindcă s-a obișnuit cu aceasta.

7. Cugetă în ce fel de dispoziție trebuie să fim surprinși de către moarte, atât în ceea ce privește trupul cât și sufletul. Cugetă, de asemenea, la scurttimea vieții, la genunea nepătrunsă a veșniciei, care se întinde în fața și în spatele vieții, precum și la nimicnicia a tot ceea ce este materie.

8. Observă cu atenție, dezgolate de văluri, premisele formale, cauzele active²⁷⁵ ale fenomenelor, obiectivele la care se raportează acțiunile. Mai departe, la fel de atent, observă ce este suferința, ce este plăcerea, ce este moartea, ce este faima, vezi că oricine reprezintă o cauză a neliniștii pentru el însuși, că nimeni nu poate să fie împiedicat în activitatea lui de către altul, că toate sunt doar părere.

9. În folosirea învățăturilor filosofice trebuie să ai în vedere exemplul pugilistului și nu al gladiatorului. Căci, gladiatorul, dacă lasă să-i scape din mână sabia, de care se servește în luptă, este doborât și ucis. Celălalt însă, adică pugilistul, având totdeauna mână cu sine, nu are nevoie de nimic altceva decât să-și strângă pumnul.

10. Pentru a vedea ce sunt lucrurile în ele însele, presupune să fie studiate în elementul lor material, formal, precum și din punct de vedere al scopului la care se raportează²⁷⁶.

11. Cât de mare este puterea pe care o stăpânește omul! Să nu făptuiască nimic altceva decât ceea ce urmează să aprobe divinitatea și sa primească tot ceea ce lui însuși i-a hărăzit divinitatea.

12. Tot ce se petrece, ca urmare a rânduielilor naturii, nu trebuie imputat nici zeilor, deoarece aceștia nu greșesc nici cu voie, nici fără de voie și nu trebuie reproșat nici oamenilor, întrucât aceștia nu greșesc niciodată cu voia lor: în consecință, aceasta nu trebuie imputată nimănui²⁷⁷.

13. Cât este de caraghios și de ciudat cel care se arată surprins de oricare din întâmplările petrecute în timpul vieții.

14. Fie că este o ursită constrângătoare și o rânduială cu neputință de înfrânt, fie că există o providență binevoitoare și binefăcătoare²⁷⁸ fie că totul înseamnă o dezordine fără scop și fără cârmuitor, dar dacă este o necesitate de neînlăturat, atunci la cel bun să te opui? Ori, dacă există o providență binevoitoare și în același timp, binefăcătoare, care face ca divinitatea să fie favorabilă, Comportă-te vrednic de ajutorul divin; sau, dacă totul este o dezordine fără, țintă și fără îndrumător, bucură-te, fiindcă într-o asemenea tulburare a valurilor, tu ai o inteligență cârmuitoare; iar dacă învolburările vieții te târăsc, lasă să ducă cu ele, sârmana ta carne, neînsemnata-ți răsuflare și toate celelalte, ele nu vor putea târi însă inteligența ta.

15. Lumina unei lămpi strălucește până când este stinsă și nu-și pierde razele, dar adevărul din tine, dreptatea, moderația pot fi oare stinse înainte de a te stinge tu însuși?

16. Întreabă-te cu privire la omul care-ți lasă impresia că a căzut în greșală: „Cum știu eu oare că aceasta este o eroare”? iar dacă totuși a greșit, îmi dau seama, că prin ceea ce a făcut s-a condamnat și că datorită greșelii săvârșite devine asemănător unuia care își sfâșie propria sa față. Cine nu vrea ca omul rău să facă erori, este la fel cu acela care nu dorește ca smochinul să-și împingă seva spre

smochine sau cu un altul care n-ar fi de părere ca să țipe pruncii, sau cu cine nu vrea ca să necheze caii, într-un cuvânt, cu acela tare nu consimte să se producă multe altele de felul acestora, necesare deopotrivă, potrivit ordinii generale a universului. Cât ar avea de suferit un om cu un asemenea nefericit temperament! Prin urmare, dacă ești iute la mânie, vindecă-ți aceasta înclinație.

17. Dacă nu se cuvine²⁷⁹, nu săvârși această faptă; nu rosti cuvântul ce nu corespunde adevărului și totdeauna astfel de imbolduri să pornească de la tine.

18. Obișnuiește-te să vezi totdeauna, în întregime, structura internă a lucrului ce stârnește în tine o reprezentare, despică-l și cercetează-l parte cu parte, care este cauza activă, substanța sa materială, scopul de referință și intervalul de timp, după care va trebui să înceteze²⁸⁰.

19. Oricum, trebuie să-ți dai seama că ai în tine, totuși, ceva mai puternic și mai înrudit cu natura divină, decât toate cele care ațâță patimile tale făcându-te în același timp să te miști întocmai ca o marionetă. Ce este acum gândirea mea? Oare, nu cumva este frică, bănuială, poftă sau altceva de felul acestora?

20. În primul rând să nu faci ceva fără chibzuință, la voia întâmplării, fără să fie subordonat unui țel. În al doilea rând, să acționezi în așa fel încât întreaga ta activitate sa nu năzuiască spre altceva decât spre o țintă folositoare societății.

21. Consideră că nu peste mult timp, nu vei mai fi decât nimeni și nicăieri, că nu va mai exista nici ceva din acestea pe care le vezi acum, nici vreunul din viețuitorii prezentului. Fiindcă este în natura tuturor lucrurilor ca să-și schimbe starea și poziția, să fie nimicite pentru ca astfel să se nască altele și să le urmeze.

22. Consideră că totul este părere și că aceasta depinde de tine. Prin urmare, Când vei alunga această părere, asemenea marinarului

care și-a dublat capul compas, vei găsi liniștea, toate se vor așeza statornice, vei afla un golf fără valuri frământate de furtună.

23. O singură energie, oricare ar fi, care se sfârșește la momentul potrivit pentru ea²⁸¹ nu suferă niciun rău, din această cauză.

Nici cel care a desfășurat activitatea respectivă, n-a suportat vreun rău pentru un asemenea motiv, adică pentru că activitatea a încetat. În același fel, prin urmare, nici sistemul tuturor activităților, însăși viața, dacă încetează la momentul potrivit, datorită acestui motiv, adică pentru că s-a sfârșit; de asemenea nici acela care își termină la momentul potrivit. Înlănțuirea tuturor activităților, adică viața, nu se găsește într-o poziție nefericită, iar natura fixează momentul potrivit și limitele vieții, câteodată firea proprie a fiecăruia, de pildă, când cineva moare la vreme de bătrânețe, în orice caz însă și pretutindeni, natura universului și pentru că părțile acestei naturi se schimbă fără încetare, întregul univers rămâne plin de prospețime și de vigoare, iar tot ce este folositor universului e totdeauna bun și frumos și se petrece la vreme potrivită. Așadar, pentru oricare ființă, întreruperea vieții nu constituie o nenorocire, nici ceva rușinos sau neplăcut, din moment ce nu se împotrivesc voinței noastre și nici nu se găsește împotriva interesului social ci reprezintă, dimpotrivă un bine, dacă este convenabil pentru univers, folositor, dacă este folosit în rânduiala comună a celor utile universului. Ca urmare cine se îndreaptă către aceleași țeluri ca și zeul și este purtat și călăuzit către aceste țeluri de către puterea sa de cunoaștere, devine purtător al spiritului divin.

24. Totdeauna să ai prezente în minte aceste trei principii călăuzitoare: în tot ceea ce îndeplinești, ai grijă să nu săvârșești nimic nechibzuit, ori în altfel decât ar face spiritul dreptății, justiția însăși; în ceea ce privește evenimentele venite din afară, socotește că ele se petrec sau la voia întâmplării sau potrivit planurilor

providenței divine și că nu trebuie, deci, nici să cârtești împotriva întâmplării, nici să judeci sau să învinovățești divinitatea. Al doilea: ai în vedere însușirile fiecărei ființe de la sămânța care o zămislește până când dobândește un suflet²⁸² și de la dobândirea acestui suflet până când îl dă înapoi, din ce fel de elemente este alcătuită și în câte elemente se descompune. Al treilea: să fii convins că, dacă te-ai fi înălțat, deodată, deasupra pământului și ai fi contemplat cele omenești în marea lor varietate, le vei disprețui, văzând în același timp câte ființe locuiesc pretutindeni în aer și în eter. Mai departe, să fii convins că ori de câte ori te-ai ridica astfel le vei vedea cu aceeași înfățișare și la fel de vremelnice. Amintește-ți că din ele se înalță fumul mândriei.

25. Dezbară-te de o anume părere. Cine, oare te împiedică?

26. Oricând ești nemulțumit din cauza cuiva, înseamnă a uita că toate se petrec potrivit cu natura universului, că greșeala altuia nu poate să te atingă, că toate întâmplările s-au desfășurat în același chip din totdeauna, că tot așa se va petrece mereu și că acum tot astfel se întâmplă pretutindeni; și ai uitat, mai ales, cât de strânsă este înrudirea și afinitatea omului cu întregul neam omenesc, întrucât nu este vorba numai de o înrudire a sângelui sau a seminței care-l zămislește ci de o comunitate de gândire; ai trecut cu vederea, de asemenea, ca gândirea fiecăruia este un zeu, o emanație din divinitate, că nimic nu este proprietatea cuiva, ci pruncii, corpurile și sufletele au venit de acolo; ai uitat că, totul este doar părere, că fiecare, cu adevărat, trăiește numai prezentul și că numai pe acesta îl pierde.

27. Recheamă fără încetare în minte pe toți aceia care din nimic se mâniiau față de oricine, pe cei care s-au distins printr-o glorie deosebită, cunoscuți mai mult decât alții, prin marile nenorociri întâmpinate, sau prin dușmăniile violente stârnite, ori prin orice fel

de ursite asemănătoare! Cugetă apoi, unde sunt acum toate acestea? Fum, cenușă și legendă, sau nici măcar legendă. Așadar, rememorează toate faptele și toți oamenii de acest fel, de pildă, pe Fabius Catullinus²⁸⁴ pe ogorul său, pe Lucius Lupus²⁸³²⁸⁴ în grădinile sale, pe Stertinius²⁸⁵ la Baiae²⁸⁶, pe Tiberius²⁸⁷ la Capri și pe Velius Rufus²⁸⁸, într-un cuvânt, râvna capricioasă și semeață pentru asemenea lucruri; adu-ți aminte cât de lipsite de valoare sunt toate cele pentru care se zbat cu atâta străduință oamenii, cu cât este mai înțelept ca omul să se arate, în toate împrejurările date, drept, cumpătat, ascultător față de zei, dar plin de modestie, deci lipsit de înfumurare; ține minte în orice clipă că mândria care se sumește să dovedească lipsa de mândrie este dintre toate cea mai greu de îndurat.

28. Celor care întrebă: „Unde ai văzut pe zei și cum ți-ai format convingerea că ei există încât îi venerezi astfel? S-ar putea răspunde: „în primul rând, ei pot fi văzuți chiar de privirea noastră, în al doilea rând, propriul meu suflet îl prețuiesc, chiar dacă nu l-am văzut niciodată”. Ca urmare în același fel gândesc și în ceea ce îi privește pe zei, de a căror putere simt mărturie în fiecare clipă, de la fiecare lucru²⁸⁹; din această cauză mi-am format convingerea că există și îi venerez.

29. Salvarea vieții este pentru oricine să vadă fiecare lucru în el însuși, partea materială a acestuia, elementul său causal. Prin urmare, să făptuiești ce este drept cu tot sufletul și să rostești ceea ce corespunde adevărului. Ce-ți mai rămâne apoi decât să te bucuri de faptul că trăiești, că înșiri, pe firul vieții, bine lângă bine, astfel încât nu rămâne nici cea mai mică distanță între ele?

30. O singură lumină a soarelui există, cu toate că este întreruptă de ziduri, de munți, de numeroase alte piedici asemănătoare. O singură substanță comună este, deși risipită, în mod distinct, în mii

de corpuri de diferite feluri. Un singur suflu vital există, deși împărțit în mii de naturi, în mii de forme specifice. Un singur suflet rațional există, cu toate că pare el însuși divizat. Așadar, unele părți din cele enumerate până acum, de exemplu, suflul vital și materia apar fără simțăminte și afinitate reciprocă unele față de altele. Totuși și acestea sunt menținute împreună de către un principiu inteligent care le face să graviteze spre aceeași țintă. Gândirea, însă, într-un fel propriu, năzuiește către cel din spiță identică, tinde să se asocieze cu cel de origine comună, iar în calea sentimentului social nu se așează nicio piedică.

31. Ce urmărești? Să-ți continui existența? Ori, cumva, să poți avea senzații și simțăminte? Să te miști, să crești, sau dimpotrivă să-ți încetezi creșterea, să te folosești de voce, sau să raționezi? Care îți pare cea mai vrednică de râvnit, dintre toate acestea? iar, dacă luate în parte, consideri totul lesne de disprețuit, întoarce-te spre cel din urmă obiectiv – să ascuți de rațiune și de zei. Sunt însă într-o luptă neîmpăcată venerarea lor și neliniștea pentru că din cauza morții, cineva este lipsit de toate celelalte.

32. Cât de mărunță și neînsemnată parte din nemărginirea timpului de nepătruns a fost hărăzită fiecăruia! Căci se șterge cu repeziciune și dispare în eternitate. Cât de mărunță și de neînsemnată parte din substanța universală! Cât de mică parte din sufletul universal! Și, în cele din urmă, pe ce bulgăre neînsemnat din pământul întreg, abia te târăști. Vârându-ți acestea statornic în minte, să nu mai socotești nimic de o mare însemnatate, decât să săvârșești totul așa cum te îndrumază firea ta și pe de altă parte, să înduri tot ce produce natura universului.

33. În ce fel se folosește însăși rațiunea ta conducătoare? Aceasta reprezintă totul. Căci ceea ce rămâne, fie dependente de tine, fie independente, sunt leșuri și fum.

34. Ceea ce trezește, în modul cel mai desăvârșit, disprețul față de moarte este faptul că cine a socotit plăcerile ca un bine și suferințele o nenorocire a disprețuit, deopotrivă moartea²⁹⁰.

35. Pentru cel care socotește un bine tot ce se petrece la momentul potrivit, cine gândește că e același lucru dacă săvârșește mai multe acțiuni sau mai puține în conformitate cu dreapta rațiune, pentru cel care consideră că nu are o importanță deosebită dacă a contemplat universul interval de timp mai lung sau mai scurt, pentru un asemenea om, nici moartea însăși nu este de temut.

36. Omule, ai fost cetățean al acestei mărețe cetăți²⁹¹, universul! Ce diferență reprezintă pentru tine faptul că ai trăit ca cetățean al universului cinci sau trei ani²⁹², dacă este în mod egal hărăzit fiecăruia, ceea ce se potrivește cu legile. Prin urmare, ce ți se pare atât de îngrozitor, din moment ce nu te-a alungat din cetate un tiran, un judecător nedrept, ci chiar natura, care te-a îndrumat către o asemenea cetate. Ca și cum, pretorului, care a angajat un actor²⁹³ i-ar spune acesta, dacă l-ar scoate din scenă: „Dar n-am interpretat cinci acte ci numai trei! „²⁹⁴ „Frumos și adevărat ai grăit! în viață, însă, cele trei acte epuizează întregul tău rol”. Căci sfârșitul l-a hotărât cel care a fost cândva cauză a alcătuirii tale și acum devine motiv al dezagregării tale. Fiindcă tu nu ești cauză pentru niciuna din acestea două, îndepărtează-te, deci, mulțumit de această viață, pentru că și cel care te îndepărtează de ea este mulțumit²⁹⁵.

NOTĂ

Opera lui Marcus Aurelius Antoninus, cunoscută și sub numele de *Cugetări*, cu siguranță, n-a fost scrisă în vederea publicării. Aceasta reiese și din compoziția ei, care nu înfățișează un întreg, precum și din stilul folosit, nu totdeauna stilul unei opere de filosofie teoretică. În ansamblu, lucrarea are aspectul unui jurnal, în care autorul înscrie cu rigurozitate reflecțiile sale. Se pare că acest gen de notații i-au folosit ca sprijin oferit de sine însuși pentru îndrumarea judicioasă a atitudinii față de fiecare gând, față de fiecare acțiune. Deși este menționată încă din antichitate de biograful Suidas nu ne-au parvenit informații certe nici cu privire la data când a fost redactată, cu excepția primelor două cărți, datate destul de vag chiar de autor, nici cu privire la primul manuscris destinat publicului larg.

Ediția princeps este îngrijită și adnotată de Gulielmus Xilandros (Wilhelm Xilander) și este tipărită în anul 1558 la Zurich. Redactată după un manuscris *Codex Palatinus*, din secolul al XIII-lea, astăzi dispărut, este subîmpărțită de editor. Urme ale unei probabile diviziuni în mai multe cărți conține și *Codex Vaticanus A* din secolul al XIV-lea, având spații libere la începutul cărților I-a, a II-a, a M-a, a IV-a, a V-a, a IX-a și înaintea cărții a XII-a inscripția Liaeko vav x o ke a t o p o. Una dintre edițiile cele mai complete, ca aparat critic și adnotări este a lui Thomas Gataker 1652.

Ediția tipărită în 1626 la Lyon (Lugdunum) prezintă prima împărțire în paragrafe, procedeu urmat și de edițiile următoare. Se cuvine să fie remarcat titlul sub care apare ediția Oxford, *Mărci Antonini imperatoris, De se ipso ad se ipsum*, care îndreptățește într-o

oarecare măsură considerarea operei ca ghid și sfătuitoare oferit de autor lui însuși, deși unii comentatori o socotesc ca îndreptar pentru fiul său Commodus, asociat la domnie în 169 e. n. După moartea lui Lucius Verus. În secolul al XX-lea, ediții complete și judicioase adnotate apar în editura Teubner, Leipzig, 1903 sub îngrijirea lui Loannes Stick și în colecția *Les Belles Lettres*, Paris, 1925, îngrijită de A.I. Frannoy.

Traducătorii și comentatorii contemporani ca Matthew Arnold în lucrarea *Essays in Criticism*, Long și Jeremy Collier în introducerile făcute la traducerile în engleză ale operei lui Marcus îl consideră pe drept cuvânt un moralist viu, nu un clasic împietrit în dogme rigide și inaplicabile.

Dincolo de limitele firești datorite mentalității generale a epocii, poziției de clasă, lipsei unei metode științifice de cercetare, considerăm că opera lui Marcus Aurelius dezvăluie o gândire tonifiantă garantată de libertatea de spirit cu care omul își impune săvârșirea actului moral.

Contents

CARTEA a I-a	3
CARTEA a II-a.....	13
CARTEA a III-a	21
CARTEA a IV-a	30
CARTEA a V-a.....	45
CARTEA a VI-a	60
CARTEA a VII-a.....	74
CARTEA a VIII-a	89
CARTEA a IX-a	104
CARTEA a X-a.....	119
CARTEA a XI-a	134
CARTEA a XII-a	147
NOTĂ	158

---

¹ Annius Verus, tatăl, de asemenea, de mai multe ori magistrat curul.

² Domitia Lucilla, soția lui Annius Verus, ea însăși fiică de consul.

³ L. Catilius Severus, tatăl tatălui mamei sale, prefect al Romei și de două ori consul, literat din grupul lui Plinius cel Tânăr.

⁴ Probabil un sclav care avea această funcție (lat, *nutritor*).

⁵ Tabere constituite în circ între suporterii curselor de care.

⁶ Categoriile de gladiatori.

Filozof stoic și pictor remarcabil, originar din Babilon.

g

⁸ La început, cuvântul definea dreptul atenienilor de a-și spune deschis părerea în adunare, devine apoi termen curent, sinonim cu un mod de exprimare răspicat și sincer.

⁹ După părerea lexicografului Hesychius, cuvântul din originalul grecesc, indică un pat rudimentar, fără podoabe, cf. *Viața* lui Licurg § 24.

¹⁰ A se înțelege modul de viață stoic.

¹¹ *Quintus Junius Rusticus* mai puțin teoretician și mai mult practicant al stoicismului, prieten și sfătuitor al lui Marcus Aurelius mai ales în perioada maturității. Împăratul I-a făcut consul în anul 162 e.n, și prefect al Romei, în anul 163.

¹² Sensul cuvântului grec folosit ca termen filozofic este acela de concept fundamental care determină un anumit comportament.

¹³ Termen folosit în originalul grec înseamnă „haină de ceremonie”. Poate fi și o exprimare figurată, a atitudinii în relațiile familiare.

¹⁴ Oraș în Campania.

¹⁵ Menționarea operei lui Epictet: 4 *Diatribes*, *Manualul* și *Fragmente*.

¹⁶ Filozof stoic chemat de Antoninus Pius, pentru, educarea tânărului Marcus.

¹⁷ *Sextus din Cheronaea*, nepot al lui Plutarch, contemporan cu Marcus Aurelius, filozof stoic, prieten și sfătuitor al împăratului.

¹⁸ Unul din cei, mai cunoscuți gramatici din epoca lui Marcus Aurelius, de origine frigiană. Este și autorul unui comentariu al operei lui Homer. Retorul Aristides i-a dedicat un panegiric.

¹⁹ *Cornelius Fronto*, retor prețuit de Marcus Aurelius, mai ales, în adolescență. Aullus Gellius îi laudă erudiția și expresia urbană. Hieronymus îl numește ilustru. Secretarul lui Constantin Chlinoș, Eumenos îl compară cu Cicero. Corespondența dintre el și Marcus Aurelius, atâta câtă s-a păstrat, nu indică o personalitate

---

deosebită.

¹ Filozof peripatetic, retor din Seleucia, secretar al lui Marcus în expediția din Panonia.

²¹ *Cinna Catullus*, filozof stoic, prieten al lui Marcus.

²² Marcus Aurelius n-a avut frați. Este probabil o referire la Claudius Severus, filozof peripatetic, al cărui fiu a luat în căsătorie o fiică a lui Marcus.

23

Senator roman, stoic cunoscut, contemporan cu Nero, condamnă apologia morții Agrippinei, făcută de Seneca, din care cauză, la cererea lui Nero, este condamnat de senat. Se sinucide în fața lui Demetrios Cincul, prietenul său, oferindu-și sângele libație lui Jupiter.

³ Ginerele lui Paetus Thrax, exilat după moartea socrului său, este rechemat din exil de Galbă, dar este executat de Flavius Vespasianus (secolul I e.n.).

25

Filozof stoic, supranumit Cato din Utica.

²⁶ Conducătorul mișcării care a instaurat republica în Roma (509 î.e.n.); șeful conspirației împotriva lui Iulius Caesar.

27

2 g

¹⁴ *Claudius Maximus*, filozof stoic, unul dintre intimii lui Marcus, se bucura de multă considerație, din partea gânditorului imperial.

²⁹ A se înțelege tatăl adoptiv. Autorul se referă la împăratul Antoninus Pius inițial la tatăl său Annius Verus. Antoninus Pius a căsătorit pe fiica sa Faustina cu Marcus, în anul 140 e.n, deși erau veri primari. Apoi, în același an I-a adoptat dându-i numele Marcus Aurelius Antoninus, titlu de Augustus și prerogativele.

Lorium, orașel de coastă, la nord-vest de Roma, situat la distanța de 24 kilometri, în Etruria, pe via Aurelia. Aici au fost crescuți Antoninus Pius și Marcus Aurelius. Antoninus Pius își construise aici o vilă.

³¹ Orașel în împrejurimile Romei cea. 8-9 kilometri în provincia Latium, locul de naștere al lui Antoninus Pius. Azi Cita di Lavigna.

³² Oraș în provincia Latium, azi în ruine, aproape de Frascati.

³³ Cf. Xenofon, *Memorabilia*, I, 3, 15.

³⁴ Se referă la tatăl adoptiv, Antoninus Pius.

³⁵ Ania Cornificia Faustina, căsătorită cu Ummidius Quadratus.

³⁶ Aceasta concubină a fost însărcinată de Marcus Annius Verus, bunicul din partea tatălui, cu educația adolescentului Marcus Aurelius, după încetarea din

---

viață a tatălui său.

³⁷ Se referă la Lucius Aurelius Verus, care a fost adoptat de Antoninus Pius. Marcus Aurelius a acordat acestuia numele de Augustus, prerogativele de Cezar și i-a asociat la conducerea Imperiului, în anul 161 e.n. L-a căsătorit cu fiica sa Annia Lucilla. Mai tânăr cu zece ani decât împăratul, a murit în anul 169 e.n.

³⁸ Faustina, soția lui Marcus, a născut 13 copii. În anul 161 e.n, o pereche de gemeni, Commodus și Antoninus, care a murit la vârsta de 4 ani. Au murit apoi alți cinci, la vârste fragede, iar Commodus rămâne singurul moștenitor masculin.

³⁹ Mai ales în adolescența împăratului, neînțelegerile iscate de gelozia între Fronto și Rusticus, pentru captarea simpatiei augustului discipol, îl puneau adesea pe Marcus în conflict cu Rusticus.

⁴⁰ *Annia Galeria Faustina cea tânără*, fiica lui Antoninus Pius.

⁴¹ *Quazii*, trib germanic, stabilit în Boemia de sud și în Moravia, la vest de râul Granua.

⁴² Astăzi râul Gran care se varsă în Dunăre, pe malul sting, după ce izvorăște din Carpați și scaldă Ungaria pe o lungime de cea. 260 kilometri.

⁴³ Referire la idealul moral al antichității: kalocagatia - binele și frumosul - cele doua laturi ale actului moral.

⁴⁴ Tripla alcătuire a ființei umane, exprimată în rândurile următoare este una din cele mai originale trăsături ale stoicismului lui Marcus. Al treilea element, tradus „rațiunea conducătoare”, literal, trebuia tradus „puterea conducătoare”. Semnalăm că Platon (*Protagoras*, 352 b, și *Timaios*, 70 b), ca și Aristotel (*Etica pentru Nicomah*, I, 2) conferiseră, înaintea stoicilor, rațiunii umane, funcția conducătoare. Stoicismul are totuși următoarele trăsături originale: a) rațiunea este principiul care termină reprezentările și impulsurile din care emană logos-ul (Zenon din Cittium, citat de Diogenes Laertios, *op. cit.*, VII, 159); b) celelalte capacități ale sufletului nu sunt părți componente, ci numai emanații ale rațiunii. Ele se prelungesc în celelalte organe, le modifică comportamentul, dar nu esența.

45

Nu este o interdicție a studiului ci o recomandare pentru coroborarea studiului teoretic cu exercițiul practic, care trebuie să înceapă în momentul când omul, cunoscând idealul de viață al înțeleptului, decide: „Eu însumi vreau să fiu un astfel de om.” (cf. Epictet, *Diatribes*, II, 17, 30–33).

46

Termenul tradus de noi soartă, întâmplare, cuprinde cauzele secundare ale fenomenelor, care, în ultimă analiză, intră în imperiul providenței, Cleanthe, de

---

asemenea, a subordonat destinul providenței (Chalcidius în *Plat. Tim.* 142), iar Chrysippos interpretează nenorocirile drept consecințe inevitabile ale guvernării providenței divine. Menționăm că principiul primitiv stoic considera întâmplarea drept o cauză imprezvizibilă, ascunsă rațiunii umane (Plutarch, *De fato*, VII, 752 a.).

⁴⁷ Zeii n-au creat și deci nu doresc decât binele. Natura nu săvârșește decât ceea ce este bun și necesar. Providența divină și natura determină soarta, punct de vedere care evidențiază dualismul materialism dinamic — spiritualism, specific stoicismului. De aceea, viața conformă cu natura și ca legea divină asigură mulțumirea, împăcarea cu sine.

⁴⁸ Imperativul ironic este, de fapt, o apostrofă pentru a introduce pe cititori în contextul următor, adică la capitolul 16, § 1. În care sunt expuse modalitățile prin care un suflet își face rău și se necinstește pe sine.

⁴⁹ Filozof peripatetic, discipol al lui Aristotel, secolul al V-lea î.e.n. Doctrina sa, sub acest aspect, nu s-a păstrat. Punctul de vedere citat de Marcus este însă în perfect acord cu filozofia platonice (Legile, I, 633 e, *Republica* IV, 439-440) și cu cea aristotelică (*Etica pentru Nicomah*, VII, 6, 1149, a 24). Stoicismul pur consideră la fel de grave toate greșelile.

⁵⁰ Stoicii aveau o teorie a evenimentelor, bune, rele sau indiferente, cât și asupra criteriului pe baza căruia făceau această triplă categorisire. Aici Marcus enunță doar principiul, pe care-l va prezenta și argumenta în textele următoare.

⁵¹ Vers din Pindar, citat de Platon în *Theaitetos*, 173, E

⁵² Ironie la adresa filozofiei speculative, din partea lui Marcus Aurelius, care totdeauna a urmărit practicarea adevărilor etice, nu teoretizarea lor.

53"

În concepția anticilor, cuvântul nu avea sensul contemporan diformat mai ales de creștinul, demon. Sensul mitic cu care-l folosește Hesiod indica o divinitate intermediară, între zei și oameni, care regiza toate acțiunile, uneori șansele omului.

⁵⁴ Citat din Menandru, ediție Koch, fragm. 249.

⁵⁵ Filozof cinic, discipolul lui Diogenes, secolul al III-lea î.e.n.

Asupra distincției dintre scop și finalitate, cf. și Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, III, 6, 22. Orice acțiune comportă un scop, proiectat în viitor și a cărui părăsire nu este îngăduită atâta vreme cât destinul nu pune nici un obstacol, ca să facă realizarea imposibilă. Finalitatea unei acțiuni este o atitudine morală: acordul statornic cu voința destinului nu implică obligația realizării scopului propus, ci doar subordonarea oricărei acțiuni unui scop.

---

⁵⁷ Oraș în Panonia, pe țăramul sudic al Dunării, la cea. 40 de kilometri de Vindobona (Viena). Orosius și Eutropius ne informează că în timpul războiului cu Quazii și Marcomanii, Marcus Aurelius a avut cartierul general în Carnutum timp de trei ani (171 — 173 e.n.).

⁵⁸ Marcus face confuzie cu sfârșitul lui Pherecydes, filozof ionian, (secolul al VIII-lea — al VII-lea î.e.n.) originar din insula Syros, arhipelagul Cicladelor, considerat precursor al gândirii filozofice propriu-zise, inclus între cei șapte înțelepți ai antichității, ca și Pythagora. Pentru detalii, cf. Strabo, 487, ed. Muller 1853- 1857 — și Plutarch, *Sulla*, 11.

⁵⁹ Aluzie la cei care I-au determinat pe Socrates să bea otravă.

⁶⁰ Cf. Platon, *Timaios*, 61, D.

⁶¹ Pe lângă cele două categorii fundamentale: lucruri care sunt considerate bune și lucruri socotite rele, stoicismul acceptă și categoria intermediară a lucrurilor indiferente, care nu intră în cele menționate, ca bogăția, starea sănătății, etc. sunt demne de avut în vedere, pentru buna interpretare a axiologiei stoicilor. Pentru detalii, cf. E. Brehier, articolul din *Etudes de philosophie antique* 1955, p. 135-138.

62

Este o referire la timpurile eroice, legendare, ca și în cartea a V-a, 33.

⁶³ Adică nu vor fi pe deplin izbutite fără o referire la cele omenești.

⁶⁴ *Phalaris*, tiran al Agrigentului, secolul al VI-lea î.e.n., cunoscut în antichitate pentru moravurile sale ușoare, pentru viciile lui și ale susținătorilor săi. Textul îl prezintă ca prototip al corupției și desfrâului; pentru amănunte, cf. Lucian din Samosata, *Phalaris*, 1 — și urm.

instincte.

⁶⁶ Intenția morală, deosebită de materialitatea actului, singura care dă rațiunii posibilitatea valorificării sale, este o capacitate a înțeleptului.

⁶⁷ Este vorba de rațiune, forța dominantă și conducătoare a activității omenești. Pentru aceeași idee, cf. V, 26.

⁶⁸ Lucrurile de mijloc, așa-zise "indiferente", cf. III, 11, sau lucrurile vrednice de ales, cf. *Stoicorum*

Ideea unei societăți care înglobează toate ființele raționale din univers, adică deopotrivă și pe oameni și pe zei este fundamentală pentru morala socială stoică. Marcus Aurelius continuă prezentarea și argumentarea punctului său de vedere asupra acestei idei și în capitolul al IV-lea, folosind o înlănțuire interesantă de raționamente deductive.

⁷⁰ Citat din Democrit, *Fragmente der Vorsokratiker*, Diels². — p. 406, fragm. 115.

---

⁷¹ Principiul este dezvoltat și către Epictet, cf. *Manua lui*, 20. Aici are forma tehnică de raționament compus, care începând cu Chrysippos, joacă un rol de seamă pentru a demonstra continuitatea și omogenitatea universului.

⁷² Cf, și cartea a IV-a, 24, unde Marcus se referă la rațiunea creatoare a universului.

⁷³ Manuscrisele prezintă mai multe lecțiuni. Cităm și lecțiunea propusă de ed. Xilandros:

KctTx tovv AyaSfflva, după cum spune Agathon (unul din personajele dialogului *Banchetul* de Platon).

⁷⁴ Text nesigur și lacună în manuscrise.

⁷⁵ Aupra distincției între aceste două categorii de cauze: cauza materială, eficientă, care produce tot ce

există și elementul formal care determină forma, va reveni Marcus Aurelius în cartea a V-a, 13 și cartea a VII-a, 29.

⁷⁷⁷ Regele Cecrops este întemeietorul legendar al orașului Atena. Referirea este, de fapt, un citat din Aristofan, fragm. 110. Ed. Koch. În text, vrea să evidențieze situația privilegiată a Atenei, oraș ocrotit de zeița cu același nume care a inițiat pe locuitori, dăruindu-le cultura materială și spirituală.

⁷⁸⁷⁸ Este fie o referire la Roma, oraș ocrotit de Jupiter corespondentul latin al lui Zeus, fie la comunitatea mai mare, divino-umană a universului. Contextul prezent precum și alte texte din Marcus indică a doua interpretare ca valabilă.

78

Democrit, *Fragmente der Vorsokratiker*, ed. Diels², fragm. 3, p. 386.

⁷⁹ Ataraxia „liniștea sufletească”, „lipsa de tulburare”, idealul de viață al moralei stoice.

⁸⁰ Clotho, cea mai mare, ca vârstă din cele trei surori, Parcele, era aceea care torcea destinul fiecărui om, Lachesis era cea care atribuia fiecăruia soarta lui și Atropos hotăra sfârșitul, tăind firul destinului. Pentru detalii, cf. Platon, *Republica*, X.

⁸¹ *Fragm.* 26, ed. Schenkl.

⁸² Heraclit, *Fragmente der Vorsekratiker*, Diels¹ frag. 71-74, 76; unde filozoful materialist din Efes afirma, pentru prima oară, principiul transformării materiei și legea luptei contrariilor care determină transformările materiei — pentru aceeași idee, cf. Heraclit citat în *Alleg. Horn.* XXIV, p. 84. Stoicismul împrumută de la Heraclit viziunea unei lumi în continuă devenire și guvernată de *logos* = rațiunea. La Marcus Aurelius imobilismul heraclitian are o nuanță mai intensă de pesimism, neîntâlnită la alți filozofi ai Porticului.

---

⁸³ Cetate în Achaia, înghițită de mare cu câțiva ani înainte de lupta de la Leuctra dintre Sparta și Teba, secolul al IV-lea î.e.n., cf. Seneca, *Quest, nat.*, VI, 32, 8.

⁸⁴ Oraș în Campania, îngropat sub lavă, după o erupție a vulcanului Vezuviu, secolul I e.n.

⁸⁵ Oraș în Campania, îngropat sub lavă, după o erupție a vulcanului Vezuviu, secolul I e.n.

Lepidus împreună cu Octavian Augustus și Antonius, membru al celui de-al II-lea triumvirat, constituit spre sfârșitul secolului I î.e.n. Celelalte nume nu au fost identificate.

⁸⁷ Fraza corespunde mai ales fizicii lui Chrysippos, care afirma că la cele două extremități ale sale, trecutul și viitorul sunt infinite, numai prezentul există, delimitat, trecutul și viitorul subzistă, dar nu există, cf. *Stoicorum Veterum Fragmenta*, Ed. Arnim, II, 509.

⁸⁸ Cu aceeași semnificație, Seneca (cf. De *beneficiis*, IV, 12, 5) folosește ca exemplu soarele. Potrivit stoicismului și mai ales lui Chrysippos, activitatea și faptele înțeleptului trebuie să fie în același timp, naturale ca însuși impulsul care le produce, dar și bine gândite și conștiente.

⁸⁹ Fără a-și da seama, fără spirit de consecvență, acționând la întâmplare. Va fi unul din reproșurile făcute stoicismului de Plotin, care apăra acțiunile umane ca stări de conștiință.

⁹⁰ Termenul „ființă socială” este un termen curent la Marcus Aurelius.

⁹¹ Adică în cartea a V-a, 3

Medic vestit, cf. Homer, *Iliada* II, 731, IV, 194; mai târziu divinizat ca fiu al lui Apollo și zeu al medicinei, cf. *Imnurile homerice*, *Imnul lui Apollo*, 16. Centrul cultului lui Asclepios era orașul Epidaur, în Argolida. Numele latin este *Aesculapius*.

⁹³ Joc de cuvinte — pentru a sublinia într-un stil cât mai plăcut, că totul este hărăzit dinainte oricărei părți componente a universului, atât în folosul acesteia, ca element, cât și întregului din care face parte.

⁹⁴ Text foarte important pentru a înțelege colaborarea omenească la realizarea ordinii universale (cf. În acest sens, V. Goldschmidt. *Systheme stoïcien*, p. 101. Paris 1953). De aceea, este preluat de Leibnitz, *Theodiceea*, ed. Janet, vol. II, p. 207.

⁹⁵ Aluzie la scepticismul discipolilor lui Platon, încadrați în *Noua Academie*, cu privire la posibilitățile de cunoaștere a realității.

⁹⁶ Vers din Menandru, cf. ed. Koch, *fragm.* 530 „tu ai casa ta plină de bunuri”.

---

⁹⁷ *Ibidem, fragm. 491.*

⁹⁸ Asupra dualității — element formal — element material, în alcătuirea tuturor componentelor universului, a se vedea și cartea a IV-a. 21.

⁹⁹ Adică filozofia.

¹⁰⁰ Termen propriu filozofiei stoice care arată conduita dreaptă, acțiunea dreaptă. La Marcus Aurelius nu se mai întâlnește. Termenul este definit și explicat de Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, III. 45.

¹⁰¹ A se înțelege prin natură, ceea ce Marcus a definit și va defini în continuare: natura unei ființe raționale și politice, cf. VI, și VIII, 7, care totdeauna, în mod natural, este în armonie cu ceea ce creează Logos-ul universal.

¹⁰² Indiferente, adică cele care nu fac parte nici din categoria binelui, nici din cea a răului.

¹⁰³ Mențione a rațiunii conducătoare a universului și a celei conducătoare a fiecărei ființe raționale, parte a rațiunii, având aceeași natura și esență divină. Conform mitologiei grecești posthomerică și postthesiodice, orice *daimon* personal era o parte desprinsă din Zeus, pe care omul o primea în momentul concepției, deci înainte de naștere.

¹⁰⁵ Textul original confuz și cu lacune.

¹⁰⁶ Textul manuscriselor este obscur și plin de lacune. Conform opiniei lui Gataker ar urma. Deși lecțiunea nu este unanim acceptată, traducerea noastră o preferăm considerând-o cu punctul de vedere stoic asupra sinuciderii.

¹⁰⁷ Homer, *Odiseea* IV, 690 Diogene Laertios îl atribuie totuși lui Pythagora (VIII, L'2). cu atât mai mult cu cât doctrina examenului de conștiință este preluată de stoicii târzii de la neopitagoreici.

109109 v | 28 unde acest termen are un sens mai restrâns.

¹⁰⁹ Hesiod, *Munci și zile*, v. 197.

¹¹⁰ Preceptul stoic $\frac{8}{ra} < \rangle - E$, o ra k et % t ot p p p o ra — suportă și respinge — recomandă acomodarea cu cele conforme cu natura, și dominarea pasiunilor.

¹¹¹ Id est de la săvârșirea binelui.

¹¹² Influență directă a filozofiei lui Epictet, cf. Manualul, 16.

¹¹³ Aluzie la o scenă dintr-o comedie necunoscută astăzi. Se pare că titirezul este simbolul lucrurilor de mijloc, indiferente, care nu intră nici în categoria bunurilor, nici într-a relelor.

¹¹⁴ Adică în For, ale cărui tribune se numeau noastre.

¹¹⁵ Raționamentul urmărește să stabilească realul conținut și implicațiile noțiunii de fericire.

Este o mențiune evident deformată, pentru contraargumentare, a filozofiei epicureice.

¹¹⁷ Citat din Homer, cf. *Iliada* VII, v. 99.

¹¹⁸ A se înțelege filozofia.

¹¹⁹ Duritatea textului este justificata numai de aversiunea pe care Marcus Aurelius o avea pentru slăbiciunile cărnii, dovedită, de altfel, și în viața de toate zilele.

¹²⁰ *Crates din Teba*, filozof cinic.

¹²¹ Aluzie la un text, astăzi necunoscut, al lui Crates, prin care critica pe Xenocrates, conducătorul „Academiei”, după moartea lui Platon.

¹²² La Roma, valoarea și importanța cetățenilor era dată de numărul și iscusința sclavilor.

¹²³ Marcus Aurelius are în vedere aici meditația divină invocată prin rugăciune, care ajută omului să-și folosească bine timpul acordat pentru viață. Ideea este comună stoicilor recenți, care, în unanimitate consideră că un interval de timp, astfel petrecut, oricât de scurt, valorează mai mult decât o perioadă lungă trăită în inactivitate. Cf. și Seneca, Epistula, VIIC, 2 și CI, 15.

¹²⁴ Cf. Heraclit. *Fragmente cler Vorsokratiker*, ed. Diels, fragm. 75.

¹²⁵ Cf. Plutărît. *De comm.*, Not. XIV și Chryspos. Ed. Amint., fragm. 1181.

126

Zeul medicinei, supranumit „Vindecătorul”.

¹²⁷ *Demeter*, sora și soția lui Zeus, zeița fecundității pământului, supranumită și Carpofores — purtătoarea de roade, venerata prin misterele celebrate în pădurea sacră din Eleusis.

128

Lucrurile de mijloc stau între virtute, binele suprem și răutate care este cel mai mare dintre rele. sunt două categorii de lucruri de mijloc: „preferabile”, bunuri exterioare pe care înțeleptul le dorește cu moderație și „nepreferabile”, adică de nedorit, ca sărăcia, boala, etc. Între aceste două alegorii, sunt cele absolut indiferente — aici Marcus, vorbind de „preferabile”, înțelege de folos evident, chiar la nivelul vieții de toate zilele, din moment ce ele folosesc și prietenilor și rudelor.

¹²⁹ Medici ai antichității: Filistion, presupus autor al cărților asupra dietei incluse în Corpus-ul hipocratic, era originar din Locrida. Ceilalți doi sunt necunoscuți.

¹³⁰ Filozof, discipol al lui Platon.

¹³¹ Filozof, din epoca lui Ptolemaios Philadelphos, secol al IV-lea — al III-lea î.e.n.

¹³² Filozof cinic, originar din Gadara, elevul lui Metrocles, discipolul lui Diogenes.

A trăit în secolul al III-lea î.e.n., este fon datorul speciei literare „satira menipee”, protagonist în *Dialogurile morților*, opera lui Lucian din Samosata, filozof sofist, 129-200 e.n.

Unitate de măsură antică, oarecum egală cu o uncie — 0,28 g.

¹³⁴ Pentru această tripartită împărțire a caracterelor umane, cf. Platon, Republica, 480 a.

¹³⁵ Pentru argumentarea problemei, cf. și cartea a IX-a, p. 76.

¹³⁶ Definiția dată aici viciului devine punct de pornire pentru maximele din cartea a IX-a, 42.

¹³⁷ Orice reprezentare trebuie reactualizată, înainte de a efectua o gândire rațională, pentru a nu da naștere unor păreri care ar putea tulbura conștiința. De altfel, pentru morala practică a stoicilor și în particular pentru viața lui Marcus Aurelius, paralelismul dintre viața propriu-zisă și meditația riguroasă, introspecția analitică este obligatoriu.

¹³⁸ Aceeași distincție a caracterelor a mai fost formulată și în cartea a III-a, capitolul al V-lea.

¹³⁹ Opoziția membru, element al unui ansamblu μέλη — și partea simplă luată dintr-un întreg μέρη e prezentată și la Platon, Phaedrus 238 a vrea să exprime în opinia lui Marcus diferența între cel care trăiește activ și total preceptele morale și cel care face din îndeplinirea lor o simplă formalitate.

¹⁴⁰ Din lecțiunile oferite, am optat pentru aceasta, fiind apropiată atât de cele afirmate în cartea a IV-a, 20, cât și în cartea a IX-a, 42.

¹⁴¹ Lecțiunea adoptată aici este acreditată de cele mai multe ediții, și de cea a lui Johannes Stick, Teubner, 1903.

¹⁴² Joc de cuvinte, prin derivație, intraductibil.

¹⁴³ Filozofi de talia celor menționați.

¹⁴⁴ Adică cei care fac rău.

¹⁴⁵ Textul original confuz, lecțiuni contradictorii, traducerea folosește conjectura Coraes, Paris 1816, adoptată de ediția Ioannes Stick, Teubner, Lipsea, 1903, după care a fost făcută.

¹⁴⁶ Pentru aceeași idee, cf. și XII, 23.

¹⁴⁷ Aceeași recomandare, cu alte implicații — cf. VIII, 29. Pentru dezvoltarea modernă a ideii, cf. Spinoza, Etica, prop. X, școl., și Goldschmidt, *Système stoïcien*, p. 119.

¹⁴⁸ Ideea înțelegerii conexiunii cauzale, abordată în cartea a VII-a, 4.

¹⁴⁹ Democrit din Abdera, Diels², *fragm.* 9, 117, 125.

-
- ¹⁵⁰ Textul original confuz, interpretare nesigură.
- ¹⁵¹ Citat din Epicur, reluat și în VII, 64, textul original nu s-a păstrat.
- ¹⁵² *Republica*. VI. 486. A.
- ¹⁵³ Filozof cinic, secolul al III-lea î, e.n.
- ¹⁵⁴ Citat din Antisthene, atât în Diogene Laertios, cartea a VI-a, cât și din Epictet, *Diatribes*, cartea a IV-a, 6, 20.
- ¹⁵⁵ Vezi Euripide. *Bellerophon*, fragm. 287, ed. Nauch.
- ¹⁵⁶ Citat dintr-un poet necunoscut.
- ¹⁵⁷ Euripide, *Hypsipyle*, ed. Nauch. — fragm. 757. tradus și de Cicero, *Tusculanae*, III, 25.
- ¹⁵⁸ Euripide. *Antiope*, ed. Nauch, fragm. 203.
- ¹⁵⁹ Citat din Euripide, fragm. 918. și din Aristophane, *Acharnanieni*, vers 616.
- ¹⁶⁰ Citat dintr-un autor necunoscut.
- ¹⁶¹ Platon, *Apologia* — 28 b.
- ¹⁶² Platon, *ibidem*, 28 d.
- ¹⁶³ Platon, *Gorgias*, 512 D.
- ¹⁶⁴ Acest text din Platon este pierdut.
- ¹⁶⁵ Vers din Euripide, *Chrysippos*, Fragm. 839, inspirat de ideile lui Anaxagoras.
- ¹⁶⁶ Vers din Euripide, *Rugătoarele* - v. 1116—1111.
- ¹⁶⁷ Citat dintr-un autor necunoscut — fragm. 303 — adesp, trag, ed. Nauch.
- ¹⁶⁸ Textul este nesigur și incomplet. Cert însă se oglindește aici influența lui Epictet, *Diatribes*, II, 5, 1. „Materiile sunt indiferente, felul în rare sunt folosite nu este indiferent”.
- ¹⁶⁹ Cf. și VII. 24, 37, sau IV, 18 (mai ales pentru plasticitatea imaginii).
- ¹⁷⁰ Citat din Platon, *Republica* III 412 e, și *Sofistul*, 228 c.; luat din Epictet, *Diatribes*, I, 28, 4; II, 22, 36—37.
- ¹⁷¹ Epicur, ed. Usener, fragment 447.
- ¹⁷² Telauges, presupus fiu al lui Pythagoras și ascet pitagoric, dascăl al lui Empedocles. Sofistul Eschine din Spheitos intitulează cu acest nume, unul din dialogurile sale socratice.
- ¹⁷³ Cf. Platon, *Symposion*, 220 a-d.
- ¹⁷⁴ Primise ordin să aresteze pe Leon din Salamina, cf. Platon, *Apologia*, 32. c-d.
- ¹⁷⁵ Cf. Aristophane, *Norii*, v. 362.
- ¹⁷⁶ Cf. Platon, *Criton*, 53 e.
- ¹⁷⁷ Probabil o referire la un pasaj din *Apologia* lui Socrate (36 a).
- ¹⁷⁸ Marcus Aurelius alternează termenul.

---

¹⁷⁹ Cf, pentru dezvoltarea afirmației — cartea a IX-a, 21, cartea a VI, 44, cuvântul *νλικη* se referă la structura acestei inteligențe iar *κοινσνικη* — la reflectarea ei în social. Asociația - *λογικη και πολιτικη* — realizează o precizare a sferei în jurul aceluși element din gândire, care se numește acum logică politică.

¹⁸⁰ A se urmări această idee a lui Marcus Aurelius „natura omenească este o parte din natura universului”.

¹⁸¹ O idee apropiată este dezvoltată în mod diferit, în cartea a V-a, capitolul al XVI-lea.

¹⁸² Este împărțirea tripartită a filozofiei pe care o acceptă și stoicismul. În text însă, Marcus se referă numai la o parte a eticii și anume la capitolul „despre patimi”. Cele trei domenii ale filozofiei fizica, etica, și logica trebuie să servească interpretării reprezentărilor, adică să contribuie la formarea atitudinii fiecăruia față de oameni și lucruri, atitudine care implică primatul acțiunii, determinând definirea filozofiei ca *ars vitae*. (Cf. Cicero, *De finibus*, III, 2,4.)

¹⁸³ Helios, fiul lui Hyperion și The is (după unele opinii era Euryphaessa) zeul luminii.

¹⁸⁴ Domitia Lucilla, soția lui Annius Verus și mama a lui Marcus Aurelius, Marta în timpul copilăriei acestuia.

¹⁸⁵ Annius Verus, tatăl lui Marcus Aurelius.

¹⁸⁶ Secunda, soția filozofului Claudius Maximus, cf. I, 15, 16, 17.

¹⁸⁷ Personaj necunoscut.

¹⁸⁸ Libert al lui Hadrian.

¹⁸⁹ *Faustina Senior*, soția lui Antoninus Pius.

¹⁹⁰ *Caninius Celer*, retor și secretar al lui Hadrian (sec, al II-lea e.n.) autor al unor tratate de retorică.

¹⁹¹ Charax, după o nota din Suidas, preot și filozof, autor al unei *Istorie grecești*.

¹⁹² Demetrius, filozof cinic nu platonician, prieten al lui Seneca, alungat din Roma de Vespasianus, a asistat și la ultimele clipe ale lui Paetus Thrasea.

¹⁹³ Secretar al lui Hadrian, apoi căzut în dizgrație.

¹⁹⁴ *M. Vipsanius Agrippa*, ministru și general cunoscut al lui Octavian Augustus.

¹⁹⁵ Arius Didymos, din Alexandria, filozof stoic, prieten și consilier privat al lui Octavian Augustus, supranumit și „filozoful” lui Augustus. Este autorul unui tratat doxografic, din care s-au păstrat importante fragmente până în zilele noastre.

¹ Consilier privat și prieten intim al lui Augustus, animatorul și susținătorul cenaclului literar de la curtea imperială.

---

¹⁹⁷ Metresă lui Lucius Verus, eroină a unor portrete ale lui Lucian din Samosata.

¹⁹⁸ Unul din libertzii cei mai îndrăgiți de către Verus.

¹⁹⁹ Personaj neidentificat.

²⁰⁰ Vezi mai sus (25).

²⁰¹ Text confuz. Se presupune a fi o referire la Heraclit din Efes, fragm. 41. Diels.

²⁰² Aluzie la un vers din Euripide. Se va regăsi și în cartea a XI-a, 12 și a XII-a, 3.

²⁰³ în lumina cercetărilor moderne, etimologia este inexactă.

²⁰⁴ Metafora soarelui este foarte importantă la Platon și în teoriile neoplatonice ale iluminării. Marcus Aurelius dezvoltă aici ideea că omul trebuie să pătrundă cu gândirea sa obiectele și la rândul-i să se lase pătruns de inteligența universală pe oare s-o reflecte și s-o transmită.

²⁰⁵ Metaforă curentă la unii filozofi antici pentru a reda o stare proastă, o împrejurare nefericită, cf. Platon, *Phaedon* 99 c; Aristotel, *Etica pentru Nicomah* II, 9, 1109 a 34, etc.

²⁰⁶ Lucrurile, evenimentele, fenomenele nu au contact direct cu sufletul, ci rămân în afara acestuia. Aceeași idee a fost dezvoltată și în cărțile a IV-a, 3, 10, a V-a, 19, a VI-a, 8, 52.

207

Activitatea nu este privită și înțeleasă ca rezultat material, ci ca inițiativă morală care determină pe om să înfăptuiască numai hotărârile bune (cf. și cărțile a II-a, 4, a XI-a, 7, 21 și a XII-a, 17).

²⁰⁸ Simbolizează pasiunile omenești, în acest sens cf. și cartea a V-a, 33.

²⁰⁹ Citat din Epictet, fragm. XXVI Schenke, cuprins deja în *Diatribes*, IV, 41.

²¹⁰ Gataker presupune a fi o evocare a infernului; în aceste rânduri. Schultze opinează ea poate fi și o referire la Odiseea, XI. Umbrele evocate ale morților întruchiează deșertăciunea pasiunilor omenești.

²¹¹ Forma caracteristică, la vechii stoici, este nu ceea ce dă unui lucru ideea, forma sa generală (ca în Platon și Aristotel) ci esența sa fundamentală și unică.

²¹² Problema, dezbătută de la originile stoicismului, este dacă providența se întinde asupra universului, în urma unei decizii inițiale de la care evenimentele pornesc drept consecințe, sau se preocupă de fiecare, determinând fiecare eveniment printr-o inițiativă specială, cf. Diogene Laertios, VII, 149; Cicero, *De natura deorum*, II, 65. 104.

²¹³ Tensiunea morală are aici o oarecare independență față de teoria fizică, în general, deși îi este subordonată, cf. și VI, 10.

²¹⁴ Ultimul dintre oratorii antici, timp de 10 ani guvernator al Atenei, sub

---

diadohul *Casandros* — 317-307 î.e.n.

²¹⁵ Pentru aceeași idee vezi cartea a IX-a, 27.

²¹⁶ Pentru aceeași idee, cf. și Epictet, *Diatribes*, II, 18, 15-18.

²¹⁷ Cf. Epicur, ed. Usener, fragm. 191.

²¹⁸ Cf. Hryssippos, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, II, 550 și Platon, *Timaios*, 21 b. „Universul este un întreg perfect, dar părțile lui nu, deoarece comportamentul acestora este subordonat întregului”.

²¹⁹ Cf. cartea a V-a, 4, 8; cartea a X-a 2, 33. Plantele sunt administrate de natură, ființele vii de suflet, un suflet rațional.

Pentru aceeași idee, vezi cartea a III-a, 11 și cartea a IV-a.

²²¹ Prima alternativă enunță doctrina stoică, a doua trimite la concepția lui Heraclit, cf. fragm. 89, 90 Diels, iar începutul frazei este o referire la doctrina epicureică.

²²² Termenul „alterație” se referă la schimbarea calității, nu a substanței (e aici și o aluzie la teoria aristotelică, după care schimbarea substanței, corupția — este de asemenea un aspect al transformării) Chiar dacă se acceptă teoria lui Epicur, după care „calitatea individuală” este rezultatul modului de conglomerare a atomilor și nu o consecință a lui *pneuma*, moartea nu este decât o dezagregare, deci nu trebuie temută.

²²³ Aluzie la teoria stoică a limbajului care propune obligația studierii sensului cuvintelor și menținerea corespondenței cuvânt-realitate.

²²⁴ Insulele fericirilor, corespondentul mitologiei greco-latine a paradisului sau raiului creștin. Menționate de scriitorii greci și latini, sunt situate de Plutarch, în *Viața lui Sertorius*, 8, în apropiere de Cadiz, lângă țărmul spaniol. Homer, în *Odiseea* IV, 565, de asemenea, le amintește, preluând unele legende mai vechi. Locul corespunzător descrierii din *Odiseea* nu este identificat. Insulele considerate de Plutarch par a fi Madeira și o altă insulă apropiată.

²²⁵ Specie comică la romani, de origine populară, constă în imitarea scenelor vieții obișnuite. Autori de mimi, Laberius și Publius Lyrus, primele reprezentări — la începutul secolului I î.e.n. — în text are o semnificație alegorică, figurată — cf. și Seneca, *Epistulae* LXXX, 7.

²²⁶ Termenul are un sens figurat, exprimă sclavia spirituală, opusă libertății spirituale a înțeleptului.

²²⁷ Încrederea sau siguranța — concept stoic pe larg dezbătut de Epictet, *Diatribes*, II, 1, nu trebuie aici arătată ostentativ, teatral, nici ascunsă, cum cerea epicureismul.

Războiul cu sarmații, terminat în anul 175 e.n., încheie prima parte a războaielor dunărene purtate de Marcus Aurelius. În urma acestui război, atât împăratul Marcus Aurelius cât și fiul Commodus au primit titlul de Sarmaticus. Este de remarcat subtilitatea stilistică pe care o folosește autorul pentru a convinge că războaiele de agresiune, precum și sinceritatea autocritică cu care acuza încadrându-se pe el însuși, conducătorul unui război de cucerire, în rândul tâlharilor.

²²⁹ Adică cercetarea filozofică și aplicarea în viața de toate zilele a principiilor filozofiei.

²³⁰ Pentru precizarea înțelesului denumirii și pentru limpezirea ideii, vezi și cartea a VII-a, 17.

²³¹ Vezi dezvoltarea acestui punct de vedere, mai jos (22).

²³² Citat din Euripide (fragm. 898), Citatul este inclus și de Aristotel, *Etică către Nicomah*, VIII 1.

²³³ Joc de cuvinte, datorită dublului sens al verbului folosit în original, verb care înseamnă și „a iubi” și „a se obișnui”, ceea ce îngăduie acest transfer de semnificație.

împrejmuiesc asemeni unui țarc.

²³⁵ Filozof socratic, protagonist și al operei lui Lucian din Samosata, cf. Banchetul, 19.

²³⁶ Tropaiophoros ca și majoritatea celor citați sunt personaje încă neidentificate.

²³⁷ Prieten și discipol al lui Socrate; unul din dialogurile lui Platon poartă numele sau.

²³⁸ Citat din Homer, *Iliada* VI, V. 146.

²³⁹ *Ibidem*, 148.

²⁴⁰ În alte pasaje, Marcus Aurelius afirma că pentru un înțelept moartea nu este un rău. În acest loc, însă, Marcus se substituie rudelor care consideră moartea celui apropiat o nenorocire.

²⁴¹ Asupra acestui procedeu analitic vezi și cărțile a II-a, 12, 3; a III-a, 11. a VI-a, 13, 3; a VII-a, 29, 5; a XI-a, 16, 2; a XII-a, 10. În plus, trebuie avut în vedere că acest fel de analiză dezintegratoare a structurilor, cum s-ar spune în termeni moderni, anticipează ideea „duratei melodice”, despre care va scrie Bergson, cf. Goldschmidt, *Le système stoicien* p. 195 și urm.

²⁴² Asupra respingerii atitudinii teatrale, vezi și cărțile a IV-a, 29, 7-8; a V-a, 28, 4. Asupra aprecierii atitudinii creștinilor cf. și Epictet, *Diatribes*, IV, 7, 6; și Plinius cel Tânăr, *Epistulae ad Traianum* X, 96(97) 3.

---

²⁴³ Strigatul lui Oedip — Sophocle, Oedip rege, vers 1368, după teribila descoperire a paricidului și a incestului comis, indicând muntele dintre Atica și Beotia, unde a fost crescut de pastorii tatălui său Laios; Sofocle, Oedip rege, vers. 1089.

²⁴⁴ Pentru aceste citate, cf. cartea a Vil-a, 38, 40, 41, unde sunt citate și explicate aceste versuri din Euripide.

²⁴⁵ Libertatea de exprimare, exaltată de comicul Eupolis; fragm. 91, este obiectivul de temelie al pieselor lui Aristophane precum și ai scolii filozofice cinice, inițiată de Diogene din Sinope (secolul al IV-lea î.e.n.). De altfel, această francheță se bazează pe un drept - *isogoria* - dreptul de a vorbi egal.

vezi și cartea a V-a, 16, 30, 55, unde sunt enunțate conceptele de prudenta, cumpătare și forța.

247

Asupra aceleiași idei vezi și cartea a Vili-a, 4, 45 și cartea a XII-a, 3.

²⁴⁸ Este probabil o referire la Focion, general și om de stat atenian (secolul al IV-lea î.e.n.). Acesta. Înainte de a bea cucută potrivit hotărârii care-l condamnă la moarte, cu seninătate deplină dă fiului său instrucțiuni privitoare la comportarea viitoare, stăruind, mai ales asupra obligației transmise fiului, de a se arăta binevoitor față de atenieni, deși aceștia prin sentința lor, îl omorau — pentru detalii, cf. Eschine, 11, 170 și Demosthene, ed. B. Lauppe, XXI, 164.

Am renunțat la lecțiunea Saumaise considerând ca Marcus Aurelius întrezărește și enunță în această cugetare, caracterul agresiv al modestiei ipocrite prin asemănarea cu rănilor provocate de sabia turca.

²⁵⁰ Aluzie la fabula cu același nume, a lui Phedru (secolul I e.n.) care I-a inspirat și pe La Fontaine în fabula *l&Joup et le bre bis*.

Dacă sufletul se abține de la o părere amplificatoare a lucrurilor, acesta încetează să-l cotopească și datorita rațiunii el poate rămâne indiferent.

²⁵² Aceeași idee este enunțată și urmărită în cartea a II-a, 1; cartea a M-a, 4; cartea a VI-a, 16; cartea a IX-a, 39.

²⁵³ Afirmația lui Platon, citat de Epictet, *Diatribes*, I, 28, și II, 22, pentru același punct de vedere vezi și cartea a VII-a, 63, din prezentul volum.

²⁵⁴ Actul rușinos și neplăcut constituie singurul rău, aceasta este o concepție generală a stoicilor, cf. și Cicero, *De finibus*, III, 9, 39; căci insulta nu produce rău decât prin caracterul urât, rușinos al actului în sine, caracter care-și are sursa în rațiunea conducătoare a autorului sau, de aceea nu poate vătăma cu adevărat pe cel insultat.

---

²⁵⁵ Jip £ T § V T £ p O Ç — are mai multe semnificații "mai în vârstă", „primul în ordine ierarhică — sau cronologică”, „superior”. Se pare că Marcus Aurelius le consideră ca surse ale celorlalte virtuți, deși la capitolul al X-lea — cartea a XI-a afirmă că justiția e sursa virtuților. Aparenta confuzie se datorează faptului ca autorul nu sesizează unitatea dialectică dintre aceste noțiuni etice fundamentale.

²⁵⁶ Cf. Pluton, Criton și Phaedon; idem Epictet, *Diatribes* II, 1.

²⁵⁷ Alți scriitori afirmă că Arhelaus, fiul lui Perdiccas I-a invitat pe Socrates să vină în Macedonia. Este deci o eroare a lui Marcus Aurelius.

²⁵⁸ Cf. Aristotel, *Rhetorica*, II, 23.

²⁵⁹ Cf. Cartea a VI-a, 47.

²⁶⁰ Este singura mențiune despre o atare situație în viața lui Socrates, nu ne-au parvenit alte informații care să o confirme, nici măcar indirect.

²⁶¹ Vers iambic, dintr-un autor necunoscut.

²⁶² Homer, *Odiseea* IX, 413.

²⁸⁴ Hesiod, *Munciși zile*, V. 184.

Epictet, *Diatribes*, \ \, 24.

²⁶⁵ Epictet, *idem*.

²⁶⁶ Epictet, *Diatribes*, III, 22, 105.

²⁶⁷ Epictet, *Manualul*, 7.

²⁶⁸ Epictet, *Diatribes* I, 22.

²⁶⁹ Citat dintr-o opera necunoscută.

²⁷⁰ Textul, foarte explicit, subliniază legătura dintre imperativul moral și afirmația că prezentul este unica realitate; pentru aceeași idee vezi și cartea a VII-a, 8 și 29; cartea a VIII-a, 36 și cartea a X-a, 11, 31.

²⁷¹ Pentru asemănarea de concepție, cf. Platon, *Gorgias*, 523, e; *Phaedon*, 114, d-e; *Republica*, X, 611, b-e.

²⁷² Asupra triplei alcătuirii a ființei umane, vezi și cartea a II-a, 2.

²⁷³ Adică de corp și de suflu vital.

Empedocles din Agrigenium, născut în anul 484 î.e.n, mort în anul 427 î.e.n. Citatul este din opera *Despre natură, Poetarum philosophorum fragmenta*, Diels, fragm. 27.

²⁷⁴ în urmărirea și precizarea ideii, vezi cartea a XI-a, 16 și cartea a XII-a, 10.

²⁷⁷ în concepția stoicilor, orice acțiune trebuie raportată la un scop, deoarece nimic nu trebuie făcut la întâmplare, acest sens, cf. Cicero, *De finibus*, III, 6, 22; Marcus Aurelius, *Către sine*, cărțile a II-a, 6, 16, a VII-a, 4, a X-a, 37, a XII-a, 18 și 20; etc.

²⁷⁷ Același punct de vedere exprimat și în cărțile a II-a, 11, 12, 13, a VII-a, 62 și a

---

VIII-a, 17.

²⁷⁸ Primii doi termeni ai disjuncției se identifică după doctrina vechiului stoicism, fixata de Chrysippos. Cleanthe, însă a considerat necesar sa deosebească providența de destin, iar Poseidonios pune destinul *pe* locul III, Zeus fiind pe primul loc, pe al doilea natura, iar destinul pe locul al treilea, (cf. Aetius, *Doxographi Graeci*, I. 38, 5, p. 334.). Pesimismul obișnuit al lui Marcus reia aceasta disjuncție, consideră providența un produs al credințelor populare (cartea a IX-a 27, 3) reia argumentul lui Chrysippos — răul este o consecință și încearcă să găsească aspecte pozitive în acestea.

²⁷⁹ *t o k a p T l o v*, concept stoic ceea ce se cuvine să fie făcut astfel încit prin conținutul său moral să devină normă de viață.

²⁸⁰ Vezi cartea a XII-a, 10.

dar și în tehnică, medicină, retorica, strategic, etc. Noutatea, concepției stoice reiese din faptul că prezentul fiind singura realitate, el devine și o succesiune permanentă de momente potrivite, deci în ordinea cosmică orice eveniment se la momentul potrivit. De aceea, evenimentul respectiv devine favorabil inițiativei morale; în acest sens, cf. și Cicero, *De finibus*, III, 14, 15.

²⁸² Potrivit antropologiei stoice sămânța conține un suflu vital provenit din sufletul tatălui, acesta se hrănește cu sângele matern și în momentul nașterii devine suflet datorită amestecului cu aerul rece, în momentul primei inspirații.

²⁸³ Fabius Catullinus, consul sub Hadrian, prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n.

²⁸⁴ Lucius Lupus, personaj necunoscut.

²⁸⁵ Istoria consemnează două personaje cu acest nume: unul, filozof stoic, contemporan cu Augustus, celălalt, general al lui Tiberius.

²⁸⁶ Oraș în Campania.

²⁸⁷ Succesor al lui Augustus, sec. I e.n.

²⁸⁸ General al lui Domițian.

²⁸⁹ Stoicismul consideră că întregul univers este un zeu (cartea a V-a, 23) și că fiecare corp cerească are zeul său (cartea a VIII-a, 19), iar zeii se arată în faptele lor. Teologia creștină reflectă în dogmele ei această concepție stoică, în momentul când afirmă că Dumnezeu există în creațiile sale.

Adică epicureicii.

²⁹¹ Ideea comunității universale, divino-umane exprimată foarte des în opera stoicilor. În acest sens, vezi și cartea a IV-a, 3, 23.

²⁹² Vezi cartea a VII-a, 32 și cartea a XII-a, 23.

---

²⁹³ Comparația vieții cu scena unui teatru este foarte frecventă în opera stoicilor, pentru ilustrare, cf. și Epictet, *Manualul* 17.

²⁹⁴ Regula teoretică a celor cinci acte este nuanțată de Horatius, în *Arta poetică*, v. 189-190, mărginindu-se la tragedie, la fixarea episoadelor Marcus Aurelius folosește pentru latinescul *adus*, cuvântul grec care înseamnă *parte* pentru a insista asupra ideii de continuitate a vieții, redată prin succesiunea diferitelor episoade-părți.

²⁹⁵ Termenul folosit de Marcus Aurelius are două sensuri: „împăcat” și „favorabil”. Am tradus „mulțumit”, fiindcă „bucuria omului”, este definită de autor adesea prin mulțumirea, împăcarea cu destinul; vezi cartea VIII-a, 26.